

Kärjistyneet huolto- ja tapaamisriidat

Lapin Yliopisto
maisteritutkielma
Ermo Inkeroinen
Lapsioikeus
2016

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Kärjistyneet huolto- ja tapaamisriidat

Tekijä: Ermo Inkeroinen

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Lapsioikeus

Työn laji: Tutkielma_x Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__ Kirjallinen työ__

Sivumäärä: VII + 73

Vuosi: 2016

Tiivistelmä:

Tämän tutkielman tarkoitus on selvittää huolto- ja tapaamisriitojen kärjistymisen syitä ja ratkaisumalleja niiden kärjistymisen ehkäisemiseen ja katkaisemiseen sekä lapsen aseman parantamiseen niiden aikana. Tutkielmassa esitetään myös yksi australialainen toimintamalli kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen käsittelyyn. Tutkielman metodi on oikeusdogmaattinen ja se sisältää myös oikeusvertailevia ja oikeussosiologisia piirteitä.

Tutkielman aihe on tärkeä, koska sitä on tutkittu Suomessa erittäin vähän. Tutkielman aihe on myös ajankohtainen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön meneillään olevan uudistuksen vuoksi.

Tutkielmassa havaittiin moninaisia syitä kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen taustalla ja todettiin riitojen olevan kohtalaisen yleisiä. Tutkielmassa havaittiin puutteita suomalaisessa toimintatavassa erityisesti lapsen asemassa riidan aikana ja riitojen jälkikäteisessä käsittelemisessä. Tutkielmassa ehdotetaan pohdittavaksi mahdollisuutta tukihenkilön määräämiseen lapselle kärjistyvään huolto- ja tapaamisriitaan ja kärjistyneiden riitojen jälkihoitoon tuomioistuimen antaman huolto- ja tapaamisratkaisun jälkeen. Lisäksi tutkielmassa kartoitetaan lainsäädännön kehitys ja muutostarpeita.

Avainsanat:

lapsen huolto, tapaamisoikeus, huoltajuuskiista, huolto- ja tapaamisriita, huoltoriita

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

Sisälllys

Lähteet	III
Lyhenteet	VIII
Johdanto.....	1
1. Huoltajuus	4
2. Tapaamisoikeus.....	7
3. Huolto- ja tapaamisasian käsittelyvaiheita	9
3.1. Vanhempien sopimus.....	9
3.2. Sovittelu	10
3.3. Tuomioistuimen päätös.....	11
3.3.1. Sosiaalitoimen selvitys	13
3.4. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpano	15
4. Kärjistynyt huolto- ja tapaamisriita.....	18
5. Kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen syitä ja ominaispiirteitä	20
5.1. Yleistä	20
5.2. Vanhemman huoli lapsen turvallisuudesta ja hyvinvoinnista.....	21
5.3. Vieraannuttaminen ja lapsen haluttomuus tavata vanhempansa	23
5.4. Kulttuuriin liittyvät eroavaisuudet - monikulttuurisuus.....	25
5.5. Persoonallisuushäiriöt.....	26
5.6. Yhteenvetoa syistä ja ominaispiirteistä	28
6. Huolto- ja tapaamisriitojen kärjistymisen ehkäisemisen ja katkaisemisen tärkeys.....	31
6.1. Kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen määrä	31
6.2. Kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen vaikutukset lapsiin	32
6.3. Kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen kustannukset	34
7. Lapsen edun ja oikeuksien toteutuminen kärjistyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa.....	36
7.1. Lapsen etu	36
7.1.1. Käsitteen tarkoitus ja sisältö	36
7.1.2. Käsitteen haastavuus, kritiikki ja vahvuudet.....	37
7.2. Lapsen oikeudet	39
7.3. Lapsen edun ja oikeuksien toteutuminen	41
8. Huolto- ja tapaamisriitoja käsittelevien henkilöiden valmiudet havaita kärjistymisen syitä ja puuttua niihin	44
8.1. Huoltoa ja tapaamista koskevien asioiden käsittelijät tuomioistuimissa	44
8.2. Huolto- ja tapaamisriidan kärjistymisen ehkäiseminen	46
8.2.1. Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu	46
8.2.2. Määräaikainen kokeilusopimus ja osasovinto	50

9.	Ratkaisumahdollisuuksia kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen ehkäisemiseen ja katkaisemiseen sekä lapsen aseman parantamiseen riidan aikana.....	52
9.1.	Lasta koskevia asioita käsittelevien tuomareiden jatkokoulutus ja ammattitaidon kehittäminen	52
9.2.	Lainsäädännön kehitys ja muutostarpeet – oikeusministeriön muistio lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistamisesta.....	53
9.3.	Edunvalvojan tai muun tukihenkilön määrääminen lapselle huolto- ja tapaamisriitaan	57
10.	Yksi australialainen ratkaisumalli kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen katkaisemiseksi.....	63
10.1.	Parenting Orders Program	63
10.1.1.	Keeping Contact Program	64
	Johtopäätökset ja pohdinta	69

Lähteet

Kirjallisuus:

- Aaltonen, Anna-Kaisa: Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa. Helsinki 2015.
- Aaltonen, Anna-Kaisa: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki 2009.
- Aaltonen, Anna-Kaisa: Näkökulmia tuomareiden erikoistumiseen. Oikeus 3/2009 [2], s. 317–321.
- Aaltonen, Anna-Kaisa: Tuomari sovinnontekijänä perheoikeusasioissa. Lakimies 7-8/2000, s. 1320–1324.
- Aaltonen, Anna-Kaisa; Auvinen, Maija: Lapsiriitojen sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa. Lakimies 7-8/2010, s. 1149–1165.
- Aarnio, Aulis; Helin, Markku: Avioliittolain muutetut säännökset. Tampere 1988.
- Auvinen, Maija: Huoltoriidat tuomioistuimissa – Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 272. Helsinki 2006.
- Beauchamp, Julie: An Interview with Laurie MacKinnon, PhD, 2012 ANZJFT Special Award Recipient. Australian and New Zealand Journal of Family Therapy 34/2013, s. 75–86.
- Brown, Thea: An evaluation of a new post-separation and divorce parenting program. Australian Institute of Family Studies. Family Matters 2008 No. 78, s. 44-51.
- Cashmore, Judith A.; Parkinson, Patrick N.: Reasons for disputes in high conflict families. Journal of Family Studies, Vol. 17, Issue 3, 2011, s. 186–203.
- Cashmore, Judith A.; Parkinson, Patrick N.: Understanding Contact Disputes. Legal Studies Research Paper No. 10/138. Faculty of Law, University of Sydney, 2010. Saatavilla sähköisenä osoitteessa: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1721927
- Ervasti, Kaijus: Sovittelu tuomioistuimessa. Helsinki 2005.
- Ervasti, Kaijus: Uusi tuomioistuinsovittelulaki. Helsinki 2013.
- Fincham, Frank D.; Grych, John H.; Osborne, Lori N.: Does Marital Conflict Cause Child Maladjustment? Directions and Challenges for Longitudinal Research. Journal of Family Psychology, 1994 Vol. 8 No: 2, s. 128–140.
- Gardner, Richard A.: Recent Trends in Divorce and Custody Litigation. Academy Forum, Vol. 29, Number 2, 1985, s. 3-7.
- Goodman, Matthew; Bonds, Darya; Sandler, Irwin; Braver, Sanford: Parent psychoeducational programs and reducing the negative effects of interparental conflict following divorce. Family Court Review, Vol. 42 No. 2, 2004, s. 263–279.
- Gottberg, Eva: Huoltoriidat koetetaan ratkaista sovittelemalla. Sosiaaliturva 6/2005, s. 26–27.
- Gottberg, Eva: Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytäntöönpano. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden julkaisusarja A:93. Turku 1997.
- Gottberg, Eva: Lapsen juridiset oikeudet. Teoksessa: Lapsen kaltoinkohtelu. Toim. Söderholm, Annika; Kivitie-Kallio, Satu. Helsinki 2012.

Haavisto, Vaula; Bergman-Pyykkönen, Marina; Karvinen-Niinikoski, Synnöve: Perheasioiden sovittelun uudet tuulet – Havaintoja, mallinnuksia ja arvioita FASPER-hankkeen pohjalta. Helsinki 2014.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa: Lapsioikeus murroksessa. Toim. Hakalehto-Wainio, Suvianna; Nieminen, Liisa. Helsinki 2013.

Hannuniemi, Anja: Vanhemmasta vieraannuttaminen – uhka lasten hyvinvoinnille. Oikeustiede – Jurisprudentia, Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen vuosikirja 2007, Vol. XL, s.1-126.

Hannuniemi, Anja: Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lapsen huoltoriidoissa. Oikeussosiologinen tutkimus. Helsinki 2015.

Hannuniemi, Anja: Vieraannuttamisoireyhtymää koskevien väärinkäsitysten oikaiseminen. Lakimies 7-8/2008, s. 1249–1260.

Helin, Markku: Perheoikeus – nykynäkymiä ja tulevaisuudenkuvia. Lakimies 7/1996, s. 983–1002.

Helin, Markku; Linna, Tuula; Rintala, Matti: Huolto- ja tapaamispäätöksen täytäntöönpano. Helsinki 1997.

Herring, Jonathan: Family Law. Third Edition. Harlow, England 2007.

Hirvelä, Päivi; Heikkilä, Satu: Ihmisoikeudet – käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön. Helsinki 2013.

Häkkänen-Nyholm, Helinä: Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta erotilanteessa. Duodecim 5/2010, s. 499-505.

Hämäläinen, Juha: Kalliit erot – Selvitys huoltoriitojen kustannuksista. Helsinki 2011.

Karttunen, Risto: Huoltajuus- ja tapaamisoikeuskiistat. Teoksessa: Oikeuspsykologia. Toim. Santtila, Pekka; Weizmann-Henelius, Ghitta. Helsinki 2008.

Kelly, Joan B.; Johnston, Janet R.: The Alienated Child – A Reformulation of Parental Alienation Syndrome. Family Court Review, Vol. 39 No. 3, 2001 s. 249–266.

Koch, Katrin: Når mor og far møtes i retten – barnefordeling og samvær. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring NOVA Rapport 13/00. Oslo 2000.

Koulu, Sanna: Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset. Oikeuden rakenteet ja sopivat perheet. Helsinki 2014.

Kurki-Suonio, Kirsti: Kulttuurisidonnainen lapsen etu monikulttuurisessa maailmassa. Teoksessa: Näkökulmia lapsen oikeuksiin. Toim. Valjakka, Eeva. Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 30. Helsinki 2000.

Kurki-Suonio, Kirsti: Äidin hoivasta yhteishuoltoon – lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulokset. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 222. Helsinki 1999.

Lager, Irma: Tuomari ja teoria nimeltä PAS. Lakimies 5/2008, s. 799–807.

Lainiala, Lassi; Säävälä, Minna: Rakkautta, rikkautta ja ristiriitoja – Suomalaisten solmimat kaksi-kulttuuriset avioliitot. Perhebarometri 2012. Väestöntutkimuslaitos – Katsauksia E 46/2012. Helsinki 2012.

Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus I. Helsinki 1995.

Litmila, Marjukka: Avioeroprosessin piirteet – Tutkimus helsinkiläisistä avioeroista vuonna 2000. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 55. Helsinki 2001.

Maccoby, Eleanor E.; Mnookin, Robert H.: *Dividing the Child – Social and Legal Dilemmas of Custody*. Harvard University Press 1992.

Marjomaa, Paula; Tulensalo, Hanna; Laakso, Milja: Kokemuksia toteutuneista edunvalvonnasta. Teoksessa: Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Lastensuojelun edunvalvojahanke 2005–2009 ja 2010–2011. Toim. Marjomaa, Paula ja Laakso, Milja. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15. Helsinki 2010, s. 119–131.

Marttunen, Mauri; Eronen, Markku; Henriksson, Markus: *Persoonallisuushäiriöt*. Teoksessa: *Psykiatria*. Toim. Lönnqvist, Jouko; Heikkinen, Martti; Henriksson, Markus; Marttunen, Mauri ja Partonen, Timo. Helsinki 2007.

Mnookin, Robert H.; Kornhauser, Lewis: *Bargaining in the Shadow of the Law: The Case of Divorce*. *The Yale Law Journal*, Vol. 88, No. 5, *Dispute Resolution*, 1979, s. 950–997.

Neff, Ron; Cooper, Kat: *Parental Conflict Resolution. Six-, Twelve-, and Fifteen-Month Follow-Ups of a High-Conflict Program*. *Family Court Review*. Vol. 42 No. 1, 2004, s. 99–114.

Nieminen, Liisa: Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. *Lakimies* 4/2004, s. 591–621.

Nieminen, Liisa: *Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe*. Helsinki 2013.

Pajulammi, Henna: *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Helsinki 2014.

Pellonpää, Matti; Gullans, Monica; Pölönen, Pasi; Tapanila Antti: *Euroopan ihmisoikeussopimus*. Helsinki 2012.

Rejmer, Annika: *Vårdnadstvister. En rättsociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*. *Lund studies in sociology of Law* 16. Lund 2003.

Saksa, Erkki: *Ja eron julma terä leikkasi. Raportti huolto- ja tapaamisriidoista*. Forssa 1993.

Salo, Markku: *Mahdoton ihminen vastapuolena*. *Oikeus* 4/2009, s. 442–444.

Salo, Markku: *Narsisti parisuhteessa, työpaikalla, naapurina, oikeussalissa*. Helsinki 2011.

Salo, Sirpa: *Parisuhdeongelmat ja lasten psyykinen hyvinvointi: kaksi tutkimusnäkökulmaa*. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 419. Jyväskylä 2011.

Savolainen, Matti: *Lapsen huolto ja tapaamisoikeus*. Helsinki 1984.

Simons, Virginia A.; Grossman, Linda S.; Weiner, Barbara J.: *A Study of Families in High-Conflict Custody Disputes: Effects of Psychiatric Evaluation*. *The Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, Vol. 18 No. 1 1990, s. 85–97.

Sinkkonen, Jari: *Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun*. Helsinki 2008.

Sinko, Päivi; Heinonen, Hanna: *Sosiaalityöntekijät sovinnon rakentajina ja selvityksen tekijöinä*. Teoksessa: *Riita lapsen huollosta Suomessa ja Venäjällä*. Toim. Mikkola, Matti ja Khazova, Olga. Helsinki 2012.

Tammi, Tiina; Lapinleimu, Otso: Lastensuojelun edunvalvonnan vaiheet. Teoksessa: Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Lastensuojelun edunvalvojahanke 2005–2009 ja 2010–2011. Toim. Marjomaa, Paula ja Laakso, Milja. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15. Helsinki 2010, s. 37–57.

Tolonen, Hannele: Lapsi, perhe ja tuomioistuimien. Lapsen prosessuaalinen asema huolto- ja huostaanotto-oikeudenkäynneissä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu A-sarja N:o 327. Helsinki 2015.

Valjakka, Eeva: II Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa: Lapsen asema erossa. Toim. Litmala, Marjukka. Helsinki 2002, s. 35–109.

Valkama, Elisa; Lasola, Marjukka: Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 234. Helsinki 2008.

Valkama, Elisa; Litmala, Marjukka: Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 224. Helsinki 2006.

Väyrynen, Kristiina: Lapsen tuska huoltoriidassa. Elämää vanhempien välissä. Jyväskylä 2008. Saatavilla sähköisenä osoitteessa: https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/19004/URN_NBN_fi_jyu-200810235825.pdf?sequence=1

Wallerstein, Judith S.; Kelly, Joan Berlin: Surviving the Breakup. How Children and Parents Cope with Divorce. London 1980.

Virallislähteet:

Barnets perspektiv. Forældremyndighed, Barnets bopæl, Samvær, Tvangsfuldbyrdelse. Betænkning afgivet af Udvalget om Forældremyndighed og Samvær. Betænkning nr. 1475, 2006. Saatavilla sähköisenä osoitteessa: <http://www.ft.dk/samling/20051/almdel/reu/bilag/632/284001.pdf>

HE 91/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle isyyslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 186/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta.

HE 224/1982 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 137/1999 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräksi niihin liittyviksi laeiksi.

HE 96/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lainsäädännöksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanon uudistamisesta.

HE 114/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi

LaVL 15/2005 vp. Lakivaliokunnan lausunto 15/2005 vp. Ministeriön selvitys lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden käsittelystä.

LaVM 7/1996 vp. Lakivaliokunnan mietintö 7/1996 vp.

OM 31/41/2015. Oikeusministeriön muistio: Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistaminen. Lainvalmisteluosasto, Yksityisoikeuden yksikkö, 25.1.2016.

Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma. Hallituksen julkaisusarja 10/2015.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeustapaukset:

Vojnity v. Hungary, Application no. 29617/07, 12.2.2013.

Tilastot

Suomen virallinen tilasto (SVT): Siviilisäädyn muutokset (verkkojulkaisu). ISSN=1797-6413. Helsinki 2015, Tilastokeskus (viitattu: 18.5.2016). Saatavilla sähköisenä osoitteessa: http://www.stat.fi/til/ssaaty/2015/ssaaty_2015_2016-04-21_tie_001_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT): Käräjäoikeuksien siviiliasioiden ratkaisut (verkkojulkaisu). ISSN=1798-1182. Liitetaulukko 1. Käräjäoikeuksissa loppuun käsitellyt, saapuneet ja siirtyneet siviiliasiat asiaryhmittäin. Helsinki 2013, Tilastokeskus (viitattu: 19.5.2016). Saatavilla sähköisenä osoitteessa: http://www.stat.fi/til/koikrs/2013/koikrs_2013_2014-04-02_tau_001_fi.html

Muut lähteet:

Asiantuntija-avusteista huoltoriitovensovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011–31.12.2013 - Loppuraportti. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013. Tekijä: Aaltonen, Anna-Kaisa. Saatavilla sähköisenä osoitteessa: http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1369039863066/Files/OMML_25_2013_FOLLO_loppuraportti_132s.pdf

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2007. Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus. Päivitetty 6.11.2009. Saatavilla sähköisenä osoitteessa: http://www.oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/karajaoikeuspainotteistenlaatuhankkeidenraportit/2007/adfxFnZrb/Lapsen_huolto_tapaamisoikeus_ja_elatus.pdf

Oikeudenkäynti lapsiasioissa – Käsittelijän opas. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen julkaisuja. Laatutyöryhmän 1/2014 raportti lapsiasioiden työprosessien yhtenäistämiseksi ja kehittämiseksi. Saatavilla sähköisenä osoitteessa: http://www.oikeus.fi/hovioikeudet/rovaniemenhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_rovaniemenhovioikeus/9FWOAcjzF/karajaopas_lapsiasiat.pdf

Rintala, Erkki: Suomea ei voi sanoa eturivin oikeusvaltioksi. Helsingin Sanomat 6.8.2010. Saatavilla sähköisenä osoitteesta: <http://www.hs.fi/paivanlehti/arkisto/Suomea+ei+voi+sanoa+eturivin+oikeusvaltioksi/aaHS20100806SI1MA01k0s?src=haku&ref=arkisto%2F> (viitattu 2.6.2016).

Internet lähteet:

Family Relationships Online: <http://www.familyrelationships.gov.au/Pages/default.aspx> (viitattu 23.8.2016).

Radical Exposure Tapping: <http://www.radicalexposure.com/#!/about/c1x1t> (viitattu 29.8.2016).

Supporting Children after Separation Program -esite: <http://www.familyrelationships.gov.au/BrochuresandPublications/Documents/supporting-children-after-separation-program.pdf> (viitattu 29.8.2016).

Haastattelut:

Megan Solomonin haastattelu. Toteutettu Sydneyssä 2.3.2016. Megan Solomon on kliinisten ohjelmien johtaja (Manager Clinical Programs) Unifamissa. Unifam on organisaatio, joka järjestää perheneuvontaa ja sovittelua, sekä Keeping Contact -ohjelmaa. Haastattelusta saatu myös kirjallista oheismateriaalia.

Patrick Parkinsonin haastattelu. Toteutettu Sydneyssä 22.2.2016. Parkinson on lapsioikeuden professori Sydneyn Yliopistossa.

Lyhenteet

AL = Avioliittolaki (234/1929)

HE = Hallituksen esitys

HTA = Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (556/1994)

LaVL = Lakivaliokunnan lausunto

LaVM = Lakivaliokunnan mietintö

LHL = Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)

LOS = YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (lapsen oikeuksien sopimus)

OK = Oikeudenkäymiskaari (4/1734)

Optula = Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

PAS = Parental alienation syndrome, vieraannuttamisoireyhtymä

SopS = Suomen säädöskokoelman sopimussarja

TpL = Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996)

YK = Yhdistyneet kansakunnat

Johdanto

Suomessa päättyy vuosittain eroon noin 13 000 – 14 000 avioliittoa.¹ Näiden lisäksi päättyy tilastoimaton määrä avioliittoja, jotka ovat voineet kestää useita vuosia ja vastata olosuhteiltaan avioliittoa. Tilastot elävät nopeasti ja vaikuttaisi siltä, että avio- ja avoerojen määrä on ennemmin nousemassa kuin laskemassa. Noin 30 000 lasta vuosittain kokee vanhempiensa avioeron ja vanhempien on eron yhteydessä päätettävä jollakin tavalla useista lapsia koskevista asioista, kuten huoltomuodosta, lasten asumisesta ja toisaalla asuvan vanhemman tapaamisesta. Valtaosassa tapauksista vanhemmat sopivat yhteisymmärryksessä tai muuten riidattomasti lasten huoltoa ja tapaamista koskevista asioista. Sosiaaliviranomaisen vahvistamalla sopimuksella sovitaan noin 90 %:a kaikista lasten huoltoa ja tapaamista koskevista asioista.² Kaikissa tapauksissa sopimukseen tai sovinnolliseen ratkaisuun vanhempien kesken ei kuitenkaan päästä. Osa huolto- ja tapaamisriidoista kärjistyy erittäin vakaviksi riidoiksi vanhempien välillä ja avoimiksi konflikteiksi, joissa ei kaihdeta mitään keinoja. Vakavimmillaan riidat myös venyvät vuosikausia kestäviksi taisteluiksi ja huoltoriitakierteiksi, joissa asiaa käsitellään oikeudenkäynnissä uudelleen ja uudelleen.

Ikävimpiä kärjistyneet huolto- ja tapaamisriidat ovat niiden lasten kannalta, joiden asioista vanhemmat riitelevät. Kärjistyvien ja kärjistyneiden riitojen todistajiksi joutuvat kaikenikäiset lapset ja vanhempien riidan välissä eläminen on eri tavoilla raskasta, ahdistavaa ja kuluttavaa lähes poikkeuksetta kaikille lapsille. Vanhempien riitely vaikuttaa negatiivisella tavalla myös lapsen kehitykseen ja hyvinvointiin. Lapsi joutuu kärsimään vanhempien välisestä vakavasta riidasta ja voi kokea siitä syyllisyyttä, vaikka lapsella ei ole riidassa osaa eikä arpa. Vanhempien välisestä syvästä riidasta huolimatta lapsi yleensä rakastaa molempia vanhempiaan ja on heille lojaali, mikä voi lisätä riidan lapselle aiheuttamaa tuskaa entisestään. Lapsi joutuu usein tahtomattaan myös vanhempien välisen riidan kiistakapulaksi.

Tämän tutkielman tarkoitus on selvittää, miksi huolto- ja tapaamisriidat kärjistyvät sekä miten kärjistymistä voitaisiin ehkäistä ja riitoja katkaista erityisesti lainsäädännöllisillä ja tuomioistuintoimintaan kohdistuvilla toimenpiteillä. Keskiössä on lapsi, ja tutkielmassa pohditaan kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen vaikutuksia niiden kohteeksi joutuville lapsille sekä lapsen edun ja oikeuksien toteutumista riitatilanteissa. Yksi olennainen kysymys on se, että millä keinoilla saadaan helpotettua lapsen tuskaa ja asemaa vanhempien riidellessä. Minulla oli mahdollisuus matkustaa Australiaan tämän tutkielmaprojektin aikana ja pääsin siellä haastattelemaan

¹ Suomen virallinen tilasto (SVT): Siviilisäädyn muutokset (2015).

² HE 186/2013 vp, s. 4.

kahta sikäläistä lapsioikeuden asiantuntijaa. Haastatteluita on käytetty tutkielmassa lähdemateriaalina. Niiden pohjalta sain inspiraation esitellä tutkielmassa yhden australialaisen toimintamallin kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen jälkikäteiseen käsittelyyn.

Tutkielma etenee siten, että ensiksi avaan lapsen huoltajuuden ja tapaamisoikeuden terminologiaa. Sen jälkeen pohdin huolto- ja tapaamisasian käsittelyvaiheita ja sitä, miten asia kehittyi riidaksi ja kärjistyy. Kärjistyneisiin riitoihin keskityn vielä hiukan tarkemmin ja tutkin niiden syitä ja ominaispiirteitä sekä vaikutuksia. Kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen ominaispiirteet ja vaikutukset kytken lapseen pohtimalla lapsen edun ja oikeuksien toteutumista riidoissa. Viimeisissä jaksoissa syvennyn tuomioistuinlaitoksen valmiuksiin havaita riitojen kärjistymisen syitä ja puuttua niihin, ja esitän erilaisia ratkaisumalleja kärjistyneiden riitojen ehkäisemiseen, käsittelemiseen ja lapsen aseman parantamiseen riidan aikana. Tutkielmassa käytetään termiä huolto- ja tapaamisriita, jolla tarkoitetaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa riitaa, johon sisältyy sekä lapsen oikeudellinen huolto että hänen päivittäinen, tosiasiallinen huoltonsa.³ Osittain käytetään myös lähteiden käyttämästä terminologiasta tai tekstin sujuvuudesta johtuen termiä huoltoriita tarkoittamaan samaa asiaa.

Tutkielman metodi on oikeusdogmaattinen ja tutkielmassa on myös oikeusvertailevia ja oikeus-sosiologiaa piirteitä. Lähtökohtaisesti pohdin voimassa olevan kotimaisen lainsäädännön pohjalta huolto- ja tapaamisriitoja suomalaisessa oikeusjärjestelmässä ja niitä keinoja, joita kotimainen lainsäädäntö tarjoaa riitojen kärjistymisen ehkäisemiseen ja katkaisemiseen. Lisäksi pyrin hahmottamaan järjestelmän heikkouksia ja puutteita kärjistyneiden riitojen käsittelyssä. Oikeusvertailevana elementtinä nostan esille yhden australialaisen toimintamallin kärjistyneiden huolto ja tapaamisriitojen käsittelemiseen, mutta tutkielman luonteesta johtuen tarkempaa oikeusvertailua suomalaisen ja australialaisen oikeusjärjestelmän ja lainsäädännön sisällöstä ei ole tarkoituksenmukaista suorittaa. Tutkielmassa sivutaan myös muiden Pohjoismaiden käytäntöjä. Juridisoituneiden ja kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen syitä ja vaikutuksia pohdin yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa ympäristössä, joten tutkimusmetodi on osittain oikeussosiologinen.

Suomessa tehdään melko paljon lapsioikeudellista tutkimusta, mutta kärjistyneitä huolto- ja tapaamisriitoja ei meillä ole juurikaan tutkittu. Ongelma on kuitenkin havaittu ja tiedostettu, koska kärjistyneet riidat on nostettu esille meneillään olevassa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistushankkeessa. Kärjistyneitä riitoja myös sivutaan useissa lapsioikeu-

³ Ks. myös *Altonen (2009)*, s. 23.

dellisissa kotimaisissa tutkimuksissa. *Anja Hannuniemen* väitöskirja vanhempien mielenterveyshäiriöistä ja vieraannuttamisesta huoltoriidoissa ilmestyi vuonna 2015, mutta se pureutuu hyvin kapealle sektorille kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen kentässä. Ulkomaisia tutkimuksia kärjistyneistä huolto- ja tapaamisriidoista (high conflict families) on sen sijaan julkaistu enemmän. Erityisesti riitojen taustalla vaikuttavista tekijöistä löytyy kansainvälistä tutkimustietoa jonkin verran. Käsillä olevan tutkielman tutkimusaihe on merkittävä lisä kotimaiseen lapsioikeudelliseen tutkimukseen, koska kärjistyneitä huolto- ja tapaamisriitoja ei ole meillä aiemmin vastavalla tavalla tutkittu. Tutkielman tärkeyttä lisää myös se, että huoltoriitaoikeudenkäynnit ovat viime vuosikymmenten kuluessa monimutkaistuneet ja vaikeutuneet.⁴

Tutkielman aihe on hyvin ajankohtainen, koska pääministeri *Juha Sipilän* hallitusohjelmaan on kirjattu tavoite eropalveluiden kehittämiseksi ja lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.⁵ Lainuudistushanke on aloitettu vuoden 2016 alussa ja hanketta varten on pyydetty lausuntoja ja järjestetty avoin verkkokeskustelu lain muutostarpeista. Tämä tutkielma voi osaltaan tuoda merkittäviä näkökulmia lain uudistamis- ja muutostarpeiksi.

⁴ *Aaltonen* (2009), s. 369.

⁵ *Ratkaisujen Suomi* (2015), s. 21.

1. Huoltajuus

Tällä hetkellä voimassa olevassa laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983, lapsenhuoltolaki) on lähtökohtana juridisten vanhempien luonnollinen etusija lapsen huoltajiksi. Lapsenhuoltolain 3 §:n mukaan: *Lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt joille lapsen huolto on uskottu.* Huolto ja vanhemmuus on liitetty lain järjestelmässä usealla tavalla yhteen, ja niiden suhde pohjautuu siihen oletamaan, että oikeusasemat ovat yhteydessä toisiinsa.⁶ Vanhemmuuden sääntely ei sisälly lapsenhuoltolakiin. Vanhemmuus voi perustua lapsen syntymään, isyyden vahvistamiseen tai adoptioon. Lapsen synnyttäjä katsotaan lähtökohtaisesti lapsen äidiksi, ja sen myötä lapsen vanhemmaksi. Isyyslain (11/2015) 2 §:n niin sanotun isyysolettaman mukaan äidin ollessa avioliitossa lapsen syntyessä, äidin aviopuoliso on lapsen isä. Jos äidillä ei ole aviopuolisoa lapsen syntyessä, isyyden vahvistamiseksi tarvitaan maistraatin tai tuomioistuimen päätös (isyyslaki 3 §) ja isyyden vahvistamisessa menetellään isyyslain säännösten mukaisesti. Isyyslain mukainen isä on myös lapsen vanhempi. Adoptioon perustuvalla vanhemmuudella ja huoltajuudella ei ole tämän tutkimuksen kannalta juurikaan merkitystä, joten niitä ei käsitellä tässä tutkimuksessa tarkemmin.

Huoltajuus määräytyy lapsen syntymän, vanhempien avioliiton solmimisen, vanhempien sopimuksen tai tuomioistuimen päätöksen perusteella. Lapsenhuoltolain 6 §:n mukaan avioliitossa olevista vanhemmista tulee lapsen syntymän perusteella lapsen huoltajia, ja muussa tapauksessa vain äiti on lapsen huoltaja. Lain 6.2 §:ään sisältyy poikkeustilanne, jonka perusteella vanhemmasta voi tulla lapsen huoltaja lapsen syntymän jälkeen ilman sopimusta tai ilman tuomioistuimen päätöstä. Säännöksen mukaan vanhemmasta tulee automaattisesti lapsensa huoltaja, jos vanhemmat menevät keskenään avioliittoon tilanteessa, jossa vain toinen vanhemmista on lapsen huoltaja. Käytännössä tällainen tilanne on yleensä se, että äiti on yksin lapsen huoltaja ja solmii avioliiton lapsen isän kanssa. *Gottbergin* näkemyksen mukaan säännös on selkeästi kirjoitettu sellaisten tapauksien varalle, joissa isyys vahvistetaan lapsen syntymän jälkeen ennen vanhempien avioliiton solmimista. Sekä *Gottberg* että *Savolainen* ovat arvioineet, että yhteishuolto syntyy ilman muita toimenpiteitä myös silloin, kun aviomiehen isyys vahvistetaan lapsen syntymän jälkeen solmitun vanhempien välisen avioliiton aikana.⁷

Isyyden vahvistaminen isyyslain mukaisesti ei sellaisenaan muuta lapsen syntyessä määräytyneitä huoltosuhteita. Isä, joka ei ole lapsen äidin kanssa avioliitossa, ei automaattisesti ole lap-

⁶ *Koulu* (2014), s. 101–102.

⁷ *Gottberg* (1997), s.12–13 ja *Savolainen* (1984), s. 69.

sen huoltaja. Hän saa kuitenkin isyyden vahvistamisen ja vanhemmuuden myötä lapsenhuoltolain 7 ja 14 §:n mukaisen puhevallan lapsen huoltoa koskevissa kysymyksissä, ja voi näin ollen sopia lapsen äidin kanssa huollosta ja tehdä asiasta hakemuksen oikeudelle, mikäli sopimukseen ei päästä.⁸ Lapsenhuoltolain 7 §:n mukaan vanhemmat voivat sopia lapsen huollosta siten, että lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti tai siten, että huolto uskotaan toiselle vanhemmalle yksin (sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta). Sopimus on 8 §:n mukaan tehtävä kirjallisesti ja vahvistettava sen kunnan sosiaalilautakunnassa, jossa lapsella on asuinpaikka.

Vuoden 2016 alusta on tullut voimaan uusi isyyslaki ja sen myötä isyyden tunnustaminen on mahdollista äitiysneuvolassa ennen lapsen syntymää. Lapsenhuoltolakiin on lisätty 1.1.2016 voimaan tullut 8 a §, jonka mukaan mies, joka on tunnustanut isyytensä ennen lapsen syntymää isyyslaissa tarkoitetulla tavalla, voi syntyvän lapsen äidin kanssa samassa yhteydessä sopia lapsen yhteishuollosta. Isyyden tunnustamisen ja sopimuksen yhteishuollosta ottaa vastaan äitiysneuvolan terveydenhoitaja tai kätilö. Ennen lapsen syntymää tehtävä huollosta sopiminen on rajattu yhteishuoltoon, koska yksinhuoltosopimuksen vastaanottaminen edellyttää sellaista erityistä osaamista, jota äitiysneuvolan terveydenhuoltohenkilöiltä ei voida vaatia. Lapsenhuoltolain 8 a §:n 2 momentissa on säädetty, että sopimusta yhteishuollosta ei voida vahvistaa ennen kuin miehen isyys on vahvistettu. Ennen lapsen syntymää suoritettu isyyden tunnustaminen on isyyslain 17 §:n 1 momentin mukaan mahdollista peruuttaa 30 päivän kuluessa lapsen syntymästä. Maistraatti voi vahvistaa isyyden vasta peruuttamista koskevan määräajan jälkeen, jonka jälkeen huoltosopimus voidaan vahvistaa lapsen asuinkunnan sosiaalilautakunnassa.⁹ Isyyden tunnustaminen ennen lapsen syntymää ei siis vaikuta avioliiton ulkopuolella syntyvän lapsen huoltosuhteisiin. Avioliiton ulkopuolella syntyvän lapsen huoltajaksi tulee syntymähetkellä vain äiti, vaikka isyys olisi tunnustettu isyyslain mukaisesti äitiysneuvolassa raskauden aikana.

Tapauksissa joissa vanhemmat eivät pääse sopimukseen lapsen huollosta, asian ratkaisee hakemuksesta tuomioistuin. Tuomioistuin voi lapsenhuoltolain 9 §:n mukaisesti päättää yhteishuollosta, yksinhuollosta tai oheis- tai sijaishuollosta. Yhteishuollossa lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti ja yksinhuollossa yksin toiselle vanhemmista. Oheis- tai sijaishuollossa lapsen huolto uskotaan yhdelle tai useammalle suostumuksensa antaneelle henkilölle vanhempien huoltajuuden ohella tai sijasta. Jos vanhemmat tai toinen heistä on lapsen huoltajia, oheis- tai sijaishuolto voidaan määrätä vain lapsen kannalta erittäin painavista syistä.

⁸ Auvinen (2006), s. 8, Gottberg (1997), s.12.

⁹ HE 91/2014 vp, s. 66.

Lapsenhuoltolaki antaa tuomioistuimelle huoltajuusasiassa vanhempien sopimisoikeutta laajemman ratkaisuvallan. Vanhemmat voivat sopia vain yhteis- tai yksinhuollosta, eli lapsen huollosta kokonaisuutena.¹⁰ Tuomioistuin voi niiden lisäksi määrätä oheis- tai sijaishuollosta. Lain 9 §:n 3 momentin mukaan tuomioistuin voi lisäksi tarvittaessa antaa määräyksiä huoltajan tehtävistä, oikeuksista ja velvollisuuksista sekä antaa työnjakomääräyksiä, eli päättää tehtävien jaosta kahden tai useamman huoltajan kesken.¹¹ Se tarkoittaa käytännössä yksilöityjen tehtävien erottamista huoltajien yhteisen päätöksenteon piiristä, tai vain tiettyjen päätöksessä mainittujen seikkojen jättämistä yhteisen päätöksenteon piiriin, muihin asioihin liittyvän päätösvallan siirtymässä yksin toiselle huoltajalle.¹²

Lapsenhuoltolain 17 §:n mukaan tuomioistuin voi antaa väliaikaisen määräyksen siitä, kenelle lapsen huolto uskotaan huoltoon tai tapaamisoikeutta koskevan asian ollessa vireillä tuomioistuimessa. Väliaikainen määräys lapsen huollosta annetaan vain, jos siihen on erityisiä syitä. Tällaiseen määräykseen ei saa hakea muutosta ja se on voimassa, kunnes asiassa annetaan lopullinen päätös. Väliaikainen määräys voidaan peruuttaa tai sitä voidaan muuttaa myös ennen tuomioistuimen lopullista päätöstä.

¹⁰ Koulumäki (2014), s. 119.

¹¹ Aaltonen (2009), s. 32–34 ja Gottberg (1997), s. 19.

¹² Aaltonen (2009), s.32.

2. Tapaamisoikeus

Tapaamisoikeudella tarkoitetaan pääsääntöisesti lapsen oikeutta tavata sitä vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu. Kotimaisessa lainsäädännössä tapaamisoikeus on kirjattu lapsenhuoltolain 2 §:ään lapsen oikeutena, jonka mukaan tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus yhteydenpitoon ja tapaamiseen sen vanhemman kanssa, jonka luona lapsi ei asu. Myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (SopS 60/1991) tapaamisoikeus on määritelty lapsen oikeudeksi. Sopimuksen 9 artiklan 3 kohdan mukaan lapsella on oikeus ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempansa säännöllisesti, ellei se ole lapsen edun vastaista.

Tapaamisoikeuden voidaan katsoa olevan myös vanhemman oikeus yhteydenpitoon ja tapaamiseen lapsensa kanssa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 19/1990) 8 artiklassa säädetään jokaiselle oikeus nauttia perhe-elämäänsä kohdistuvaa kunnioitusta. Artiklan mukainen oikeus nauttia perhe-elämän kunnioitusta kuuluu siis sekä lapselle että vanhemmalle. Tämä oikeus tarkoittaa esimerkiksi vanhemman oikeutta pitää yhteyttä toisaalla asuvaan lapseensa.¹³ Periaate vanhemman oikeudesta pitää yhteyttä lapseensa on nähtävissä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuissa ja oikeuskäytännössä.¹⁴ Vanhemman oikeus ei kuitenkaan ole aukoton, vaan sitä voidaan rajoittaa 8 artiklan 2 kohdassa mainituissa tilanteissa, esimerkiksi lapsen edun sitä vaatiessa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin todennut tapauksessa *Vojnity v. Unkari*, että vanhemman tapaamisoikeuden epääminen on perusteltua vain erittäin poikkeuksellisissa tilanteissa.¹⁵

Lapsenhuoltolain lähtökohta on se, että tapaamisoikeus on nimenomaan lapsen oikeus, ei vanhemman (LHL 2 §). Tämä lähtökohta saa tukea myös kirjallisuudesta.¹⁶ Tapaamisoikeus on mielestäni tarpeellista nähdä myös vanhemman oikeutena silloin, kun lapsi on valmis tai jopa halukas tapaamaan molempia vanhempiaan, mutta toinen erillään asuvista vanhemmista yrittää estää lapsen ja toisen vanhemman tapaamiset. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi sellainen, että lapsen kanssa asuva lähivanhempi pyrkii estämään tai vaikeuttamaan toisaalla asuvan etävanhemman ja lapsen tapaamisia erilaisiin tekaistuihin syihin vedoten. Tapaamisoikeus on tarpeellista nähdä lapsen ja vanhemman oikeuksina myös niissä tilanteissa, joissa viranomainen syystä tai toisesta puuttuu lapsen ja vanhemman välisiin tapaamisiin. On kuitenkin muistettava, että

¹³ *Aaltonen (2009)*, s. 75.

¹⁴ Ks. esim. *Pellonpää, Gullans, Pölönen & Tapanila (2012)*, s. 670–679, *Hirvelä & Heikkilä (2013)*, s. 435–437 ja niissä viitatuut oikeustapaukset.

¹⁵ *Vojnity v. Hungary (2013)*, kohta 41.

¹⁶ Ks. esim. *Gottberg (1997)*, s. 60–61; *Gottberg (2005)*, s. 27, *Valjakka (2002)*, s. 85–86.

tapaamisoikeus on lähtökohtaisesti lapsen oikeus, ja se tulisi aina toteuttaa lapsen edun mukaisesti.

Lapsenhuoltolain 9 §:n 1 mom. 5 kohdan mukaan tuomioistuin voi vahvistaa tapaamisoikeuden vain lapsen oikeutena pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa. Lapsen ja hänelle muiden läheisten henkilöiden kuin vanhempien yhteydenpitoa ja tapaamista ei suojata tapaamisoikeuden avulla. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan nojalla voi teoriassa olla mahdollista vahvistaa lapselle oikeus tavata henkilöä, joka ei ole hänen vanhempansa.¹⁷ Esimerkiksi ainakin silloin, kun lapsi on asunut isovanhempiensa luona heidän välillään voi olla 8 artiklan soveltamisalaan kuuluvaa perhe-elämää.¹⁸ Lastensuojelulaki (417/2007) pyrkii turvaamaan sijaishuollossa olevalle lapselle tärkeitä, jatkuvia ja turvallisia ihmissuhteita. Lain 54 §:n mukaan lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, sisarusiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä.

¹⁷ Aaltonen (2009), s. 76.

¹⁸ Pellonpää, Gullans, Pölönen & Tapanila (2012), s. 670.

3. Huolto- ja tapaamisasian käsittelyvaiheita

Tämän tutkimuksen kannalta relevantti tarve päättää lapsen huollosta ja tapaamisesta syntyy pääsääntöisesti silloin, kun lapsen vanhemmat eroavat ja yhteisasuminen päättyy. Vanhempien ero voi olla avioero, avoero tai muu yhteiselämän päättyminen. Lapsenhuoltolain lähtökohtana on, että vanhemmat, jotka ovat lapsen huoltajia vastaavat yhdessä lapsen huoltoon kuuluvista tehtävistä, ja tekevät yhdessä lasta koskevat päätökset (5§). Jos yhteishuoltajavanhemmat eivät asiassa muuta sovi, eikä asiassa anneta tuomioistuimen päätöstä, jää yhteishuolto erotilanteessa LHL:n pääsääntönä voimaan. Lapsen asumisesta ja tapaamisesta laissa ei sen sijaan ole vastaavanlaista pääsääntöä, vaan siitä päättävät lähtökohtaisesti vanhemmat. Jos vanhemmat eivät pääse asumisesta ja tapaamisoikeudesta yhteisymmärrykseen, ja asia viedään tuomioistuimen ratkaistavaksi, tuomioistuimen tulee LHL 9.3 §:n mukaan antaa tarkemmat määräykset tapaamisen ja luonapidon ehdoista.

3.1. Vanhempien sopimus

Suurella osalla erotilanteista vanhemmat sopivat lapsen huollosta ja tapaamisesta keskenään. Usein vanhemmat tekevät Lapsenhuoltolain 7 §:ssä tarkoitetun kirjallisen sopimuksen lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, joka vahvistetaan lapsen asuinkunnan sosiaalilautakunnassa. Sosiaaliviranomainen voi vahvistaa sopimuksen tai jättää sen vahvistamatta, mutta ei muuttaa sen sisältöä. Vahvistettu sopimus voidaan panna täytäntöön kuten tuomioistuimen antama päätös. Vanhemmat voivat lapsen huollon osalta sopia vain yhteishuollosta tai toisen vanhemman yksinhuollosta. LHL 8a §:n mukaan lapsen vanhemmat voivat sopia yhteishuollosta myös ennen lapsen syntymää. Tapaamisoikeudesta vanhemmat voivat sen sijaan sopia haluamallaan tavalla perheen ja lasten olosuhteiden mukaan, tai jättää tapaamiset käytännön varaan.¹⁹ Lapsen asumisen ja tapaamisoikeuden ulottuvuudet ovat selkeästi jäsentymättömämpiä oikeudellisesti kuin huollon.²⁰

Vanhemmat voivat myös sopia lapsen huollosta ja tapaamisesta ilman, että he saattavat sopimusta sosiaalilautakunnan tai tuomioistuimen vahvistettavaksi. Tällainen sopimus voi olla hyvin vapaamuotoinen ja se ei ole täytäntöön pantavissa kuten vahvistettu sopimus. Vanhempien ei ole pakko tehdä minkäänlaista sopimusta lasten huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta erotilanteessa, vaan he voivat jättää nämä kysymykset avoimiksi. Valjakan mukaan käytännön kokemuksen perusteella tällaiseen sopimuksettomaan tilaan jäädään lähinnä silloin, jos van-

¹⁹ *Gottberg (1997)*, s. 17 ja 51.

²⁰ *Koulu (2015)*, s. 133.

hempi ei yksinkertaisesti välitä tavata lastaan, perheeseen kuuluu varttuneita lapsia, jotka päättävät itse tapaamisistaan, tai jos vanhemmat eivät koe tarvitsevansa lasta koskevaa sopimusta. Tällainen avoin tilanne saattaa olla hyvinkin toimiva, mutta riita saattaa laueta vuosienkin kuluessa, esimerkiksi toisen vanhemman uuden elämäntilanteen myötä.²¹

3.2. Sovittelu

Jos vanhemmat eivät kykene keskenään saamaan aikaan sopimusta lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta, on heillä mahdollisuus turvautua ulkopuolisen asiantuntijan apuun ristiriitojen ratkaisemisessa. Avioliittolain (234/1929) 5 luvussa (411/1987) on säännelty perheasioiden sovittelusta, jota on sosiaalihuoltolain (1301/2014) 14 §:n mukaan järjestettävä kunnallisena sosiaalipalveluna. AL:n sääntely lähtee siitä, että perheessä esiintyvät ristiriidat on lähtökohtaisesti sovittava perheen kesken ja ratkaistava sopimuksella. Perheasioiden sovittelijat antavat kuitenkin pyynnöstä apua ja tukea silloin, kun perheessä tai aiemmin tehdyn huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen tai sopimuksen noudattamisessa ilmenee ristiriitoja.

AL 21 §:n mukaan sovittelijan tulee kiinnittää erityistä huomiota perheeseen kuuluvien alaikäisten lasten aseman turvaamiseen. Lisäksi sovittelijan on avustettava perhettä ristiriitojen ratkaisemiseen tähtäävissä toimenpiteissä, kuten sopimusten tekemisessä. Laissa ei ole tarkempaa sääntelyä sovittelun muodoista. Suomen sovitteluforum ry:n ja Helsingin Yliopiston toteuttamassa FASPER-hankkeessa havaittiin, että sovittelun toimintamallit ja sovitteluprosessit määrytyvät satunnaisesti. Sovittelun sisältö ja tarkoitus oli myös useille toimijoille epäselvää.²² Perheasioiden sovittelu on tarkoitettu toteutettavaksi vapaamuotoisina keskusteluina ja neuvotteluina, eikä se ole lähtökohtaisesti juridista neuvontaa, vaan sellaista apua, jota ihmissuhteiden asiantuntija voi perheille antaa. Jos osapuolet päätyvät sovittelussa käytävissä keskusteluissa sopimukseen esim. lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, sovittelija voi kirjata sopimuksen muistiin, mutta asianomaisten avustaminen voi tarkoittaa myös heidän ohjaamista esimerkiksi oikeusaputoimistoon tai lakimiehen luo. Nämä toimenpiteet itsessään eivät kuitenkaan enää kuulu perheasioiden sovittelun piiriin.²³

Huolto- ja tapaamisriitoja voidaan sovittaa myös tuomioistuimessa. Juridinen perusta sovittelulle löytyy LHL 3a luvusta. Riitaisten huolto- ja tapaamisasioiden sovitteluun sovelletaan lakia riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (394/2011, tuomioistuinsovittelulaki). Tuomioistuinsovittelulain 10 §:n mukaan huolto- ja tapaamisasiota voidaan sovittaa tuomioistuimessa siten, että lapsen etu turvataan. Tuomioistuin sovittelussa

²¹ Valjakka (2002), s.65.

²² Haavisto, Bergman-Pyykkönen & Karvinen-Niinikoski (2014), s. 13.

²³ Aarnio & Helin (1988), s. 47–48.

saavutettu ja vahvistettu sovinto rinnastetaan näissä asioissa annettavaan tuomioistuimen ratkaisuun. LHL tarjoaa mahdollisuuden myös asiantuntija-avusteiseen huoltoriitojen sovitteluun, jota kutsutaan myös Follo-sovitteluksi.²⁴

Huolto- ja tapaamisriidan osapuolet voivat saada asian, joka ei ole oikeudenkäynnin kohteena tuomioistuimessa, käsiteltäväksi tuomioistuinsovittelussa tuomioistuinsovittelulain 4 §:n mukaisella osapuolen tai osapuolten sovitteluhakemuksella. Sovittelua ei aloiteta ilman kummankin osapuolen suostumusta. Sovittelun aloittamisesta päättää aina tuomioistuin, ja huolto- ja tapaamisriidoissa on tarkoin harkittava se, onko sovittelu asiassa tarkoituksenmukainen ja soveltuva toimintamalli. *Auvisen* tutkimuksen mukaan esimerkiksi tapauksissa, joissa oli kysymys vanhemman vakavista psyyken häiriöstä tai erityisen vaikeasta patologisesta riidasta, sopua ei saavutettu.²⁵ Väkivalta, vanhempien välisen parisuhteen henkinen tai taloudellinen epätasapaino, vanhempien vakavat mielenterveys- tai päihdeongelmat tai akuutti erokriisi voivat olla sellaisia sovinnon esteitä, joiden vuoksi asia ei välttämättä sovellu sovitteluun.²⁶ Riitelevät vanhemmat voivat myös haluta tuomioistuimen ratkaisun erimielisyyteensä, eivätkä he siitä syystä edes halua asiaansa sovitteluun.²⁷

3.3. Tuomioistuimen päätös

Riitaisissa huolto- ja tapaamisasioissa, joissa vanhemmat eivät pääse sopimukseen edes mahdollisen sovittelun kautta, asian ratkaisee hakemuksesta tuomioistuin. Asia voidaan käsitellä avioeron hakemisen yhteydessä liitännäisasiana tai erillisellä hakemuksella tehtävänä varsinaisasiana.²⁸ Toimivaltainen tuomioistuin on oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 10 luvun 13 §:n mukaisesti lapsen koti- tai asuinpaikan käräjäoikeus. Avioliittolain 32 §:n mukaisena avioeron liitännäisasiana lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia voi tulla käsiteltäväksi myös muussa tuomioistuimessa. Lapsenhuoltolain 10 §:n mukaan huoltoa- ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti, ja erityisesti on kiinnitettävä huomiota huollon ja tapaamisoikeuden parhaaseen mahdolliseen toteutumiseen vastaisuudessa.

LHL 14 §:n mukaan hakemuksen asian vireillepanosta voivat tehdä lapsen vanhemmat yksin tai yhdessä, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta. Jos huoltajan kuoleman johdosta lapsella ei ole huoltajaa, voi hakemuksen tehdä myös lapsen sukulainen tai muu läheinen. Kunnallisella sosiaaliviranomaisella on asiassa itsenäinen puhevalta, joten asia saadaan lapsen edun vaatiessa

²⁴ Ks. esim. *Aaltonen* (2015), s. 125.

²⁵ *Auvinen* (2006), s. 486–487.

²⁶ *Aaltonen* (2009), s. 319–321.

²⁷ *Ervasti* (2013), s.164.

²⁸ *Aaltonen* (2009), s. 137.

tuomioistuimen tutkittavaksi, vaikka lapsen vanhemmat tai muut huoltajat jättäytyisivät asiassa passiivisiksi.²⁹

Lapsi ei ole huolto- ja tapaamisoikeudenkäynnissä asianomaisasemassa, vaan lainsäätäjällä on nimenomaisesti torjunut lapsen asianomaisaseman huoltolakia säätäessään. Asian käsittelyssä kuullaan lapsen vanhempia ja huoltajaa. Lasta kuullaan henkilökohtaisesti vain hänen suostumuksellaan ja sellaisissa tapauksissa, joissa se on asian ratkaisemisen kannalta painavista syistä välttämätöntä ja on ilmeistä, että kuuleminen ei aiheuta lapselle haittaa. LHL:n mukaan tuomioistuimen on lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa ratkaistessaan kuitenkin otettava huomioon lapsen omat toiveet. Lain 11 §:n mukaan lapsen toivomukset ja mielipide on selvitettävä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollisella tavalla. Lapsen toivomukset ja mielipide on selvitettävä, jos vanhemmat eivät ole asiassa yksimieliset, lapsi ei ole huoltajansa hoidettavana tai se on lapsen edun mukaista. Kärjistyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa lapsen mielipide on selvitettävä käytännössä aina, koska vanhemmat ovat niissä tapauksissa riitaisia ja erimielisiä. Lapsen mielipiteen selvittäminen ei saa olla haitallista lapsen ja vanhemman välisille suhteille, ja se on hoidettava hienovaraisesti ja lapsen kehitystasote huomioiden. Lapsen kuuleminen toteutetaan pääsääntöisesti sosiaalitoimessa.³⁰

Lapsenhuoltolain pääsääntönä voidaan katsoa olevan sovinnollisen ratkaisun tavoittelemisen huolto- ja tapaamisasioissa. Tuomioistuimet pyrkivät oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 5 luvun 26 §:n mukaisesti aktiivisesti sovintoon myös lapsen huolto- ja tapaamista koskevan oikeudenkäynnin aikana, vaikka huolto- ja tapaamisoikeutta koskeva asia on luonteeltaan ainakin osittain indispositiivinen. Huolto- ja tapaamisasioita on kuvattu relatiivisesti indispositiivisiksi. Ne ovat lähtökohtaisesti vanhempien sopimalla tavalla ratkaistavissa, mutta korkeimpana ratkaisua ohjaavana periaatteena on lapsen etu, jonka perusteella tuomioistuin voi poiketa vanhempien sopimuksesta.³¹ Lapsen edun katsotaan toteutuvan yleensä parhaiten silloin, kun vanhemmat pääsevät lasta koskevista asioista sovintoon, joten tuomioistuimet katsovat velvollisuudekseen edistää sovintoa oikeudenkäynnin aikana lapsen edun toteutumiseksi.³² *Aaltosen* ja *Auvinen* mukaan lapsia koskevia riitoja myös sovitaan paljon varsinaisen oikeudenkäynnin kuluessa.³³

²⁹ *Gottberg* (1997), s. 17.

³⁰ *Aaltonen* (2009), s. 138–139.

³¹ *Lappalainen* (1995), s.89.

³² *Aaltonen* (2000), s.1320.

³³ *Aaltonen & Auvinen* (2010), s. 1160.

3.3.1. Sosiaalitoimen selvitys

LHL 16 §:n mukaan tuomioistuimen on hankittava huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevassa oikeudenkäynnissä selvitys lapsen, vanhempien ja huoltajan kotipaikkakunnan sosiaalilautakunnalta. Selvitystä ei ole hankittava, jos se on asian ratkaisemisen kannalta tarpeetonta tai tuomioistuimella on jo käytettävissään asian ratkaisemisen kannalta riittävät, tilanteen tasalla olevat ja luotettavat selvitykset.³⁴ Auvinen on arvioinut, että tuomioistuimella on harvoin käytettävissään riittävät tiedot entuudestaan, mutta joissakin kroonistuneissa huolto- ja tapaamisriidoissa aiemmissä käsittelyissä laadituista selvityksistä tai täytäntöönpanosovittelun asiakirjoista voidaan havaita, ettei olosuhteissa ole tapahtunut muutoksia.³⁵ Korkeimman oikeuden ratkaisusta (KKO 1992:32) ilmenee, että selvityksen tarpeellisuusharkinta kuuluu tuomioistuimen päätäntävaltaan. Kun tuomioistuin harkitsee tarvitsevänsä selvityksen palvelemaan ratkaisun tekemistä, sosiaalitoimi on velvollinen sen tekemään, eikä sillä ole mahdollisuutta torjua pyyntöä omaan tarpeellisuusharkintaansa vedoten.³⁶ Optulan vuonna 2006 tekemän tutkimuksen mukaan sosiaalilautakunnan selvityksiä oli hankittu noin 55 %:ssa kaikista tuomioistuimissa käsitellyistä huolto- ja tapaamisriita-asioista.³⁷

Kun tuomioistuin katsoo tarpeelliseksi hankkia lasta koskevassa asiassa selvityksen, sen on lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun asetuksen (556/1994) 1 §:n mukaan lykättävä asian käsittely ja pyydetty virkateitse selvitys asianmukaiselta sosiaalilautakunnalta. Sosiaalilautakunnan on tehtävä tarpeen mukaan yhteistyötä muiden paikkakuntien sosiaalilautakuntien kanssa ja se saa tehdä selvityksen ainoastaan tuomioistuimen pyytäessä sitä (HTA 8 §). Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistavissa vanhempien välisellä sopimuksella vielä siinä vaiheessakin, kun sosiaalitoimelta on pyydetty selvitys asiassa. LHL 16.2 §:n mukaan sosiaalilautakunnan on annettava vanhemmille tarvittavaa apua sopimuksen tekemisessä, mikäli selvityksen yhteydessä ilmenee, että asia olisi ratkaistavissa vanhempien tekemällä sopimuksella.

Gottberg kutsuu sosiaalitoimen selvitystä olosuhdeselvitykseksi, jonka tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle tarvittavat asiaan vaikuttavat tosiasiatiedot tapauksesta, joiden nojalla asia voidaan ratkaista. Sosiaalitoimi on asiassa ensisijaisesti tiedon hankkija ja siirtäjä. Tuomioistuimen tulee saada selvityksen avulla riittävän kattavat ja luotettavat tiedot merkityksellisistä sei-

³⁴ HE 224/1982 vp, s. 17.

³⁵ Auvinen (2006), s.66.

³⁶ Gottberg (1997), s.98, Auvinen (2006), s.69.

³⁷ Valkama & Litmala (2006) s. 46.

koista yksittäisen asian itsenäiseksi ratkaisemiseksi, kuten perheen ja lapsen ulkoisista olosuh-teista ja henkilösuhteista.³⁸ Selvityksellä pyritään hankkimaan tuomioistuimelle mahdollisim-man objektiiviset tiedot huoltoa ja tapaamista koskevan asian ratkaisemisessa merkityksellisistä seikoista ja olosuhteista.³⁹

Sosiaalitoimen selvityksen tekijä ei saa asettua asiassa päätöksentekijän asemaan, vaan päätök-sen tekeminen asiassa kuuluu tuomioistuimelle. Selvityksessä esitettävät tiedot ja olosuhdear-vioinnit on esitettävä neutraalisti siten, että tuomioistuimella on nimenomaan itsenäisesti mah-dollisuus arvioida niiden merkitystä käsiteltävässä asiassa. Selvityksestä tulisi siksi tarkoin ilmetä tietojen hankkimistapa, tarvittavat lisätodisteet tietojen ja arvioiden tueksi, yhteydenpitotavat asianosaisiin ja perustelut siitä, mihin selvityksessä esitetyt arviot nojautuvat. Jos sosiaalitoi-mella on riittävän vahvat syyt, se voi esittää perustellun kannanottonsa siitä, miten esimerkiksi huoltajuuden määräytyminen tapauksessa tulisi ratkaista. Näin tulisi menetellä silloin kun selvi-tyksessä ilmenee, että toinen vanhempi on selkeästi sopimaton huoltajaksi, tai toinen vanhempi on tehtävään selkeästi toista soveltuvampi.⁴⁰ Selvityksen tekijän kannanotto asian ratkaisusta ei kuitenkaan ole välttämätön, eivätkä tekijän omat mielipiteet saisi koskaan olla selvityksen pää-asiallinen sisältö.⁴¹ Selvitys on tärkeä osa oikeudenkäyntiaineistoa, jonka perusteella tuomiois-tuin ratkaisee asian, mutta ratkaisussa otetaan aina huomioon myös muita seikkoja ja todiste-lua.⁴²

Vanhemmille tulisi heti tuomioistuimen päätettyä sosiaalitoimen selvityksen hankkimisesta ker-toa, että selvityksellä pyritään faktatiedon välittämiseen tuomioistuimelle, jolle kuuluu toimittaa myös varsinainen todistelu asiassa. Selvityksellä on myös olennainen sovittelufunktio, koska sel-vityksen tekijänä toimivat sosiaaliviranomaiset voivat olla ensimmäisiä ulkopuolisia henkilöitä, joiden kanssa perhe keskustelelee tilanteestaan ja siihen vaikuttavista seikoista. Vanhempien on tärkeää saada tietää, että vanhempien sovinnollisen ratkaisun löytyessä selvityksen tekemisen yhteydessä, asian käsittely tuomioistuimessa raukeaa.⁴³ Voidaan arvioida, että vanhempien epä-tietoisuus sovittelun tarkoituksesta ja toteuttamistavasta on omiaan aiheuttamaan epäluuloi-suutta sovittelua ja toista vanhempaa kohtaan. Vanhempi voi kokea selvityksen tekijän puolu-

³⁸ *Auvinen (2006)*, s. 69, *Gottberg (1997)*, s. 99

³⁹ *Savolainen (1984)*, s. 214.

⁴⁰ *Savolainen (1984)*, s. 215.

⁴¹ *Gottberg (1997)*, s. 99–100.

⁴² *Aaltonen (2009)*, s. 196–197.

⁴³ *Gottberg (1997)*, s. 100–101.

eelliseksi tai toista vanhempaa suosivaksi ja kokea uhkaa siitä, että sosiaalitoimi antaa tuomioistuimelle toista vanhempaa suosivan ratkaisuehdotuksen. Tällaiset seikat saattavat tarpeettomasti kärjistä riitaa ja vaikeuttaa sen ratkaisemista.

Kärjistyneiden tai kärjistymiselle alttiiden huolto- ja tapaamisriitojen kannalta ongelmallista on selvityksen tekemiseen kuluva pitkä aika. Optulan tutkimuksen mukaan käräjäoikeus saa selvityksen keskimäärin kuudessa kuukaudessa selvityspyynnön tekemisestä. Selvityksen tekemiseen kulunut aika vaihteli kolmesta viikosta puoleen toista vuoteen. Vanhempien vakavat risti-riidat ja psykososiaaliset ongelmat voivat johtaa selvityksen viivästyemiseen. Tutkimuksessa esitellyissä kahdessa esimerkkitapauksessa, joissa oli viitteitä kroonisesta huoltoriidasta tai patologisesta riidasta selvitystyö on ollut poikkeuksellisen vaativaa ja laajaa ja kestänyt yli 12 kuukautta.⁴⁴ Jos huolto- ja tapaamisriita on kärjistynyt tai on vaarassa kärjistyä, sosiaalitoimen selvityksen tekemiseen kuluva aika saattaa helposti vaikeuttaa riitaa entisestään ja syventää erimielisyyksiä vanhempien välillä. Tuomioistuin käsittelyn pitkä kokonaiskesto saattaa myös aiheuttaa vanhempien tyytymättömyyttä asian käsittelyyn ja heikentää ratkaisun pysyvyyttä ja noudattamista. Auvinen on arvioinut selvitystyöhön ryhtymisen kestävän liian kauan ja todennut, että haittojen ehkäisemiseksi selvitystyöhön olisi ryhdyttävä 2-3 viikon kuluessa selvityspyynnön saapumisesta, ja työ olisi saatettava päätökseen 3-4 kuukauden kuluessa.⁴⁵

3.4. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpano

Oikeudenkäynnissä annettu ratkaisu voidaan tarvittaessa saattaa toteutettavaksi pakkokeinoin. Oikeudenkäynti olisi ilman tällaista mahdollisuutta usein tarkoitukseton, ja asian käsittely tuomioistuimessa menettäisi merkityksensä.⁴⁶ Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettu tuomioistuimen päätös, väliaikainen määräys ja kunnan sosiaalitoimessa vahvistettu vanhempien sopimus voidaan panna täytäntöön lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/1996) nojalla. Laki sisältää pakkokeinoja täytäntöönpanon toteuttamiseksi, joten sen nojalla tapahtuvaa täytäntöönpanoa kutsutaan myös pakko-täytäntöönpanoksi.⁴⁷ Huolto- ja tapaamisasioiden täytäntöönpanossa käytettävät pakkokeinot ovat Tpl 15 ja 16 §:n mukaan uhkasakko ja nouto.

Täytäntöönpanoa haetaan kirjallisesti OK 10 luvun nojalla määräytyvästä toimivaltaisesta tuomioistuimesta tai lapsen koti-, asuin- tai oleskelupaikan ulosottomieheltä, jos huoltoa koskeva

⁴⁴ Valkama & Litmala (2006), s. 48–50.

⁴⁵ Auvinen (2006), s. 530.

⁴⁶ Helin, Linna & Rintala (1997).

⁴⁷ Esim. Gottberg (1997).

päätös on alle kolme kuukautta vanha. Hakemukseen on liitettävä huolto- ja / tai tapaamisoikeutta koskeva päätös. (TpL 4 §) Laki rakentuu sille lähtökohdalle, että täytäntöönpanon kohteena on lapsi, joten hakijana on aina joku muu.⁴⁸

TpL:n mukaisessa täytäntöönpanossa varttuneen lapsen tahdolla on huomattava merkitys. Lain 2 §:n nojalla täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä vastoin 12 vuotta täyttäneen lapsen tahtoa. Säännös tarkoittaa toisin sanoen sitä, että yli 12 vuotias lapsi saa itse päättää siitä haluaako hän tavata vanhempansa, tai kumman vanhemman luona hän haluaa asua, ellei hän ole huostaan otettuna. Myös alle 12 vuotiaan lapsen tahto voi olla täytäntöönpanon este, jos lapsi on riittävän kehittynyt.

Jos huolto- ja tapaamisasiassa on tarpeen hakea täytäntöönpanoa lain nojalla, on riita yleensä kestänyt jo melko pitkään, ja täytäntöönpanon kohteena oleva lapsi on vanhempien riidan välissä hyvin haavoittuvassa asemassa. TpL:n 3 §:n lähtökohdan mukaan lasta on suojattava täytäntöönpanoprosessissa, ja lapseen kohdistettavat toimenpiteet on suoritettava mahdollisimman hienovaraisesti ja lasta järkyttämättä. Noutoa lain nojalla ei saa suorittaa, jos lapsi on esimerkiksi sairas.

Täytäntöönpanoriidassa on pääsääntöisesti järjestettävä TpL 2 luvun mukainen sovittelu, jota kutsutaan täytäntöönpanosovitteluksi. Sosiaalihuoltolain 14.2 §:n nojalla täytäntöönpanosovitteluun kuuluvien toimenpiteiden järjestäminen on kunnan tehtävä. Sovittelun järjestäminen on tuomioistuimen määräämän yleensä sosiaaliviranomaisen nimeämän sovittelijan tehtävä. Sovittelu voidaan jättää toimittamatta, jos lapsen etu vaatii päätöksen välitöntä täytäntöönpanoa, on perusteltu syy olettaa, että sovittelu jää tuloksettomaksi tai huoltopäätös on alle kolme kuukautta vanha ja sovittelulle ei ole erityisiä syitä. (TpL 6 ja 9 §)

Täytäntöönpanolain säätämiseksi annetussa lakiesityksessä sovittelun tarkoituksesi oli asetettu, että asianosaiset saataisiin noudattamaan huolto ja tapaamispäätöstä.⁴⁹ TpL 7 §:ssä sovittelun tarkoituksiksi on määritelty asianosaisten yhteistoiminnan edistäminen lapsen hyvinvoinnin toteuttamiseksi. Tähän tarkoitukseen tulee pyrkiä täytäntöön pantavana olevan päätöksen edellyttämällä tavalla.

Sovittelu- ja pakkokeinoja sisältävä täytäntöönpanolaki on mekanismi, jonka avulla pyritään siihen, että vanhemmat noudattaisivat lapsen edun mukaisiksi harkittuja ratkaisuja. *Helin ym.* arvioivat täytäntöönpanolain olennaisimmaksi merkitykseksi sen välillisen vaikutuksen. Tietoisuus pakkokeinojen mahdollisuudesta saa huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan asian osapuolet

⁴⁸ *Gottberg (1997)*, s. 156.

⁴⁹ HE 96/1995 vp, s. 74.

suhtautumaan vakavasti tehtävään ratkaisuun.⁵⁰ Myös lainsäätäjä on lakia valmistellessaan korostanut välillisen vaikutuksen merkitystä, ja arvioinut sen lisäävän osapuolten halukkuutta ratkaisun löytämiseen jo sovitteluvaiheessa. Hallituksen esityksessä todetaan myös, että pakkokeinojen osalta on kysymys vanhempien oikeusturvasta, johon lapsen oikeusturva kytkeytyy. Pakkokeinot palvelevat täytäntöönpanoprosessin ensisijaista päämäärää, eli huoltoa tai tapaamis-oikeutta koskevan päätöksen noudattamista ja toteuttamista. Päätös on tuomioistuimen harkinnan mukainen lapsen etua toteuttava ratkaisu.⁵¹ Edellä sanottu soveltuu myös sosiaaliviranomaisen vahvistamaan vanhempien väliseen sopimukseen, koska sosiaalilautakunnan on LHL 8 §:n mukaan otettava huomioon lapsen etu harkitessaan voidaanko sopimus vahvistaa.

⁵⁰ *Helin, Linna & Rintala (1997)*, s. 3.

⁵¹ HE 96/1995 vp, s. 15.

4. Kärjistynyt huolto- ja tapaamisriita

Kärjistyneen huolto- ja tapaamisriidan määrittely ei ole aivan helppoa ja yksiselitteistä määritelmää lienee mahdotonta edes luoda. *Patrick Parkinson* mainitsi haastattelussa noin 250 sivuisen väitöskirjan kärjistyneistä huolto- ja tapaamisriidoista, jonka lopputulema oli, että tutkija ei kyennyt määrittelemään kärjistynyttä huolto- ja tapaamisriitaa.⁵² Englanninkielinen ilmaus ”high conflict” (-riita), jota käytetään jonkin verran myös suomenkielisissä oikeudellisissa teksteissä, on mielestäni melko kuvaava.⁵³ Perheessä vallitsevan konfliktin taso on niin korkea, että vanhemmat eivät kykene sopimaan lasten huoltoa ja tapaamista koskevista asioista, eikä tuomioistuimen päätöskään aina katkaise riitaa. Esimerkiksi avioero saattaa aiheuttaa voimakkaita negatiivisia tunteita toista puolisoa kohtaan, ja synnyttää konfliktin puolisoitten välillä. Konflikti voi muuttua oikeudelliseksi riidaksi vaikkapa lasten huollosta ja tapaamisesta, jos eroavat puoliset eivät kykene sopimaan riidan taustalla olevia erimielisyyksiä. Todellinen konflikti ja oikeudellisen riidan taustalla olevat syyt liittyvät usein aivan eri kysymyksiin kuin niihin, joista riidellään tuomioistuimessa.⁵⁴

Auvinen on väitöstutkimuksessaan jakanut huoltoriidat kolmeen perustyyppiin. Ensimmäinen ryhmä on tasapeliiriidat, jotka käydään tasavertaisten vanhempien kesken. Toinen ryhmä on psykososiaaliset riidat, joissa vanhemmilla on psykososiaalisia ongelmia. Kolmannessa ryhmässä, eli patologisissa riidoissa, riita on patologinen tai patologisoitumassa. Patologisten huoltoriitojen ryhmään Auvinen on rajannut eskaloituneet tapaukset, eli kaikkein vaikeimmat huoltoriidat. Näissä tapauksissa vanhemmat ovat olleet erittäin peräänantamattomia asenteissaan ja vaatimuksissaan. Patologisia riitoja ovat ryhmittelyssä esimerkiksi sellaiset riidat, joissa lapset on kaapattu, jouduttu ottamaan huostaan tai he tarvitsevat mielenterveydellistä hoitoa sekä riidat, joissa on esitetty inestiväitteitä tai joihin liittyy seksuaalista hyväksikäyttöä. Patologisten riitojen osuus on 9 % kaikista Auvisen aineiston huoltoriidoista (128 tapausta).⁵⁵

Optulan tutkimuksessa lasten huoltoriidoista kärjääoikeuksissa sellaiset tapaukset, joissa lapsen huollosta on riideltä oikeudessa jo useampaan kertaan, on nimetty huoltoriitakierteiksi. Tutkimuksessa havaittiin, että huoltoriitakierteeseen ajautuvat vanhemmat ovat olleet pääsääntöisesti avioliitossa keskenään, ja riidan kohteena olevat lapset ovat useimmiten jo kouluikäisiä. Krooniset riidat jakautuivat suunnilleen tasan huoltoa koskeviin ja tapaamisoikeutta koskeviin

⁵² *Patrick Parkinsonin* haastattelu.

⁵³ Ks. esim. *Aaltonen & Auvinen* (2010), s. 1151 ja siinä mainitut viitteet.

⁵⁴ *Ervasti* (2013), s. 2 ja s. 162.

⁵⁵ *Auvinen* (2006), s. 254–258.

riitoihin. Huoltoriitakierteille tyypillisiä piirteitä havaittiin olevan vanhempien toistuvat ja ratkaisemattomat erimielisyydet sekä toisen osapuolen syytteleminen. Tavallista on aiheettomien lastensuojeluilmoitusten tekeminen vanhempien välillä erilaisiin syihin vedoten.⁵⁶

Gottberg on käyttänyt termiä patologisten riita huoltoriitakierteitä kuvailemaan. Hänen mukaansa eron yhteydessä saatetaan jatkaa pitkää oikeudenkäyntiä oikeustien loppuun saakka. Sen aikana voi olla käynnissä useita lapsen kohdistuvia toimenpiteitä, kuten väliaikais määräyksiä, täytäntöönpano-oikeudenkäyntejä, tapaamisten laiminlyöntejä tai lapsen palauttamatta jättämisiä. Varsinaiseen asiaan saatava päätös saattaa johtaa siihen, että itsensä hävinneeksi kokeva osapuoli käynnistää asian uudestaan alioikeudessa ja kierre saattaa jatkua vuosia. Gottberg arvioi, että perimmäisenä taustana kärjistyneelle huoltoriitakierteelle on yleisemmin vanhempien ratkaisematon parisuhdekriisi, luonnehäiriö, toisen osapuolen uudesta suhteesta puhjennut jälkimustasukkaisuus tai muu lapseen liittymätön seikka, kuin taistelu lapsesta.⁵⁷

Tässä tutkimuksessa huoltoriitoja rajataan ja määritellään niin, että kärjistyneitä ovat riidat, joissa riitely jatkuu syystä tai toisesta vielä tuomioistuimen ratkaisun jälkeen. Vanhempien välinen konflikti on tällaisissa riidoissa niin vakava, että ratkaisu huolto- ja tapaamisasiaan ei päättä riitaa, vaan riita jatkuu erilaisilla tavoilla, kuten huolto- ja tapaamisratkaisun noudattamatta jättämisellä. Kärjistyneitä huoltoriitoja ovat siis ainakin ne asiat, joissa ajaututaan huolto- ja tapaamis oikeudenkäynnin jälkeen TpL:n mukaiseen täytäntöönpano-oikeudenkäyntiin, tai samaa huolto- ja tapaamisasiaa käsitellään oikeudenkäynnissä useampaan kertaan. Kärjistyneinä huoltoriitoina käsitellään tässä tutkimuksessa myös tapauksia, joissa on vieraannuttamisen piirteitä vanhempien tai toisen vanhemman osalta sekä tapauksia, jotka eivät sovellu sovitteluun. Riidat, joissa on vieraannuttamisen piirteitä tai jotka eivät sovellu sovitteluun, ovat usein niitä, jotka tulevat uudelleen ja uudelleen oikeudenkäyntiin tai vaativat täytäntöönpano-oikeudenkäynnin järjestämistä. Optulan tutkimuksessa määritellyt huoltoriitakierteet, ja Gottbergin kuvaamat patologisoituneet huoltoriitakierteet ovat kärjistyneitä huoltoriitoja myös tässä tutkimuksessa tarkoitetulla tavalla. Auvisen määrittelemät patologiset riidat ja psykososiaaliset riidat ovat sellaisia ainakin osittain.

⁵⁶ Valkama & Litmala (2006), s. 82–84.

⁵⁷ Gottberg (2012), s. 55-56.

5. Kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen syitä ja ominaispiirteitä

5.1. Yleistä

Huoltoriidan tullessa vireille tuomioistuimessa vanhempien välinen konflikti juridisoituu, eli käsittelyn lähtökohdaksi tulevat oikeudellisesti relevantit vaatimukset, jotka riita-asian kantajan on ilmoitettava kärjäoikeuteen toimittamassaan haastehakemuksessa (OK 5:1-2 §). Auvinen on todennut tutkimuksessaan, että oikeudellisten vaatimusten myötä riidalla on taipumus kärjistyä niin, että vanhemmat pitäytyvät entistä tiukemmin vastakkainasettelussa ja oikeudenkäynti itsessäänkin voi kärjistyä konfliktia.⁵⁸ *Wallerstein* ja *Kelly* ovat esittäneet, että heidän kokemuksensa perusteella tuomioistuimessa käsiteltävien kärjistyneiden riitojen motiivina on pohjimmitaan usein epätoivoinen tarve pelastaa särkynyt itsetunto ja kosto perheen rikkoutumisen aiheuttaneelle entiselle kumppanille.⁵⁹

Lasta koskeva tuomioistuinratkaisu huolto- ja tapaamisriidassa ei saa oikeusvoimaa, joten tuomioistuimeen voidaan tulla riitaisissa tapauksissa yhä uudelleen ja uudelleen.⁶⁰ Se mahdollistaa huoltoriitakierteet vanhempien välillä ja tavallaan heikentää tuomioistuinratkaisun merkitystä, koska ratkaisuun tyytymätön osapuoli voi tuoda saman asian uudelleen käsiteltäväksi oikeudessa. Tuomioistuimen antama ratkaisu kärjistyneessä huolto- ja tapaamisriidassa harvemmin lopettaa riitaa. Vanhempien ollessa riidan keskellä, he ovat yleensä parisuhteen rikkoutumisen takia ahdistuneita ja uupuneita, loukkaantuneita toisen vanhemman käytöksestä ja huolissaan lapsistaan, jolloin tuomioistuimen antamat määräykset eivät merkitse heille juuri mitään.⁶¹ Vaikka tuomioistuimen määräykset olisivat järkeviä ja hyviä, kärjistyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa olevat henkilöt eivät kykene toimimaan niiden mukaan.⁶² Hannuniemi on esittänyt huolto- ja tapaamisriidan taustalla olevan myös taloudellisia niin sanottuja kannustinloukkuja. Hänen mukaansa maksuton oikeusapu mahdollistaa toistuvat prosessit ja ulosoton suojaisuus, joka estää uhkasakkojen ulosmittaamisen, tekee oikeuden päätökset tehottomiksi ja vääristää lopputuloksia.⁶³

⁵⁸ Auvinen (2006), s. 483.

⁵⁹ *Wallerstein & Kelly* (1980), s.30.

⁶⁰ *Aaltonen* (2009), s. 17.

⁶¹ *Megan Solomonin* haastattelu.

⁶² *Patrick Parkinsonin* haastattelu.

⁶³ *Hannuniemi* (2015), s. 103–104.

5.2. Vanhemman huoli lapsen turvallisuudesta ja hyvinvoinnista

Australialaiset tutkijat *Judith Cashmore* ja *Patrick Parkinson* ovat tutkineet erimielisyyksien syitä kärjistyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa (high conflict families). Tutkimuksen tuloksia on esitelty *Journal of Family Studies* – aikakauslehdessä julkaistussa artikkelissa *Reasons for disputes in high conflict families*. Tutkimus on toteutettu kyselyllä ja haastattelulla sellaisille vanhemmille, joilla on takanaan vähintään yksi oikeudenkäynti lapsen huolto- ja tapaamista koskevassa asiassa ja riita on jatkunut vielä sen jälkeen. Tutkimukseen osalistui kaikkiaan 80 vanhempaa ja 45 perhettä (tapausta), joista 35 muodostui aiemmista pareista. Merkittävimmäksi riidanaiheeksi tutkimuksessa havaittiin vanhempien huoli lapsen turvallisuudesta ja hyvinvoinnista silloin, kun lapsi on toisen vanhemman hoidossa.⁶⁴

Erimielisyyttä vanhempien välillä aiheutti erityisesti huoli toisen vanhemman kyvystä huolehtia lapsesta, mikä johtui tutkimuksen mukaan yleisimmin eroista kasvatustyyliissä. Tämä ilmeni yli 2/3 tutkimuksessa käsitellyistä tapauksista. Vanhemmat epäilivät toisen vanhemman kykyä huolehtia lapsesta jopa sellaisissa tapauksissa, joissa he arvioivat toisen olevan hyvä ja rakastava vanhempi. Osassa tapauksista toisen vanhemman kasvatustyyli tai käyttäytyminen lasten kanssa koettiin epäasiallisena tai sopimattomana. Vanhemmat epäilivät myös toistensa kykyä huolehtia lapsesta fyysisesti tai emotionaalisesti. Vanhemmat arvioivat kysyttäessä oman kykynsä vanhemmaksi pääsääntöisesti hyväksi tai erittäin hyväksi ja aiemman kumppaninsa kyvykkyyden huonoksi tai enintään keskinkertaiseksi. Huoli lapsen turvallisuudesta ilmeni yleisimmin syytöksinä tai väitteinä väärinkäytöksistä tai laiminlyönneistä. Tällaisia väitteitä tai syytöksiä esiintyi yli 2/3 tapauksista, ja niistä oli pääsääntöisesti ilmoitettu poliisille tai lastensuojeluviranomaisille. Syytöksiä tai väitteitä oli esitetty neljässä tapauksessa seksuaalisesta hyväksikäytöstä, ja kahdeksassa tapauksessa fyysisestä pahoinpitelystä. Näitä suurempi osa syytöksistä koski kuitenkin valituksia toisen vanhemman sopimattomasta kasvatuksesta tai käyttäytymisestä, mikä asettaa lapsen vaaraan. Tällaisina asioina nousivat esiin toisen vanhemman mielenterveyden ongelmat, päihteiden käyttö, aseiden esiintyminen ja emotionaaliset väärinkäytökset, kuten altistuminen väkivallalle ja toisen vanhemman mustamaalaus.⁶⁵

Kotimaisissa tutkimuksissa saavutetut lopputulokset tukevat Cashmoren ja Parkinsonin havaitsemia kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen syitä. Auvinen on havainnut väitöskirjatutkimuksessaan, että joissakin huoltoriidoissa vanhempien erimielisyydet lapsen hoidosta ja kasvatuksesta ovat nousseet yhteistoiminnan esteiksi. Pettymys parisuhteessa ja näkemykset eroon

⁶⁴ *Cashmore & Parkinson* (2011), s. 186–189.

⁶⁵ *Ibid.* s. 190–194 ja siinä mainitut viitteet.

johtaneista syistä siirtyvät huoltoriidassa vanhempien käsityksiin lasten parhaasta. Oma vaikutus nähdään silloin myönteisenä ja toisen vaikutus kielteisenä. Ristiriidat liittyivät nimenomaan vanhempien luonteenominaisuuksiin ja kasvatustyyliin, vaikka ne näyttäytyivät lasta koskevinä. Auvinen on myös luokitellut esimerkiksi inestiväitteitä tai seksuaalista hyväksikäyttöä sisältäneet riidat eskaloituneiksi korkean konfliktitason patologisiksi riidoiksi.⁶⁶ Optulan tutkimuksessa todettiin vastaavanlaisia ominaispiirteitä vaikeiden ja pitkäaikaisten huoltoriitakierteiden osalta.⁶⁷ Näiden tulosten kaltaisia asioita havaittiin kärjistyneiden riitojen taustalla myös australianlaisessa tutkimuksessa.

Edellä esitetyn kanssa yhteneviä näkemyksiä huolto- ja tapaamisriidan taustalla vaikuttavista syistä on esitetty myös muissa ulkomaisissa tutkimuksissa jo huomattavasti aiemminkin. Esimerkiksi kalifornialaisessa tutkimuksessa vuodelta 1992, jossa tutkimuskohteena oli noin 1100 perhettä, todettiin, että useat vanhemmat olivat huolissaan lasten kasvatuksesta ja hyvinvoinnista lasten ollessa toisen vanhemman luona. Tapauksissa vakavaa huolta aiheuttivat mm. toisen vanhemman päihteiden käyttö tai väkivaltainen käytös. Joissain tapauksissa koettiin, että toinen vanhempi ei ole riittävän huolellinen siisteydessä, turvallisuudessa tms. ja huolta aiheuttivat myös elämäntapaan liittyvät eroavaisuudet, kuten arvot, television katselu, kotiläksyistä huolehtiminen jne.⁶⁸

Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevassa kokeilussa kärjäoikeuksissa todettiin, että huoltoriidat joiden taustalla on vanhempien psykososiaalisia ongelmia, vakavia mielen-terveys- tai päihdeongelmia tai väkivaltaista käyttäytymistä tai sen uhkaa, eivät sovellu sovitteluun. Tällaisia ongelmia, kuten myös puutteita vanhemmuudessa, havaittiin erityisesti vanhempien pitkittyneen riidan taustalla.⁶⁹ Pitkittyneet riidat ovat yleensä tässä tutkimuksessa tarkoitettulla tavalla kärjistyneitä. Riidan soveltumattomuus sovitteluun on usein merkki siitä, että vanhempien välinen konflikti on niin syvä ja erimielisyydet niin kärjistyneitä, että edellytyksiä sovintoon pääsemiseksi ei juurikaan ole, ja kysymyksessä on nimenomaan kärjistynyt huolto- ja tapaamisriita.

Yleisessä keskustelussa ja tieteellisessä tutkimuksessakin vaikuttaisi olevan tavallista yksinkertaistaa huolto- ja tapaamisriidan kärjistymisen taustalla vaikuttavia syitä. Usein havaitaan, että huolto- ja tapaamisriidat kärjistyvät esimerkiksi väkivaltaisen käyttäytymisen, päihteiden käytön tai toisen vanhemman psykososiaalisten ongelmien takia. Nämä ovat todellisia syitä, mutta voi

⁶⁶ Auvinen (2006), s. 64, 257 ja 291.

⁶⁷ Ks. myös Valkama & Litmala (2006), s. 82–84.

⁶⁸ Maccoby & Mnookin (1992), s. 13 ja s. 84–85.

⁶⁹ Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun loppuraportti (2013), s. 96–98.

olla, että riidan kärjistymiseen tällaisissa tapauksissa vaikuttaa kokonaisvaltaisemmin vanhemman huoli lapsen turvallisuudesta ja hyvinvoinnista. Olisi erittäin tärkeää pyrkiä havaitsemaan myös kokonaisvaltaisemmin kärjistyneen riidan taustalla vaikuttavia tunne- ja kokemusperäisiä tekijöitä. Vaikka vanhemman väkivaltainen käytös tai päihteiden käyttö saataisiin loppumaan terapian tai vieroituksen avulla, toisen vanhemman aiemmista kokemuksista ja tunteista kumpuava huoli lapsen turvallisuudesta ja hyvinvoinnista ei välttämättä poistu.

5.3. Vieraannuttaminen ja lapsen haluttomuus tavata vanhempaansa

Lapsen vieraannuttamisella vanhemmasta tarkoitetaan sitä, että toinen vanhempi vaikeuttaa käyttäytymisellään erotilanteessa vuorovaikutussuhdetta lapsen ja toisen vanhemman välillä, tai pahimmillaan pyrkii katkaisemaan sen kokonaan. Vieraannuttamiseen tähtääviä vanhemman toiminta- ja käyttäytymistapoja ovat esimerkiksi toisen vanhemman mustamaalaaminen, yhteydenpidon rajoittaminen toiseen vanhempaan, lapsen painostaminen valitsemaan vanhempien välillä, konfliktien aiheuttaminen lapsen ja toisen vanhemman välillä ja jopa sen uskottelu lapselle, että toinen vanhempi ei ole lapsen biologinen äiti tai isä. Vieraannuttamisen motiivina ovat yleensä vieraannuttajan negatiiviset tunteet toista osapuolta kohtaan.⁷⁰

Anja Hannuniemi on tutkinut vanhempien mielenterveyshäiriöitä ja vieraannuttamista lapsen huoltoriidoissa, ja hänen tutkimusaineistonsa koostuu käräjäoikeudessa käsitellyistä lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvistä täytäntöönpanoasioista. Hannuniemi on havainnut kokemusperäisesti katkerien huoltoriitojen kärjistyvän täytäntöönpanovaiheessa, ja hänen tutkimuksessaan käsitellyt tapaukset ovat myös tässä tutkimuksessa tarkoitettulla tavalla kärjistyneitä huolto- ja tapaamisriitoja. Tutkimuksen tulosten perusteella vieraannuttava käyttäytyminen on hyvin yleistä kärjistyneissä riidoissa. Hannuniemi on jaotellut riidat lyhyisiin (alle 2 vuotta), keskipitkiin (2 vuotta – 5 vuotta 4 kuukautta) ja pitkiin (vähintään 5 vuotta 5 kuukautta). Vieraannuttamisen piirteitä esiintyi lyhyissä riidoissa 75 %:ssa, keskipitkissä 86 %:ssa ja pitkissä 85 %:ssa tapauksista.⁷¹

Vieraannuttamiseen on liitetty myös termi PAS (parental alienation syndrome), jonka on esittänyt lastenpsykiatrian professori *Richard Gardner*. Termillä viitataan häiriöön, jossa lapsi perusteettomasti tai liioitellusti vähättelee ja kritisoi toista vanhempaan. PAS sisältää tiedostettuja toimia, kuten aivopesua, mutta myös tiedostamattomia toimia, joilla vanhempi edistää lapsen

⁷⁰ Häkkänen-Nyholm (2010), s. 499–500 ja siinä mainitut viitteet.

⁷¹ Hannuniemi (2015), s. 62–70.

vieraantumista toisesta vanhemmasta.⁷² Hannuniemi on käyttänyt termistä suomenkielistä vastinetta vieraannuttamisoireyhtymä ja esittänyt, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on hyväksynyt PAS:n psykiatrisena, huolto- ja tapaamisriidoissa merkittävänä oireyhtymänä ratkaisusaan Koudelka v. Tsekki, vuonna 2006.⁷³ PAS ei ole kuitenkaan tieteellisesti hyväksytty termi, ja sitä on kritisoitu laajasti. Kotimaassa PAS-termiä ja Hannuniemen käsityksiä on kritisoinut voimakkaasti *Irma Lager*.⁷⁴

Joan Kelly ja *Janet Johnston* ovat uudelleenmuotoilleet vieraannuttamiskäsitteen ja ikään kuin kääntäneet sen ympäri. Heidän käyttämänsä termi, vieraannutettu lapsi (alienated child), keskittyy vanhemman vieraannuttamisen sijasta lapsen vieraannuttamiseen. Vieraannutettu lapsi ilmaisee itsenäisesti ja toistuvasti kielteisiä tunteita ja ajatuksia, kuten vihaa, pelkoa jne. toista vanhempaansa kohtaan, jotka ovat lapsen ja vanhemman suhteeseen ja aikaisempiin kokemuksiin verrattuna merkittävässä ristiriidassa. Kellyn ja Johnstonin mukaan on olennaista erottaa vieraannutettu lapsi muista lapsista, jotka vastustavat toisen vanhemman tapaamista realistisista, normaaleista ja kehitykseen liittyvistä hyväksyttävistä syistä, kuten eron aiheuttamasta ahdistuksesta tai lapsen lojaalisuudesta molempia vanhempiaan kohtaan.⁷⁵ Hannuniemi arvostelee Kellyn ja Johnstonin määritelmän vieraannutetusta lapsesta sisältävän lähes samat kriteerit kuin PAS-oireluettelo, jonka Gardner on luonut, ja esittää, että näissä käsityksissä on kyse samasta asiasta.⁷⁶ PAS ja alienated child -termit ovat melko kiistanalaisia ja tieteellisesti hyväksymättömiä psykiatrisen oireen määritelmiä ja kuvauksia. Niihin liittyvät tutkijoiden ja tiedeyhteisön näkemykset ovat hyvin ristiriitaisia, joten termeihin ja niiden vaikutukseen huolto- ja tapaamisriitoihin on suhtauduttava kriittisesti.

Cashmoren ja Parkinsonin tutkimuksen mukaan merkittävä syy erimielisyyden kärjistymiseen huolto- ja tapaamisriidoissa on lasten vastustus yhteydenpitoon tai tapaamiseen toisen vanhemman kanssa ja se, että lapsi ei ole läheinen toisen vanhempansa kanssa. Merkittävässä osassa tutkituista tapauksista vanhempi, jonka luona lapsi asui (useimmin äiti), ilmoitti, että lapsi ei halua tavata toista vanhempaansa, vastustaa tapaamisia tai ei halua lisätä tapaamisia. Toisaalta useat vanhemmat, joiden luona lapsi ei asunut (useimmin isä), halusivat tavata lastaan useammin ja heidän käsityksensä mukaan myös lapsi halusi tapaamisia enemmän. Joissakin tapauksissa lapsen haluttomuus tapaamisiin oli yhteydessä siihen, että toinen vanhempi ei vaikuttanut kiinnostuneelta tapaamaan lastaan erityisesti silloin, kun toisella vanhemmalla oli uusi kumppani tai uusia lapsia. Joissakin tapauksissa esitettiin väitteitä siitä, että toisella vanhemmalla ja

⁷² Gardner (1985), s. 3.

⁷³ Hannuniemi (2007), s. 7.

⁷⁴ Ks. myös Lager (2008).

⁷⁵ Kelly & Johnston (2001), s. 251.

⁷⁶ Hannuniemi (2008), s. 1252–1254.

lapsella ei ole merkittävää suhdetta keskenään. Osassa käsitellyistä tapauksista toinen vanhempi ei ollut tavannut lastaan useisiin vuosiin. Äidin huoli isän tapaamisen vaikutuksesta lapseen kumpusi tutkimuksen mukaan selkeästi lapsen käyttäytymisestä, kuten stressistä tai ahdistuksesta tapaamisiin liittyen.⁷⁷

5.4. Kulttuuriin liittyvät eroavaisuudet - monikulttuurisuus

Maahanmuutto ja yleinen globalisaatiokehitys on lisännyt Suomessakin monikulttuuristen avioliittojen määrää, joissa toinen puolisoista on ulkomaalaistaustainen.⁷⁸ Myös monikulttuuristen perheiden määrä Suomessa on lisääntynyt. Monikulttuuriset perheet ovat monimuotoisia, kuten perheet yleensäkin, ja ne voivat olla muitakin kuin avioliittoperheitä. Monikulttuurisissa perheissä vanhemmilla on erilainen kulttuuritausta, mikä voi johtua vanhempien eri kotimaista, toisistaan poikkeavasta etnisestä taustasta, erilaisesta uskonnosta tms. Perheiden hajoamista tapahtuu kulttuuritaustasta riippumatta, mutta tilastollisesti eronneisuus on monikulttuurisissa liitoissa ja suhteissa yleisempää kuin väestössä keskimäärin. Optulan käräjäoikeuksista (2005–2006 vuodenvaihteessa) kokoaman tutkimusaineiston perusteella 13 prosentissa tuomioistuimissa käsitellyistä huoltoriidoista lapsen toinen tai molemmat vanhemmat ovat ulkomaalaistaustaisia, eli he eivät ole Suomen kansalaisia tai he ovat syntyneet ulkomailla.⁷⁹

Erilaiset kulttuuritaustat voivat aiheuttaa vaikeitakin ristiriitoja vanhempien välille huolto- ja tapaamisasiaa käsiteltäessä.⁸⁰ Poikkeavat näkemykset esimerkiksi lapsen kansalaisuudesta, uskonnosta tai yhteydenpidosta voivat vaikeuttaa lapsen asioista sopimista vanhempien eron jälkeen.⁸¹ Arvot ja ihanteet poikkeavat toisistaan paljonkin kulttuurien välillä, ja vanhemmuus sekä lastenkasvatus voi tarkoittaa eri kulttuureista tuleville ihmisille hyvin erilaisia asioita. Lastenkasvatus eri ikävaiheissa aiheuttaa tyypillisesti ristiriitoja kahdesta kotimaasta ja kulttuurista tulevien vanhempien kesken.⁸² Vanhemmuus ja perhe-elämä yleensäkin ovat voimakkaasti arvopeurustaisia asioita, ja kokemus omien vanhempien kasvatusmallista ja oman kasvuympäristön kulttuurista ohjaa niitä merkittäväällä tavalla. On myös huomattava, että lapsen etua tulkitaan kulttuurisidonnaisesti ja käsite saa vaihtelevia merkityksiä eri maissa.⁸³

⁷⁷ *Cashmore & Parkinson* (2011), s. 186–194.

⁷⁸ *Lainiala & Säävälä* (2012), s. 17.

⁷⁹ *Valkama & Lasola* (2008), s. 31–33.

⁸⁰ *Aaltonen* (2009), s. 65.

⁸¹ *Valkama & Lasola* (2008), s. 32.

⁸² *Lainiala & Säävälä* (2012), s. 82–88.

⁸³ *Kurki-Suonio* (1999), s. 558.

Monikulttuurisissa huoltoriidoissa haasteita asettaa myös kommunikointi ja viestintä vanhempien välillä. Sanat ja erilaiset sanattoman viestinnän keinot, kuten eleet, katsekontakti, tunteiden osoittaminen jne. voivat merkitä aivan erilaisia asioita eri kulttuureista ja maista tuleville vanhemmille. Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevassa kokeilussa käräjäoikeuksissa havaittiin monikulttuurisuuden haastavuus sovittelulle erityisesti niissä tilanteissa, joissa jouduttiin käyttämään tulkkia. Tulkkaus hidastaa sovittelua, vaikuttaa sen tunnelmaan ja muodollistaa keskustelua, mutta ei ole suoranainen este sovittelulle.⁸⁴ Asian käsittelyä voi vaikeuttaa myös lakimiesavustajan ja riidan ulkomaalaistaustaisen osapuolen ongelmat ymmärtää toisiaan.⁸⁵

Optulan tutkimuksessa todettiin, että huoltoriitakierteet ovat melko yleisiä monikulttuurisissa huoltoriidoissa ja jopa kolmanneksella perheistä oli takana aiempia oikeudenkäyntejä lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyen. Tutkimuksen perusteella monikulttuuriset huoltoriidat vaikuttavat olevan tavanomaista vaikeampia. Tämä ilmenee muun muassa siten, että sosiaalitoimen olosuhdeselvityksen pyytäminen on yleistä, lastensuojelun toimenpiteet ovat huomattavasti keskimääräistä yleisempiä ja valvottuja tapaamisia määrätään tavanomaista useammin. Lisäksi monikulttuurisissa huoltoriidoissa päädytään muita huoltoriitoja harvemmin sovintoon.⁸⁶ Aaltonen on todennut Optulan tutkimuksen vahvistavan sen käytännön kokemuksen myötä ilmenneen seikan, että monikulttuuriset huoltoriidat ovat usein keskimääräistä vaikeampia.⁸⁷

5.5. Persoonallisuushäiriöt

Neff ja *Cooper* toteavat useisiin kansainvälisiin tutkijoihin viitaten persoonallisuushäiriöiden olevan erittäin yleisiä kärjistyneisiin huolto- ja tapaamisriitoihin ajautuvilla henkilöillä, ja he esittävät, että toinen tai molemmat vanhemmista voivat olla persoonallisuushäiriöisiä jopa 60 prosentissa tapauksista. Persoonallisuudeltaan häiriintyneille henkilöille ominaisia piirteitä huolto- ja tapaamisriidoissa ovat mustavalkoinen ajattelu, erimieltä olevien henkilöiden näkeminen vihollisina, omien ongelmien kieltäminen, valehtelu ja defensiivisyys.⁸⁸ Hannuniemi on tutkimuksessaan havainnut diagnosoituja vakavia mielenterveyden tai persoonallisuuden häiriöitä kärsivien asianosaisten osuuden olevan noin 20 prosenttia kaikista kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen asianosaisista. Vakavista häiriöistä kärsivien asianosaisten osuus kasvaa riidan pitkityessä siten, että alle viisi vuotta ja viisi kuukautta kestäneissä riidoissa heidän osuutensa on 12

⁸⁴ Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun loppuraportti (2013), s. 102–103.

⁸⁵ *Aaltonen* (2015), s. 306.

⁸⁶ *Valkama & Lasola* (2008), s. 32

⁸⁷ *Aaltonen* (2009), s.65.

⁸⁸ *Neff & Cooper* (2004), s. 100.

prosenttia ja sitä pidempään kestäneissä riidoissa jopa 33 prosenttia.⁸⁹ On huomioitava, että Hannuniemen tulokset sisältävät vain diagnosoidut häiriöt. Persoonallisuushäiriöiden diagnosointi on vaikeaa, ja niiden yleisyyttä on hankalaa määritellä. Persoonallisuushäiriöistä kärsivät ihmiset eivät itse juurikaan koe kärsivänsä psyykkisistä häiriöistä tai ongelmista, joten he eivät hakeudu lääkäriin tai mielenterveyspalveluiden piiriin, eikä heitä siten voida diagnosoida.⁹⁰ On todennäköistä, että kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen asianosaisissa on huomattava määrä myös sellaisia persoonallisuushäiriöistä kärsiviä henkilöitä, joiden häiriötä ei ole millään tavalla diagnosoitu.

Useille persoonallisuushäiriöille on ominaista, että niistä kärsivillä henkilöillä on vaikeuksia sosiaalisessa elämässään, perhe-elämässään ja ihmissuhteissaan. Lääketieteellisesti luokitelluista persoonallisuushäiriöistä kärjistyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa voidaan arvioida esiintyvän ainakin epäluuloista, tunne-elämältään epävakaa, narsistista, vaativaa ja riippuvaista persoonallisuutta. Epäluuloiselle persoonallisuudelle on ominaista mm. herkkyys vastoinkäymisille ja häneen kohdistuvien tekojen tulkitseminen vihamielisiksi tai halventaviksi. Häiriöstä kärsivällä henkilöllä voi myös olla perusteettomia epäilyksiä kumppaninsa uskollisuudesta ja itsepintainen tietoisuus omista oikeuksista. Tunne-elämältään epävakaa persoonallisuudelle on luonteenomaista hetken mielijohteesta toimiminen seurauksia harkitsematta ja taipuvuus riitaisuuteen ja yhteentörmäyksiin toisten kanssa. Narsistiselle persoonallisuudelle on tavanomaista omien kykyjen yliarviointi ja toisten vähätteleminen sekä empaattisuuden puute, eli kyvyttömyys huomata toisten tunteita ja tarpeita. Narsisti kokee olevan oikeutettu saamaan omat toiveensa täytetyiksi ja käyttää häikäilemättömästi toisia hyväkseen. Vaativalle persoonallisuudelle on ominaista täydellisyyden tavoittelu ja itsepäisyys sekä joustamattomuus. Riippuvainen persoonallisuus tukeutuu alistuvasti toisiin ihmisiin ja tuntee olonsa epämukavaksi ollessaan yksin. Hän myös hakeutuu nopeasti uuteen hoivaavaan ja tukevaan suhteeseen läheisen suhteen päättyessä.⁹¹

Edellä mainittuihin persoonallisuuden häiriöihin liittyy useita sellaisia ominaispiirteitä, jotka altistavat niistä kärsiviä henkilöitä ajautumaan kärjistyneisiin huolto- ja tapaamisriitoihin. Tällaisia piirteitä ovat esimerkiksi perusteettomat kumppaniin kohdistuvat epäilykset ja odotukset, tunne-elämään liittyvä kyvyttömyys sekä erilaiset häiriöt tai ylikorostunut riippuvuus toisesta henkilöstä, kuten kumppanista tai lapsista. Myös itsepäisyys tai jääräpäinen periksi antamattomuus, jotka ovat tavanomaisia piirteitä persoonallisuushäiriöisille, voivat altistaa riidan kärjisty-

⁸⁹ Hannuniemi (2015), s. 65–69.

⁹⁰ Ks. Marttunen, Eronen & Henriksson (2007), s. 520.

⁹¹ Marttunen, Eronen & Henriksson (2007), s. 523–535.

miselle, koska edellytykset sopia lasten huollosta ja tapaamisesta ovat heikot, jos toinen tai molemmat vanhemmista pitäytyvät ehdottoman tiukasti omissa vaatimuksissaan ja toiveissaan. Joillekin persoonallisuushäiriöisille vanhemmille lapsi voi olla toisen vanhemman kontrolloinnin ja kiusaamisen väline, kuten *Markku Salo* esittää asianajajana saamansa kokemuksen perusteella.⁹² Se on epäilemättä seikka, joka kärjistää vanhempien välejä etenkin perheen hajotessa. Persoonallisuushäiriöistä kärsivillä henkilöllä havaitaan myös muuta väestöä yleisemmin päiheteiden väärinkäyttöä, väkivaltaista käyttäytymistä ja seksuaalielämän ongelmia.⁹³ Myös nämä tekijät ovat omiaan aiheuttamaan ongelmia ja riitojen kärjistymistä heidän parisuhteissaan ja perhe-elämässään.

Markku Salo on pitkän asianajajan uransa aikana toiminut kertomansa mukaan paljon persoonallisuushäiriöistä ja erityisesti narsismista kärsivien asianosaisten kanssa. Hän on esittänyt, että huolto- ja tapaamisriidoissa, joissa on osapuolena persoonallisuushäiriöinen henkilö, päästään harvoin sovinnolliseen ratkaisuun vanhempien välillä riippumatta siitä, millaisia ratkaisuja heille tarjotaan. Narsistinen asianosainen voi myös panna huolto- ja tapaamisasian vireille tuomioistuimessa vain tehdäkseen toiselle asianosaiselle kiusaa. Voimassa oleva lainsäädäntö mahdollistaa myös riitojen todellisten syiden kätkemisen ja perustelemisen hyväksyttävillä tavoilla, esimerkiksi lapsiin vetoamalla.⁹⁴

5.6. Yhteenvedoa syistä ja ominaispiirteistä

Edellä esitettyjen kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen syiden ja ominaispiirteiden lisäksi on tutkimuksissa havaittu muitakin pienempiä syitä riitojen taustalla. Tällaisia ovat esimerkiksi toisen vanhemman uusi puoliso, jonka kanssa lapsi ei viihdy tai tule toimeen. Myös taloudelliset asiat aiheuttavat riitaa joidenkin vanhempien välillä, ja kärjistynyt huolto- ja tapaamisriita voi myös aiheuttaa taloudellisia haasteita riidan osapuolille.⁹⁵

Hannuniemi on esittänyt, että katkerissa huoltoriidoissa olisi kolme vaihtoehtoista perusasetelmaa, joiden vuoksi riita saa alkunsa ja kärjistyy. Ensimmäisessä isä on uhkaava, väkivaltainen ja/tai alistava perheenjäseniään kohtaan ja äiti luonteeltaan heikko. Äiti eroaa päästäkseen ja-loilleen ja pelastaakseen itsensä ja lapsensa mieheltä, tai isä eroaa, mutta ei luovu riippuvuudestaan kumppaniinsa eikä lapsiin kohdistuvista vaatimuksistaan. Toisessa isä on kunnollinen, mutta äiti on mieleltään häiriintynyt, väkivaltainen ja epävakaa käytöksellään perhettä hallitseva. Äiti ottaa eron ja pyrkii estämään lasten ja isän tapaamiset ja kontaktin, tai isä ottaa eron,

⁹² *Salo M.* (2011), s. 68–69.

⁹³ *Marttunen, Eronen & Henriksson* (2007), s. 520.

⁹⁴ *Salo M.* (2011), s. 68–69.

⁹⁵ *Cashmore & Parkinson* (2011), s. 195–198.

ja äiti ryhtyy riidanhaluisena kostotoimiin. Kolmannessa molemmat vanhemmat ovat häiriintyneitä ja elämä kotona on epävarmaa ja sekavaa, mihin liittyy epävakaiset ihmissuhteet, köyhyys, väkivaltaisuus, päihteet ja perheen eristäytyminen ja usein lastensuojelun toimenpiteet. Erotilanteessa toinen vanhemmista katoaa tai syrjäytyy, tai vanhempien välille syntyy riita lapsista. Vanhemmat voivat olla myös ulospäin normaalilta vaikuttavia, mutta todellisuudessa häiriintyneitä ja puutteellisesti vanhemmiksi kykeneviä.⁹⁶ *Rejmer* on puolestaan kategorisoinut huoltoriitojen taustalla olevat perussyyt oikeustapausedokumenttien pohjalta kahteen yhtä suureen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat riidat johtuvat toisen vanhemman sopimattomuudesta huoltajaksi, koska vuorovaikutus ei toimi tai se ei riitä. Toiseen ryhmään kuuluvat riidat johtuvat toisen vanhemman henkilökohtaisista puutteista huoltajana.⁹⁷

Hannuniemen ja Rejmerin jaotteluissa on epäilemättä oikeita asioita, jollaisia on kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen taustalla, ja tyypittelyihin sopivia todellisia tapauksia varmasti löytyy. Jaottelu muutamiin perusasetelmiin on kuitenkin mielestäni liian suppea ja osa kärjistyneistä huolto- ja tapaamisriidoista ei varmastikaan kuulu mihinkään näistä perusasetelmista. Rejmerin jaottelu on niin suurpiirteinen, että lähes kaikki huoltoriidat todennäköisesti sopivat toiseen hänen kuvailemistaan ryhmistä. Jaottelut eivät kuitenkaan kykene auttamaan perheriitojen syntymekanismien ymmärtämistä, eikä siitä ole merkittävää apua niiden ratkaisemisessa. Perheet ja niiden elämäntilanteet ovat erittäin monimuotoisia ja myös perheiden ja vanhempien väliset riidat ovat vaihtelevia ja kirjavia. Kaikki huolto- ja tapaamisriitaan ajautuvat vanhemmat eivät myöskään ole häiriintyneitä. On mahdollista havaita erilaisia syitä ja ominaispiirteitä kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen taustalla, mutta lajitteleminen tyyppitapauksiin on mielestäni tarpeetonta, eikä se palvele riitojen ymmärtämistä, ehkäisemistä ja ratkaisemista.

Cashmoren ja Parkinsonin tutkimuksessa kävi ilmi, että monenlaisten syiden esiintyminen riitojen aiheuttajana oli pääsääntö. Monilla vanhemmilla oli pohjalla monenlaisia konflikteja, ristiriitoja ja erimielisyyksiä, jotka usein olivat seurausta pitkästä riitakierteestä.⁹⁸ Voidaan arvioida, että erilaiset syyt sekoittuvat riitojen taustalla. Esimerkiksi monikulttuurisissa huolto- ja tapaamisriidoissa epäilemättä esiintyy myös vieraannuttamista ja niihin liittyy toisen vanhemman huolta lapsen turvallisuudesta ja hyvinvoinnista. Voi olla osaltaan myös niin, että kärjistyneen riidan syyt tukevat toisiaan tai aiheuttavat uusia syitä. Esimerkiksi huoli lapsen turvallisuudesta voi aiheuttaa sellaista käyttäytymistä, että vanhempi alkaa puhumaan lapselle negatiiviseen sävyyn toisen vanhemman päihteiden käytöstä tai muusta sellaisesta, ja se aiheuttaa lapsen vie-

⁹⁶ *Hannuniemi* (2007), s. 35–36.

⁹⁷ *Rejmer* (2003), s. 180.

⁹⁸ *Cashmore & Parkinson* (2011), s. 190 ja 197.

raantumista toisesta vanhemmasta. Myös persoonallisuushäiriöitä esiintyy hyvin todennäköisesti monenlaisten kärjistyneiden huolto ja tapaamisriitojen taustalla. Ne ovat myös omiaan aiheuttamaan vanhemmalle huolta lapsen turvallisuudesta ja hyvinvoinnista tai vieraannuttavaa käytöstä. Hannuniemi on havainnut tutkimuksessaan diagnosoitujen mielenterveyden tai persoonallisuuden häiriöiden olevan melko tavanomaisia vieraannuttavasti käyttäytyvillä huolto- ja tapaamisriitojen asianosaisilla.⁹⁹ Kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen tapaukset ovat niin monipuolisia ja kirjavina, että jyrkkiä ja tiukkarajaisia päätelmiä niiden syistä on tarpeen välttää.

Mielenkiintoista on huomata, että australialaisen tutkimuksen mukaan kärjistynyt riita kohdistui useimmin yhteydenpitoon ja tapaamisoikeuteen (contact), joka havaittiin todennäköisimmäksi syyksi asian joutumiselle tuomioistuimen ratkaistavaksi.¹⁰⁰ Hannuniemen tutkimus tukee tätä havaintoa. Tutkimuksessa aineistona oli huolto- ja tapaamista koskevat täytäntöönpanoriidat, ja Hannuniemi havaitsi riitojen olevan enimmäkseen tapaamista ja asuinpaikkaa koskevia.¹⁰¹ *Valjakka* on todennut tapaamisoikeuden vahvistamisen ja toteuttamisen yhdeksi vaikeimmista lapsen huoltoon liittyvistä ongelmista, joka korostuu vanhempien ollessa erittäin riitaisia.¹⁰² Oputalan tutkimuksen mukaan huoltoriitakierteissä oli suunnilleen saman verran kroonisia riitoja huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyen.¹⁰³ Monikulttuurisissa riidoissa hakijan vaatimus sen sijaan koski lapsen huoltomuotoa suurimmassa osassa (82 %) tapauksista.¹⁰⁴

⁹⁹ Hannuniemi (2015), s. 100–102.

¹⁰⁰ Cashmore & Parkinson (2011), s. 187.

¹⁰¹ Hannuniemi (2015), s. 58.

¹⁰² Valjakka (2002), s. 85.

¹⁰³ Valkama & Litmala (2006), s. 82.

¹⁰⁴ Valkama & Lasola (2008), s. 35.

6. Huolto- ja tapaamisriitojen kärjistymisen ehkäisemisen ja katkaisemisen tärkeys

6.1. Kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen määrä

Niissä tapauksissa, joissa vanhemmat ovat riitaisia ja eivät pääse yhteisymmärrykseen tai sopimukseen lasten huolto- ja tapaamista koskevista asioista, haetaan ratkaisua tuomioistuimesta, eli ensivaiheessa kärjäoikeudesta. Optulan tutkimuksessa vuodelta 2008 on esitetty, että noin 9 %:a kaikista huolto- ja tapaamisasioista ratkaistaan tuomioistuimissa, eli lukumääräisesti noin 3600 kärjäoikeus käsittelyä vuosittain.¹⁰⁵ Tuomioistuimessa käsiteltyjen tapauksien määrä kasvoi voimakkaasti vuosina 1995–2005. Vuoden 2005 aikana varsinaisasioina ja avioeron liitännäisasioina käsiteltiin yhteensä noin 3900 lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa.¹⁰⁶ Sen jälkeen määrä on pysynyt suuruusluokaltaan melko tasaisena. Viimeisin tilasto on vuodelta 2013, jolloin kärjäoikeuksissa käsiteltiin 3195 lapsia koskevaa hakemusasiaa. Niistä 1413 koski lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päättämistä, 1081 huolto- ja tapaamisoikeuden muuttamista ja 373 tapaamisoikeutta koskevan päätöksen muuttamista. Lisäksi käsiteltiin 1055 avioeroasiaa, joissa oli liitännäisvaatimuksia.¹⁰⁷ Vuonna 2000 tehdyssä tutkimuksessa havaittiin noin 90 %:n avioeron liitännäisvaatimuksista koskevan lapsiin liittyviä asioita.¹⁰⁸ Kaikkiaan voidaan siis arvioida, että vuonna 2013 kärjäoikeuksissa käsiteltiin varsinaisasioina ja avioeron liitännäisasioina yhteensä noin 4100 lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa. On huomattava, että osa kärjäoikeuksissa käsiteltävistä asioista on riidattomia ja/tai päättyy sovintoon käsitteilyn aikana.

Riitaisten tai kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen sekä huoltoriitakierteiden määrästä ei ole saatavilla tilastoitua tietoa. Riitaisten asioiden määräksi on arvioitu noin 1800–2000 tapausta vuodessa.¹⁰⁹ Arviot kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen määrästä vaihtelevat eri lähteissä jonkin verran. Optulan tutkimuksen havaintojen perusteella 25 prosentissa kärjäoikeuksissa käsitellyistä huolto- ja tapaamisriidoista (yhteensä 529 tapausta) oli taustalla aiempia oikeudenkäyntejä lasten huoltoon ja tapaamiseen liittyen, joista noin 40 prosentissa aiempia oikeudenkäyntejä oli enemmän kuin yksi.¹¹⁰ Kaikista kärjäoikeuksissa käsitellyistä lasten huolto- ja tapaamisriidoista noin joka kymmenennessä oli taustalla enemmän kuin yksi oikeudenkäynti. Hal-

¹⁰⁵ Valkama & Lasola (2008), s.11.

¹⁰⁶ Valkama & Litmala (2006), s.22–23.

¹⁰⁷ Suomen virallinen tilasto (SVT): Kärjäoikeuksien siviiliasioiden ratkaisut (2013).

¹⁰⁸ Litmala (2001), s.33.

¹⁰⁹ Valkama & Lasola (2008), s.15.

¹¹⁰ Valkama & Litmala (2006), s. 3 ja s.22–23.

lituksen esityksessä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta on kirjattu arvioksi kroonisten uusintariitojen määrästä 25 prosenttia käräjäoikeuksissa käsiteltävistä ja 34 prosenttia hovioikeuksissa käsiteltävistä asioista. Auvisen tutkimuksen mukaan huolto- ja tapaamisasioista 9 prosenttia oli patologisia riitoja.¹¹¹

Edellä esitetyn perusteella voidaan arvioida, että tässä tutkimuksessa tarkoitetulla tavalla kärjistyneitä huolto- ja tapaamisriitoja on noin 25 prosenttia kaikista tuomioistuimissa käsiteltävistä huolto- ja tapaamisriidoista. Niistä noin 10 prosenttia on luonteeltaan kaikista vakavimpia ja kärjistyneimpiä riitoja, joiden taustalla on vanhempien syvälinen konflikti, ja monenlaisia merkittäviä syitä, joiden vuoksi vanhemmilla ei ole minkäänlaisia edellytyksiä sopia lapsia koskevista asioista. Näihin 10 prosenttiin sisältyy patologiset huoltoriidat ja krooniset huoltoriitakierteet, joita on käsitelty tuomioistuimissa jo useita kertoja. Nämä tapaukset ovat epäilemättä ainakin osittain samoja.

Vaikka tarkkaa lukumääräistä tietoa tässä tutkimuksessa tarkoitetulla tavalla kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen määrästä ei ole saatavilla, on perusteltua esittää, että ilmiö on kohdalaisen yleinen. Kärjistyneet huolto- ja tapaamisriidat eivät ole edellä esitettyjen tutkimus- ja tilastotietojen valossa yksittäistapauksia silloin tällöin, vaan niitä on varovaisestikin arvioiden useampia satoja vuosittain. Markku Salo on todennut hänen työpaikkanaan olevan asianajotoimiston hoitamaan juttumäärään viitaten, että erittäin vaikeita huolto- ja tapaamisriitoja on oltava maassamme vähintään muutamia satoja joka vuosi.¹¹² Vanhempien kärjistyneen huolto- ja tapaamisriidan vaikutuspiirissä on huomattava määrä lapsia kaiken aikaa, joten ilmiöön on syytä suhtautua vakavasti.

6.2. Kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen vaikutukset lapsiin

Lukuisat tutkijat ovat todenneet vanhempien välisten riitojen ja konfliktien vaikuttavan lapseen useilla lapsen persoonassa ja käyttäytymisessä havaittavilla tavoilla. Tällaisia ovat esimerkiksi lapsen epäsosiaalinen käyttäytyminen, ahdistuneisuus, erilaiset käyttäytymisongelmat sekä muutokset suoriutumisen ja tunne-elämässä.¹¹³ Vanhempien erotessa lapset joutuvat kohtaamaan suuria muutoksia, jotka asettavat haasteita lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille, vaikka vanhemmat eroaisivat melko sopuisastikin ja kykenisivät sopimaan lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta. Tapaukset, joissa vanhemmilla on erimielisyyksiä lasten huollosta, ovat lapsille vielä

¹¹¹ *Auvinen (2006), s. 258.*

¹¹² *Salon M. (2011), s. 274–275.*

¹¹³ *Salon (2011), s. 26 ja siinä mainitut viitteet.*

haastavampia ja erittäin riskialttiita traumatisoimaan lasta.¹¹⁴ *Sinkkonen* on todennut tutkijoiden olevan yksimielisiä siitä, että riitelevien vanhempien kiistakapulaksi jääminen aiheuttaa lähes aina suurta vahinkoa lapsen kehitykselle, ja tieteellinen näyttö asiasta on myös vahvaa.¹¹⁵

Tutkimuksen mukaan lapset reagoivat eri tavoin vanhempien välisiin riitoihin. Vanhemmuuteen liittyvät riidat vaikuttavat lapsiin kaikista voimakkaimmin, koska ne liittyvät heihin itseensä, ja tapahtuvat usein heidän läsnä ollessaan. Lapsiin kohdistuvat riidat aiheuttavat lapsille eniten negatiivisia vaikutuksia. Voimakkaassa ja aggressiivisessa vanhempien välisessä konfliktissa vanhempien tai vanhemman viha voi kohdistua myös lapseen ja lapsi voi kokea itsensä syylliseksi riitaan. Syyllisyyttä kokevat lapset pyrkivät auttamaan vanhempiaan riidan ratkaisemisessa, ja altistuvat erimielisyyksien haitallisille vaikutuksille vielä tavanomaista enemmän.¹¹⁶ Huolto- ja tapaamisriidat ovat nimenomaan tällaisia vanhemmuuteen liittyviä riitoja, jotka kohdistuvat lapsiin. Lapsen huolto ja tapaaminen ovat vanhemmuuden ydinaluetta, ja niihin liittyvät ratkaisut vaikuttavat välittömästi lapsen elämään sekä henkisesti, että fyysisesti.

Sirpa Salo on todennut väitöskirjatutkimuksensa tulosten vahvistavan muissakin tutkimuksissa havaittua tietoa, että vanhempien parisuhdeongelmat ovat uhka lasten psyykkiselle hyvinvoinnille. Hän havaitsi lasten näkemän vanhempien riitelyn olevan perheväkivallan ohella merkittävä lasten oireilua, kuten emotionaalisia ongelmia, erilaisia käyttäytymisongelmia ja sosiaalisia ongelmia selittävä tekijä. Tutkimuksen perusteella lapset ovat huolissaan vanhempien välisistä konflikteista, yrittävät sovittelua vanhempien erimielisyyksiä ja asettuvat toisen vanhemman puolelle riitatilanteessa. Myös tällainen toiminta kuormittaa lasta ja aiheuttaa osaltaan psyykkisiä ongelmia.¹¹⁷

Valjakka on esittänyt lapsen tapaamisoikeuden järjestämiseen liittyvien ongelmien kärjistyvän erillään asuvien vanhempien ristiriitojen ollessa niin syviä, että heidän avoin keskinäinen vihamielisyytensä vaikeuttaa tapaamista koskevien asioiden järjestämistä. Hänen mukaansa vanhempien väliset riidat ja negatiiviset tunteet aiheuttavat lapsen ja erillään asuvan vanhemman tapaamisten epäonnistumista ja laiminlyöntiä. Tilanne on lapselle niin vaikea ja sekava, että lapsen tasapainoinen kehitys vaarantuu ja lapsi voi kokea vanhempien yhteistyökyvyttömyyden seurauksena pettymyksiä, pelkoa, turvattomuutta ja hylätyksi tulemisen ja syyllisyyden tunteita.¹¹⁸ Vanhempien välisestä konfliktista johtuvat ongelmat tapaamisoikeuden järjestämisessä voivat rikkoa myös lapsen oikeutta tavata sitä vanhempansa, jonka luona hän ei asu.

¹¹⁴ *Simons, Grossman & Weiner* (1990), s. 85.

¹¹⁵ *Sinkkonen* (2008), s. 71.

¹¹⁶ *Fincham, Grych & Osborne* (1994), s. 133–134.

¹¹⁷ *Salo* (2011), s. 115–117.

¹¹⁸ *Valjakka* (2002), s. 85.

Hannuniemi on havainnut tutkimuksessaan, että perheet joissa on meneillään kärjistynyt riita lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta, ovat hyvin usein lastensuojelun asiakkaita. Tapauksissa, joissa oikeusriita oli kestänyt vähintään neljä vuotta, lastensuojelun asiakkaita oli lähes poikkeuksetta kaikki perheet. Lastensuojelun asiakkuuksista 38 % johtui pääasiassa huolto- ja tapaamisasiaan liittyvästä oikeusriidasta. Noin 25 % huoltoriitojen kohteena olevista lapsista oli ollut sijoitettuna tai huostaan otettuna. Yli 20 % huoltoriitojen kohteena olevista lapsista oli käynyt psykiatrisissa hoidoissa tai tutkimuksissa.¹¹⁹ Myös Optulan tutkimuksessa havaittiin, että lastensuojelun asiakkuus on huoltoriidoissa tavanomaista yleisempää. Muutoksenhakutapauksissa jopa 42 % perheistä oli lastensuojelun asiakkaita. Noin kolmasosassa tapauksista joihin liittyi lastensuojelu, lapset olivat olleet jossain vaiheessa elämänsä huostaan otettuina.¹²⁰

Lastensuojelun toimenpiteiden yleisyys kärjistyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa kertoo osaltaan perheiden ongelmista, jotka kohdistuvat monin tavoin lapsiin. Esimerkiksi huostaanotto ja lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle ovat hyvin voimakkaita viranomaisen puuttumiskeinoja perheen autonomiaan. Niitä käytetään vain vakavissa tapauksissa, joissa lapsen terveys tai hyvinvointi on uhattuna. Voidaan arvioida, että huolto- ja tapaamisriita vaikuttaa osaltaan vanhempien kykyyn huolehtia lapsistaan. Lapsille voi aiheutua huolto- ja tapaamisriidasta merkittävää kärsimystä ja ongelmia myös välillisesti, esimerkiksi riidan aikana korostuvista vanhemmuudessa esiintyvistä puutteista johtuen.

6.3. Kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen kustannukset

Huoltoriidoista syntyy huomattavat kustannukset niiden yksityisille osapuolille ja yhteiskunnalle riitojen selvittäjänä ja ratkaisijana. Kustannuksia aiheutuu useista eri käsittelyvaiheista ja useiden eri tahojen osallistumisesta huoltoriidan käsittelyyn ja ratkaisemiseen. Kustannuksia syntyy huoltoa ja tapaamista koskevasta sopimisesta ja sovittelusta sosiaalitoimessa ja tuomioistuimessa, huoltoriidan käsittelystä käräjäoikeudessa ja mahdollisesta sosiaaliviranomaisen olosuhdeselvityksestä, täytäntöönpanoprosessista ja käsittelystä ylemmissä tuomioistuimissa. Kärjistyneissä huoltoriidoissa useita tai jopa kaikki näistä käsittelyvaiheista saatetaan käydä läpi. Myös osapuolten oikeudelliset avustajat ja oikeusapu aiheuttavat kustannuksia. Kärjistyneissä ja pitkittyneissä huoltoriidoissa tulee kysymykseen lisäksi monenlaisia muita välillisiä kustannuksia aiheuttavia toimenpiteitä ja viranomaistoimia, kuten lastensuojelun toimenpiteet, mielenterveyspalvelut, asiantuntijalausunnot, tapaamispalvelut valvotuissa ja tuetuissa tapaamisissa

¹¹⁹ Hannuniemi (2015), s. 74–76.

¹²⁰ Valkama & Litmala (2006), s. 91.

jne.¹²¹ Lisäksi on huomattava seikka, johon perheoikeuden erilaiset asiantuntijat ovat kiinnittäneet huomiota. Kärjistyneiden huolto ja tapaamisriitojen käsittely vaatii niin paljon aikaa, että ulkomaisessa tutkimuksessa on esitetty 10 prosentin käsiteltävistä tapauksista vievän 90 prosenttia käsittelijöiden ajasta.¹²²

Juha Hämäläinen on Lastensuojelun Keskusliiton Neuvokeskuksen toimeksiannosta selvittänyt huoltoriitojen kustannuksia. Selvityksen mukaan kärjistyneen ja pitkittyneen huoltoriidan kustannukset kohoavat lähes poikkeuksetta kymmeneen tuhansiin euroihin ja saattavat nousta jopa satoihin tuhansiin euroihin. Kärjistyneen huoltoriidan kustannuksia on vaikeaa yksilöidä täsmällisesti, koska pitkittyneiden riitojen taustalla vaikuttavat asiat ja niiden seuraukset ovat hyvin tapauskohtaisia ja moninaisia. Hämäläinen puhuu riitojen seurausvaikutuksista, joista voi syntyä kustannuksia huolto- ja tapaamisriidan seurauksena vielä vuosienkin kuluttua. Hän on todennut, että huoltoriidan kustannukset kohoavat huomattavasti riidan pitkittyessä ja pitkittyminen aiheuttaa monenlaisia kustannuksia sekä riidan osapuolille että yhteiskunnalle.¹²³ Aaltonen on todennut huoltoriidassa olevan useita keinoja, joilla asianosainen voi tarpeettomasti pitkittää ja paisuttaa oikeudenkäyntiä, ja siten aiheuttaa lisää kustannuksia. Tuomioistuimella ei ole tehokkaita mahdollisuuksia tällaisen menettelyn estämiseen.¹²⁴

Lapsia koskevat asiat ovat niin tärkeitä, että raha ei saa olla niihin liittyvissä asioissa ratkaiseva tekijä. Ei voida kuitenkaan sivuuttaa sitä tosiasiaa, että kärjistyneiden riitojen, jotka ovat yleensä myös pitkiä kestoaltaan, kustannukset ovat valtavia ja rasittavat sekä erimielisiä vanhempia, että yhteiskuntaa. Voidaan arvioida, että yksityisille asianosaisille riidasta aiheutuvat kustannukset vaikuttavat huomattavasti myös riidan kohteena oleviin lapsiin vanhempien taloudellisen tilanteen heikkenemisen vuoksi.¹²⁵ Yhteiskunnalle merkittäviä kustannuksia syntyy esimerkiksi tuomioistuinlaitoksen toiminnasta, lastensuojelun toimenpiteistä ja yleisestä oikeusavusta. Hämäläinen onkin todennut selvityksensä johtopäätöksissä, että on lapsen, vanhempien ja yhteiskunnan etu, jos vanhemmat pääsevät yhteisymmärrykseen mahdollisimman varhain ja huoltoriidat eivät pitkity.¹²⁶

¹²¹ Ks. Hämäläinen (2011), s. 10–14.

¹²² Neff & Cooper (2004), s. 99.

¹²³ Hämäläinen (2011), s. 42–43 ja 53.

¹²⁴ Aaltonen (2009), s. 304.

¹²⁵ Ks. Ibid.

¹²⁶ Hämäläinen (2011), s. 53.

7. Lapsen edun ja oikeuksien toteutuminen kärjistyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa

7.1. Lapsen etu

7.1.1. Käsitteen tarkoitus ja sisältö

Lapsenhuoltolain 10 §:ssä kirjoitetun selkeän pääsäännön mukaan lapsen huoltoa ja tapaamista koskevat ratkaisut on tehtävä ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Vaatimus ilmenee myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksesta. Sen 3 artiklan mukaan lasta koskevissa toimissa on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. Kansallisessa laissa lapsen edun periaatetta on tarkennettu niin, että lapsen edun toteutumiseksi on erityisesti arvioitava lapsen huollon ja tapaamisoikeuden toteutumista tulevaisuudessa parhaalla mahdollisella tavalla. Lapsen edun käsitteellä on vakiintunut ja merkittävä asema juuri lapsen huoltoa koskevan asian ratkaisukriteerinä, vaikka käsitteellä on laaja soveltamisala.¹²⁷

Huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä asioissa tulee pyrkiä lapsen kannalta edulliseen lopputulokseen, joka takaa lapselle turvallisen ja hyvän kasvuympäristön. Lapsen etua arvioitaessa huomioidaan lapsen fyysinen, psyykinen ja emotionaalinen hyvinvointi.¹²⁸ Lapsen oma mielipide ei ole asiassa ratkaiseva tekijä, koska lapsi ei välttämättä kehitystasostaan riippuen ymmärrä tai osaa hahmottaa itsellensä parasta lopputulosta. Lapsenhuoltolain sisältämästä tarkennuksesta huolimatta lapsen edun käsite on melko avoin, ja se mahdollistaa erilaisia näkemyksiä lapsiin liittyvissä asioissa. Lapsen edusta on esitetty monenlaisia tulkintoja ja arvioita alan kirjallisuudessa ja tutkimuksessa.

Savolainen on todennut lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksenteon olevan aina valintatilanne käytettävissä olevien ratkaisuvaihtoehtojen välillä, joista on valittava se, joka ratkaisun vaikutukset huomioiden toteuttaa parhaiten lapsen etua. Päätöksenteossa on ensivaiheessa määriteltävä tapauksessa käytettävissä olevat mahdolliset vaihtoehdot. Tuomarin on valittava niistä lapsen edun kannalta paras arvojärjestelmän pohjalta, koska yksiselitteistä vastausta lapsenhuoltolain 1 §:ssä määritellylle huollon tarkoituksen sisällölle ei ole löydettävissä. Lapsen edun mukainen päätöksenteko tarkoittaa valittavana olevien vaihtoehtojen punnintaa niiden vaikutuksista sen yksittäisen lapsen kannalta, jota käsiteltävänä oleva asia koskee. Lasta koskevaa asiaa ratkaistaessa on otettava huomioon kaikki merkitykselliset tekijät lapsen etua toteuttavan huoltoa ja tapaamista koskevan järjestelyn harkitsemisessa. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi lapsen ja vanhempien välinen suhde, vanhempien henkilökohtaiset ominaisuudet,

¹²⁷ Kurki-Suonio (1999), s. 4–5.

¹²⁸ Nieminen (2013), s. 346.

mahdollinen kasvuympäristön vaihdos, lapsen toivomukset ja mielipide, asumisolot ja hoidon, koulunkäynnin ja harrastusmahdollisuuksien järjestäminen. Tämä lista ei ole tyhjentävä tai soveltu jokaiseen tapaukseen, vaan jokaisessa tilanteessa on otettava huomioon kaikki siinä nimellisessä yksittäistapauksessa asiaan vaikuttavat tekijät.¹²⁹

Hakalehto-Wainio on esittänyt lapsen edun käsitteen lapsen oikeuksien sopimuksessa ulottuvan kolmelle tasolle. Se on suoraan sovellettavaa oikeutta, oikeusperiaate ja menettelysääntö. Suoraan sovellettavana oikeutena lapsen edun toteutumista voidaan vaatia oikeusteitse tuomioistuimissa. Olennaisena oikeusperiaatteena käsitteen avulla voidaan tulkita avoimia säännöksiä aina lapsen oikeuksien sopimuksen sisällöstä lähtien. Menettelysääntö lapsen edun käsite on siinä mielessä, että sitä määriteltäessä on avoimesti esitettävä, kuinka se on otettu huomioon ensisijaisena ratkaisuperusteena.¹³⁰

Auvinen on kuvaillut eri tutkijoiden näkemyksiin viitaten lapsen etua yhteiskunnallisesti, sosiaalisesti, psykologisesti, kulttuurisesti ja moraalisesti avoimeksi normiksi. Lapsen edun soveltamiseen voi hakea työkaluja tieteestä, tieteen soveltamisesta ja arkikokemuksista.¹³¹ Lapsen etu on lapsiasioissa tärkein tulkintaperiaate, ja se on huomioitava kaikissa lasta koskevilla ratkaisuisilla.¹³² Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevilla ratkaisuisilla on aina perusteltava, miten ratkaisuun on päädytty, ja miten se toteuttaa lapsen etua ja vaikuttaa siihen. Yleinen toteamus siitä, että ratkaisu on lapsen edun mukainen, ei ole riittävä, vaan lapsen edun on käytävä siitä konkreettisemmin ilmi ja ratkaisun tulee tosiasiallisesti ja perustellusti olla lapsen edun mukainen.¹³³ Lisäksi ratkaisussa olisi hyvä tuoda esille myös muut yksittäisen ratkaisun taustalla vaikuttavat tai lapsen edun määrittämisessä käytetyt perusteet, ja huomioitavat lapsioikeuden yleisten oppien ja periaatteiden pohjalta muotoutuvat hahmotusmallit.¹³⁴

7.1.2. Käsitteen haastavuus, kritiikki ja vahvuudet

Edellä esitetyistä tulkinnoista lapsen edun -käsitteestä ja sen sisällöistä voidaan havaita, että käsite on avoin ja sen soveltaminen erilaisissa lapsen huoltoa ja tapaamista koskevilla asioissa voi olla joskus erittäin haastavaa. Lapsen etua on tulkittava tapauksissa monesta eri näkökulmasta, ja arvioinnissa on otettava huomioon useita erilaisia lapsen etuun vaikuttavia tekijöitä. Lapsen edun arvioiminen huolto- ja tapaamisratkaisuisilla on monimutkainen prosessi, ja se vaatii

¹²⁹ Savolainen (1984), s. 79–100.

¹³⁰ Hakalehto-Wainio (2013), s. 33.

¹³¹ Auvinen (2006), s. 203.

¹³² Kurki-Suonio (1999), s. 4.

¹³³ Pajulammi (2014), s. 187.

¹³⁴ Koulu (2014), s. 390.

prosessia johtavalta sosiaaliviranomaisesta tai tuomioistuimen tuomarilta riittävää ammattitaitoa. On mahdollista ja jopa todennäköistä, että huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa ratkaisussa on osia, jotka toteuttavat lapsen etua paremmin ja osia, jotka toteuttavat sitä huonommin. Kokonaisratkaisun tulisi kuitenkin olla lapsen edun mukainen. Lapsen edun vaatimusta käytetään myös väärin, ja esimerkiksi vanhemmat voivat esittää huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa käsiteltäessä hyvin monenlaisia väitteitä ja vaatimuksia lapsen etuun vedoten.

Lapsen edun käsitettä ja sen vaatimusta lasta koskevien asioiden ratkaisukriteerinä on myös epäilty ja kritisoitu. *Kurki-Suonion* mukaan lapsen etua on pohdittu runsaasti ympäri maailmaa, mutta se voi silti usein jäädä tyhjäksi ja sisällöttömäksi iskulauseeksi.¹³⁵ *Herring* on useisiin kansainvälisiin tutkijoihin viitaten koonnut lapsen edun periaatteeseen kohdistuvaa kritiikkiä. Hän on esittänyt oikeudellisen käsityksen lapsen edusta olevan liian kapea-alainen. Oikeudellisessa ratkaisuharkinnassa huomioidaan tuomarin, sosiaalityöntekijöiden tai lapseen kohdistuvan riidan aikuisten osapuolten myötävaikutuksella vain pieni joukko lapsen etuun vaikuttavia osatekijöitä, eikä abstraktimpia tekijöitä, joilla on lapsen näkökulmasta suuri vaikutus hänen hyvinvointiinsa, voida tuomioistuimessa ottaa huomioon. *Herring* on esittänyt lapsen edun periaatteen olevan myös liian epävarma ja toimivan savuverhona. Lapsen etu ratkaisukriteerinä aiheuttaa epäjohtomukaisuutta ja ennalta-arvaamattomuutta, koska lapsen edun määrittämiseen liittyy paljon sellaisia tuntemattomia osatekijöitä, joita on mahdotonta selvittää riittävällä tavalla. Periaatteen ympärillä vallitseva epävarmuus mahdollistaa sen käyttämisen sellaisena savuverhona, jonka taakse todelliset tekijät ratkaisun taustalla piiloutuvat.¹³⁶

Herring on todennut lapsen edun periaatteen mahdollisesti nostavan myös lasta koskevan riidan osapuolille aiheutuvia oikeudenkäyntikuluja. Periaatteen ennalta-arvaamattomuus venyttää todistelua tuomioistuimessa ja vaatii runsaasti valmistelua. *Herring* on esittänyt lapsen edun periaatteen olevan myös epäreilu ja epärealistinen. Periaatteen ensisijaisuus saattaa aiheuttaa sen, että vanhempien etua ei oteta riittävällä tavalla huomioon. Tuomioistuimen tulisi ihmisoikeusopimustenkin mukaan huomioida sekä lapsen, että vanhempien oikeuksien toteutuminen. Lapsen edun periaatteen epärealistisuus näkyy siten, että lapsen kannalta parhaan mahdollisen ratkaisun saavuttaminen ei ole käytännöllisistä syistä mahdollista. *Herring* nostaa viimeiseksi esiin vielä sen seikan, että lasten oikeuksien puolustajat ja erityisesti ne, jotka puolustavat lasten oikeutta tulla kuulluksi ja tehdä itse itseään koskevia päätöksiä, eivät kannata lapsen edun periaatetta.¹³⁷

¹³⁵ *Kurki-Suonio* (2000), s. 40.

¹³⁶ *Herring* (2007), s. 406–407.

¹³⁷ *Ibid.* s. 407–408.

Hannuniemi on maininnut, että EU:n perusoikeusviraston FRA:n mukaan lapsen etu tulisi huoltopäätöksissä korvata lapsen oikeuksien toteuttamisella, jonka hän toteaa kriteerinä täsmällisemmäksi ja paremmaksi epämääräiseen lapsen edun vaatimukseen verrattuna.¹³⁸ Lapsen oikeuksien toteuttaminen on sinänsä ratkaisukriteerinä epäilemättä täsmällisempi kuin lapsen etu, koska lapsen oikeudet on säädetty kattavasti kansainvälisissä sopimuksissa ja kansallisessa lainsäädännössä. Lapsen edun vaatimuksen tekee haastavaksi sen avoimuus ja joustavuus, mutta se on myös sen vahvuus. Myös *Koulu* on todennut lapsen edun olevan hankala ratkaisukriteeri oikeusturvan ja ratkaisujen kontrolloitavuuden kannalta, mutta hän on todennut sen välttämättömäksi periaatteeksi lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi lasta koskevalla ratkaisulla. Hän näkee tarpeelliseksi lapsen edusta puhuttaessa erotella universaalin tai yleisen lapsen edun ja yksittäisen lapsen hyvinvoinnin.¹³⁹ Mielestäni lapsen oikeuksien toteuttamisella voidaan taata juuri edellä mainittu universaali tai yleinen lapsen etu, mutta yksittäisen lapsen hyvinvoinnin ja turvallisuuden varmistamiseksi tulevaisuudessa, kussakin tapauksessa parhaalla mahdollisella tavalla, tarvitaan joustavampi lapsen edun periaate.

Huolto- ja tapaamisasiassa tehtävä ratkaisu on kokonaisratkaisu, jossa on huomioitava valtavan suuri määrä tapaukseen vaikuttavia yksityiskohtia ja ratkaisun vaikutuksia lapseen. Lapsen etu ratkaisukriteerinä mahdollistaa sellaisen joustavan ratkaisun, joka kokonaisvaltaisesti on kussakin yksittäistapauksessa lapselle paras, vaikka siihen liittyisi heikkouksiakin.¹⁴⁰ Kaavamainen lapsen oikeuksien toteutumisen vaatimus ei välttämättä ole aina lapselle kokonaisvaltaisesti paras ratkaisu. Näin voi olla sellaisessa tilanteessa, jossa objektiivisesti arvioitu lapsen edun mukainen ratkaisu ei toteuta kaikkia lapsen oikeuksia, esimerkiksi silloin, kun lapselle vahingollisia tapauksia toisaalla asuvan vanhemman kanssa ei vahvisteta. Lapsen edun käsitteen ydinsisältö muodostuu perus- ja ihmisoikeuksista, mutta yksittäisen tapauksen olosuhteet ja soveltuva laki voivat vaatia vaihtelua ja joustoa lapsen edun määrittelemiseen.¹⁴¹

7.2. Lapsen oikeudet

Lapselle kuuluvat lähtökohtaisesti samat perus- ja ihmisoikeudet kuin aikuisellekin. Sen lisäksi lapsen oikeuksien sopimuksessa on taattu lapselle myös erityisiä oikeuksia, jotka on kansallisessa lainsäädännössä saatettu voimaan lailla. Lapsen oikeuksien näkökulmasta tärkein kansallinen laki on lapsenhuoltolaki. Kärjistyneen huolto- ja tapaamisriidan kannalta olennaisimmat lapsen oikeuksien sopimuksen mukaiset lapsen oikeudet ovat lapsen edun lisäksi oikeus pitää yhteyttä ja ylläpitää henkilökohtaisia suhteita molempiin erossa asuviin vanhempiin (9.3 artikla),

¹³⁸ *Hannuniemi* (2015), s. 56–57.

¹³⁹ *Koulu* (2014), s. 390.

¹⁴⁰ *Ks. Auvinen* (2006), s. 202.

¹⁴¹ *Valjakka* (2002), s. 54.

oikeus ilmaista mielipiteensä ja tulla kuulluksi häntä koskevissa asioissa (12 artikla) sekä kaikenlaisen ruumiillisen ja henkisen väkivallan, laiminlyömissen ja kaltoinkohtelun kielto (19.1 artikla).

Lapsenhuoltolaissa tapaamisoikeus on kirjattu 2 §:ään. Lapsen omien toivomusten ja mielipiteen selvittämismääräys hänen kehitystasoaan vastaavalla tavalla on kirjattu LHL 11 §:ään, ja lapsen kuuleminen tuomioistuimessa on sisällytetty lain 15 §:ään. Lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittäminen sekä lapsen kuuleminen ei sido asiassa tehtävää ratkaisua, mutta ne on otettava lapsen ikään ja kehitystasoon soveltuvalla tavalla asiassa huomioon.¹⁴² Lapsen oikeuksien kannalta vanhempien eron ja huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvän riidan ratkaisemisessa erittäin oleellinen on LHL 1 §, jossa on määritelty lapsen huollon tarkoitus ja sisältö:

Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempinsa välillä.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.

LHL 1 § sisältää merkittäviä lapsen turvallisuuteen ja hyvinvointiin liittyviä oikeuksia, jotka huolto ja tapaamisasiassa tehtävän ratkaisun tulisi toteuttaa. Lasta koskevassa asiassa tehtävän ratkaisun tulee noudattaa lapsen etua ja toteuttaa lapsen oikeus huoltoon ja tapaamisoikeuteen laissa määritellyillä tavoilla.

Perheen merkitys lapsen elämässä korostuu lapsen oikeuksien sopimuksessa useassa yhteydessä, ja perhe-elämän suoja ja lapsen oikeudet on sovittava yhteen lasta koskevaa asiaa ratkaistaessa.¹⁴³ Perhe-elämän suoja ja perheen autonomia ilmenee lapsen oikeuksien sopimuksen lisäksi esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklasta. Lapsella on lähtökohtaisesti oikeus tuntea vanhempansa ja olla heidän hoidettavanaan (LOS 7 artikla).

¹⁴² Nieminen (2013), s. 348.

¹⁴³ *Ibid.* s. 349.

7.3. Lapsen edun ja oikeuksien toteutuminen

Kärjistynyt huolto- ja tapaamisriita ja vanhempien voimakkaat erimielisyydet asettavat lapsen edulle merkittäviä haasteita. Vanhempien eroon liittyvä ratkaisun tekeminen lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on riski lapsen edun ja oikeuksien toteutumiselle, koska vanhemmilla ei välttämättä parisuhdekriisissään ole kykyä huomioida lapsen tarpeita. Vanhemmat kokevat tilanteen usein niin, että toinen vanhemmista pyrkii estämään tai häiritsemään heidän oikeuksiaan lapseen liittyen. Vanhemmilta helposti unohtuu, että lähtökohtaisesti tulisi olla kysymys lapsen oikeuksista ja niiden toteutumisesta.¹⁴⁴ Herring onkin teoksessaan lähettänyt vanhemmille viestin, jossa hän kehottaa vanhempia unohtamaan omat oikeutensa ja laittamaan lapsen oikeudet etusijalle.¹⁴⁵

Lapsen edun ja lapsen oikeuksien toteutumisen voidaan ajatella olevan osittain samaa tarkoitavia asioita. *Nieminen* on todennut lapsen edun toteutuvan parhaimmin silloin, kun hänen perus- ja ihmisoikeutensa, eli lapsen oikeudet toteutuvat mahdollisimman hyvin.¹⁴⁶ Lapsen oikeuksien on siis toteuduttava, jotta huolto- ja tapaamisasian käsittely ja ratkaisu olisi lapsen edun mukainen, joten lapsen oikeuksien rikkomisen voidaan katsoa olevan lapsen edun vastaista. Lapsen edun periaate on joissain yhteyksissä jopa ehdotettu korvattavaksi lapsen oikeuksien toteuttamisen periaatteella.¹⁴⁷ *Nieminen* on kuitenkin kritisoinut sellaista käsitystä, että lain tasolla olisi mahdollista määritellä lapsen etu aukottomasti kaikissa yksittäisissä tilanteissa.¹⁴⁸ Lapsen etu on ratkaisuperiaatteena lapsen oikeuksien toteutumista laajempi ja joustavampi, joten siitä huolimatta, että ratkaisun on oltava aina lapsen oikeuksien mukainen, lapsen edun käsite on tarpeellinen ja merkittävä yksittäisissä lasta koskevissa asioissa, joiden olosuhteet ovat erittäin kirjavia ja vaihtelevia.

Tämän tutkielman 6.2. luvussa on esitelty kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen vaikutuksia niiden kohteena oleviin lapsiin. Vanhempien välinen voimakas konflikti ja riitely aiheuttavat lapsilla monenlaisia haitallisia vaikutuksia, kuten psyykkisiä, emotionaalisia ja sosiaalisia ongelmia. Näiden vaikutusten valossa voidaan perustellusti esittää, että kärjistyneen huolto- ja tapaamisriidan kohteeksi joutuminen on selkeästi lapsen edun vastaista. Kärjistynyt huolto- ja tapaamisriita rikkoo lapsen oikeutta ja mahdollisuutta tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin, joka kansallisessa lainsäädännössä on turvattu LHL 1 §:ssä.

¹⁴⁴ Valjakka (2002), s. 85–86.

¹⁴⁵ Herring (2007), s. 408.

¹⁴⁶ *Nieminen* (2004), s. 621.

¹⁴⁷ Ks. myös tämän tutkielman 7.1.2. luku.

¹⁴⁸ *Nieminen* (2013), s. 347.

Kärjistyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa on tavanomaista lapseen kohdistuva toisesta vanhemmasta vieraannuttava käyttäytyminen. Hannuniemi on katsonut tutkimuksessaan, että vieraannuttaminen rikkoo useita lapsen oikeuksia ja täyttää jopa lapseen kohdistuvan psyykkisen väkivallan tunnusmerkit. Vieraannuttaminen rikkoo LOS 7 ja 8 artikloissa tarkoitettuja lapsen oikeuksia tuntea vanhempansa ja olla heidän hoidettavanaan sekä tuntea oma identiteettinsä ja sukuasemansa. Vieraannuttaminen rikkoo myös LOS 9 artiklan kieltoa erottaa lapsi vanhemmastaan ja artiklan 3 momentin mukaista lapsen oikeutta ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja yhteyksiä molempiin vanhempiinsa. Lapsen edun mukainen on myös LOS 18 artiklan periaate, jonka lähtökohta on, että vanhemmat vastaavat yhdessä lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä, mikä ei usein toteudu kärjistyneissä huolto ja tapaamisriidoissa.¹⁴⁹

Lapsenhuoltolain tavoitteena on vanhempien yhteistoiminta lapsen huoltoon kuuluvissa asioissa ja lasta koskevien päätösten tekeminen yhdessä (LHL 5 §). Lisäksi laki korostaa huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan ratkaisun tekemistä lähtökohtaisesti vanhempien sopimalla tavalla (LHL 10 §). Lapsen asioiden järjestäminen vanhempien keskinäisin sopimuksin on ensisijainen toimintamalli myös eron yhteydessä.¹⁵⁰ Koulu kutsuu tätä ajatusta sovinnollisuusideaaliksi. Eroavien vanhempien oikeanlaisen sovinnollisuuden ajatellaan olevan lapsen edun mukainen toimintamalli, vaikka vanhempien sovinnon merkitystä tai sopimuksen sisältöä ei perustella sen tarkemmin yksittäisen tapauksen tosiseikoilla tai olosuhteilla.¹⁵¹ Yleisesti hyväksytty lähtökohta onkin, että huoltoa ja tapaamista koskevissa asioissa on lapsen edun mukaista, jos vanhemmat pääsevät sovinnolliseen ratkaisuun, eivätkä riitele lasta koskevista asioista.¹⁵²

Mnookin ja Kornhauser ovat todenneet psykologisiin tutkimuksiin viitaten, että vanhempien sovinnollisuus ja yksimielisyys lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevasta ratkaisusta on lapselle edullista. Vanhempien yhteisymmärrykseen perustuva ratkaisu on myös todennäköisesti tuomioistuimen ratkaisua paremmin heidän tarpeitansa ja toiveitansa vastaava, joten se on osapuolille helpommin hyväksyttävä ja noudatettava pitkällä aikajänteellä. Vanhempien yhteinen sopimus lapseen liittyvistä asioista luo myös hyvän pohjan lapsen ja molempien vanhempien välisille suhteille tulevaisuudessa. Vanhemmat myös pääsääntöisesti tuntevat hyvin lapsen olosuhteet ja toiveet, joten heillä on hyvät edellytykset sopia lapsen asioista kaikkien etua vastaavalla tavalla.¹⁵³

¹⁴⁹ Hannuniemi (2015), s. 50–56 ja 105.

¹⁵⁰ Aaltonen (2015), s.26.

¹⁵¹ Koulu (2014), s. 365.

¹⁵² Ervasti (2013), s. 159.

¹⁵³ Mnookin & Kornhauser (1979), s.956–958.

Vanhempien sopimus ja sovinnollinen huolto- ja tapaamisasian ratkaiseminen olisi edellä esitetyn perusteella lapsen edun mukaista, mutta kärjistyneissä riidoissa vanhemmat eivät yleensä pääse sopimukseen lasta koskevista asioista, ja ovat yleensä erimielisiä useista ratkaisuun vaikuttavista seikoista. Tuomioistuimen antamaan ratkaisuun on yleensä ainakin toinen vanhemmista tyytymätön, ja riskinä onkin, että riitely vanhempien välillä ei pääty, vaan tuomioistuimeen tullaan yhä uudelleen. Kärjistyneiden huolto ja tapaamisriitojen ratkaisut eivät siis pääsääntöisesti ole ainakaan kaikilta osin lapsen edun mukaisia. Kärjistyneen huolto- ja tapaamisriidan kohteeksi joutuvalle lapselle riidan käsittely, joka voi kestää pitkäänkin, on lähes aina erittäin raskas ja vaikea prosessi ja se vaikuttaa moni tavoin lapseen. Voidaan perustellusti arvioida, että kärjistyneen riidan kohteeksi joutuminen ei ole milloinkaan lapsen edun mukaista. Myös Valjakka on esittänyt, että lapsen joutuminen vanhempien riidan väliin ja pelinappulaksi, ei ole lapsen edun eikä lapsen oikeuksien mukaista.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Valjakka (2002), s. 85–86.

8. Huolto- ja tapaamisriitoja käsittelevien henkilöiden valmiudet havaita kärjistymisen syitä ja puuttua niihin

8.1. Huoltoa ja tapaamista koskevien asioiden käsittelijät tuomioistuimissa

Lasta koskevan asian käsittelijästä ei ole olemassa lain taseisia määräyksiä, eikä lapsenhuoltolain esitöissäkään ole otettu kantaa siihen, kenen tulisi käsitellä huoltoa ja tapaamista koskevia asioita tuomioistuimissa. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain esitöissä käsittelijän määräämiseen sen sijaan on otettu kantaa. Hallituksen esityksessä todetaan, että täytäntöönpanoasioiden luonne ja riittäisyys huomioiden niiden käsittelijän tulisi olla vakinainen tuomari ja sellaisia asioita voidaan määrätä notaarin käsiteltäväksi vain tietyin edellytyksin.¹⁵⁵ Lakivaliokunta on mietinnössään lausunut, että täytäntöönpanoasiat ovat usein riitaisia ja vaikeita ja niiden ratkaiseminen vaatii kattavaa harkintaa ja kokemusta, joten niitä ei pitäisi antaa notaareiden käsiteltäviksi.¹⁵⁶

Aaltonen on todennut huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen rinnastuvan luonteensa ja vaativuutensa puolesta täytäntöönpanoasioihin. Riitaisia huolto- ja tapaamisasioita käsittelee useimmissa käräjäoikeuksissa vain tuomarit, mutta joissakin yksiköissä ratkaisijana saattaa olla myös notaari. Aaltonen katsoo lasta koskevan asian ratkaisun vaikuttavan merkittävällä tavalla lapsen ja vanhempien elämään ja olevan tunnepitoinen prosessi, jonka hallinta ei onnistu ilman käsittelijän prosessinjohtotaitoa ja tuomarin työstä saatua kokemusta. Lasta koskevassa asiassa pyritään aktiivisesti sovintoon, jonka edistämiseen ja arvioimiseen notaarilla ei pääsääntöisesti ole riittävää ammattitaitoa ja elämäkokemusta.¹⁵⁷

Huolto- ja tapaamisriitojen sovitteluun sovellettavan tuomioistuinsovittelulain 5 §:n mukaan sovittelijana toimii asiaa käsittelevän tuomioistuimen tuomari. Säännös jää kuitenkin hieman avoimeksi, koska laissa ei ole tarkempaa määrittelyä siitä, mitä tuomarilla tässä yhteydessä tarkoitetaan.¹⁵⁸ Myös hallituksen esityksessä on katsottu olevan tarkoituksenmukaista, että sovittelun toimittaa tuomari. Tuomarilla on arvioitu olevan valmiuksia käsitellä riitaisia asioita, ja tuomarin virkaan kuuluvien puolueettomuuden ja tasapuolisuuden vaatimusten on todettu olevan tarpeellisia sovittelun toimittamisessa. Hallituksen esityksessä on lisäksi lausuttu, että sovittelijana toimiminen edellyttää tehtävään soveltuvia valmiuksia, kuten vuorovaikutustaitoja ja luotettavuutta sekä kiinnostusta sovitteluun, joten sovittelijaksi tulisi valita sellaisia tuomareita, jotka

¹⁵⁵ HE 96/1995 vp, s. 34.

¹⁵⁶ LaVM 7/1996 vp, s. 4.

¹⁵⁷ Aaltonen (2009), s. 18–19.

¹⁵⁸ *Ervasti* (2013), s. 75.

ovat halukkaita tehtävään.¹⁵⁹ Lapsenhuoltolain tuomioistuinsovittelua koskevan 3 a luvun esitöihin kuuluvassa hallituksen esityksessä on korostettu, että huolto- ja tapaamisriitoja sovitteluviksi tuomareiksi tulisi valita vain motivoituneita henkilöitä, joilla on vankka kokemus lapsia koskevien asioiden käsittelemisestä.¹⁶⁰

Kärjistyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa on usein piirteitä, joiden vuoksi riita ei sovellu sovitteluun. Sovitteluun eivät sovellu esimerkiksi riidat, jotka ovat patologisoituneet tai joihin liittyy vanhempien mielenterveys- tai päihdeongelmia.¹⁶¹ Tällaisten sovittelun esteiden arvioiminen kuuluu ensisijaisesti asiaa käsittelevälle tuomarille. Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun aikana on havaittu, sellaisten asioiden havaitseminen, jotka estävät sovittelun, on hyvin vaikeaa ennen sovitteluistunnon järjestämistä.¹⁶² Tämä seikka puoltaa sitä ajatusta, että sovittelun toimittaviksi tuomareiksi tulisi valita vain hyvin kokeneita ja ammattitaitoisia vakinaisia tuomareita.

Edellä esitetyt seikat huomioiden olisi perusteltua, että vaikeita huolto- ja tapaamisriitoja käsitteleviä tuomioistuimissa vain kokeneet ja tehtävään soveltuvat sekä halukkaat virkatuomarit. Niitä ei tulisi antaa notaareiden tai tuomioistuinuransa alkuvaiheessa olevien tuomareiden käsiteltäväksi.¹⁶³ Kärjistyneet huolto- ja tapaamisriidat ovat luonteeltaan niin monimutkaisia ja haastavia, että niitä käsittelevän tuomarin tulee olla erittäin kokenut ja ammattitaitoinen.¹⁶⁴ Lisäksi tuomarilla tulisi olla kykyä havaita kärjistyneen riidan taustalla vaikuttavia tekijöitä ja pyytää tarvittaessa asiantuntija-apua riidan taustalla piilevien erimielisyyksien ja negatiivisten tunteiden selvittämiseen. Riidan kärjistymiseen johtavia seikkoja tulisi havaita ja niihin kyetä puuttumaan riittävän ajoissa, jotta riita saataisiin päättymään tai hallintaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Huolto- ja tapaamisriitojen asiantuntija-avusteisessa sovittelussa toimivan asiantuntijan pätevyysvaatimukset on määritelty lapsenhuoltolain 17 c §:ssä. Sen mukaan asiantuntija-avustajan tulee olla psykologi, lastenpsykiatri, sosiaalityöntekijä tai muu soveltuvan ylemmän korkeakoulututkinnon omaava henkilö. Lisäksi hänellä tulee olla tarpeellinen täydennys- ja lisäkoulutus sekä kokemusta eroperheiden kanssa työskentelystä. Lain mukaiset kelpoisuusvaatimukset asiantuntijan osalta ovat siis melko avoimet. Suomen psykologiliiton ammattieettisen lautakunnan

¹⁵⁹ HE 114/2004 vp, s. 32.

¹⁶⁰ HE 186/2013 vp, s. 14.

¹⁶¹ Auvinen (2006), s. 486–487, Aaltonen (2009), s.319.

¹⁶² Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun loppuraportti (2013), s. 96–99.

¹⁶³ Ks. Aaltonen (2009), s. 19.

¹⁶⁴ Ks. HE 186/2013 vp, s. 14.

antamien suositusten mukaan asiantuntijalla tulisi olla kasvatus ja perheneuvonnan erikoistumiskoulutusta tai muuta perehtyneisyyttä lasten psykologiaan ja perhedynamiikkaan sekä riittävä tietämys eroprosesseista. *Karttunen* on pitänyt psykologin [ja psykiatrin] vahvuuksina huolto- ja tapaamisriitaprosesseissa osaamista lapsen kanssa toimimiseen ja monipuolisten tiedonhankintamenetelmien käyttämiseen, kykyä lapsen emotionaalisten kiintymyssuhteiden ja psyykkisen voinnin arvioimiseen sekä tietotaitoa vanhempien kanssa neuvottelemiseen ja jäsenettyjen arviointien laatimiseen.¹⁶⁵ Asiantuntija-avustajan valmiuksien havaita huolto- ja tapaamisriitojen kärjistyksen syitä voidaan olettaa olevan jonkin verran parempi kuin tuomareiden, koska heillä on siihen soveltuvampaa koulutusta. Yhteistyö asiantuntija-avustajan ja tuomarin välillä riitojen sovittelussa on erittäin tärkeää, jotta havaitaan mahdolliset kärjistymistä aiheuttavat seikat ja tiettyjen riitojen sopimattomuus sovitteluun.

8.2. Huolto- ja tapaamisriidan kärjistymisen ehkäiseminen

8.2.1. Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu

Lapsenhuoltolakiin on lisätty 3 a luku, joka on tullut voimaan 1.5.2014. Luku sisältää säännökset huolto- ja tapaamisriitojen asiantuntija-avusteisesta sovittelusta tuomioistuimessa. Sovittelu eroaa sovinnon edistämisestä oikeudenkäynnissä siten, että oikeudenkäynnissä tavoitteena on saada aikaan sopimus asiaan liittyvistä juridisista vaatimuksista ja sovittelussa tavoitellaan sovintoa vanhempien väliseen konfliktiin.¹⁶⁶ Lasta koskevissa asioissa sovittelua ja oikeudenkäynnissä tapahtuvaa sovinnon edistämistä yhdistää kuitenkin lapsen edun vaatimus. Molemmissa tilanteissa tuomarin on varmistuttava siitä, että saavutettu ratkaisu on lapsen edun mukainen.

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tarkoittaa tuomioistuinsovittelulain mukaista tuomioistuimessa tapahtuvaa sovittelua, jossa on mukana sovittelijana toimivan tuomarin, vanhempien ja heidän mahdollisten juridisten avustajien lisäksi kärjäoikeuden sijaintipaikkakunnan järjestämä asiantuntija-avustaja (LHL 17 b §). Asiantuntija-avustaja on lasta koskevassa asiassa pääsääntöisesti psykologi, lastenpsykiatri tai sosiaalityöntekijä, mutta voi olla myös muun soveltuvan ylemmän korkeakoulututkinnon omaava henkilö, jolla on lisäksi tehtävän hoitamisen edellyttämä täydennyskoulutus ja kokemusta työskentelystä eroperheiden kanssa (LHL 17 c §).

Tuomioistuinsovitteluun tulevat käsiteltäviksi usein vaikeimmat eroriidat, joissa lapsen psyykkinen kehitys on voinut vanhempien riitelyn seurauksena häiriintyä. Asiantuntija-avustajan tulisi kyetä tunnistamaan lapsen käytöksen normaalit ja mahdolliset kehityksen häiriöistä kertovat piirteet ja muodostamaan käsityksensä lapsen psyykkisestä tilanteesta vanhempien kertoman

¹⁶⁵ *Karttunen* (2008), s. 524–525.

¹⁶⁶ *Aaltonen* (2015), s. 71.

ja kuvaaman perusteella. Vaikeissa huolto- ja tapaamisriidoissa asiantuntija-avustajan olisi erittäin tärkeää havaita vanhemmuudessa esiintyviä häiriötä ja lapsen hyvinvointiin ja turvallisuuteen kohdistuvia riskitekijöitä.¹⁶⁷ Kärjistyneissä riidoissa asiantuntija-avustajan rooli on haastava ja edellyttää vahvaa osaamista ja kokemusta.

Asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa sovittelijana toimii tuomari ja asiantuntijan tehtävänä on hänen avustamisensa.¹⁶⁸ Tuomarin tehtävänä on prosessin valmisteleva, johtaminen ja läpivieminen käytännössä. Tuomari on sovittelussa myös juridinen asiantuntija, joka vahvistaa sovinnon ja vastaa sen täsmällisyydestä ja täytäntöönpanokelpoisuudesta. Erittäin merkittävä tuomarin velvollisuus on vastata siitä, että asiassa saavutettu ja vahvistettava sovinto on lapsen edun mukainen. Asiantuntijan tärkein tehtävä on avustaa vanhempia näkemään asiassa lapsen etu ja tuoda se esiin myös sovittelijalle. Hän osallistuu aktiivisesti sovitteluun ja voi kysymyksillä ja keskustelulla, sekä sovittaessa erillisneuvotteluilla, auttaa vanhempia lukkiutuneen tilanteen purkamisessa ja lapsen näkökulman havaitsemisessa. Asiantuntija voi myös vanhempien suostumuksella keskustella riidan kohteena olevan lapsen kanssa ja järjestää yhteisen palaverin, jossa ovat mukana lapsi ja vanhemmat. Sovittelun esteiden tunnistaminen ja havainnointi kuuluvat ensivaiheessa asiaa valmistelevalle tuomarille, mutta asiantuntija pyrkii havaitsemaan ja nostamaan esille mahdollisia esteitä sovittelun kuluessa. Hänellä on pääsääntöisesti tuomaria paremmat tiedot psyykkisistä häiriöistä ja niiden vaikutuksesta vanhemmuuteen ja lapseen.¹⁶⁹

Kärjistyneimmissä huolto- ja tapaamisriidoissa sovittelu ei usein ole sopiva toimintamalli. Hannuniemi on todennut kansainväliseen oikeustieteelliseen kirjallisuuteen ja käytännön kokemukseen viitaten, että kärjistyneissä riidoissa, joissa vanhempien välit ovat katkenneet kokonaan, asiantuntija-avusteisesta sovittelusta ei ole hyötyä, vaan siitä voi olla jopa haittaa. Hänen mukaansa sovittelusta voi olla hyötyä riidan varhaisemmassa vaiheessa, kun riita ei ole vielä liian kärjistynyt ja katkeroitunut.¹⁷⁰ Hallituksen esityksessä tuomioistuinsovittelulainsäädäntö on todettu, että vanhempien epäyhdenvertainen tai epätasapainoinen asema toisiinsa nähden voi olla seikka, jonka vuoksi asia ei ole soveltuva sovitteluun, koska sovittelu voi tällaisessa tilanteessa vaarantaa lapsen edun toteutumisen.¹⁷¹ Auvinen on todennut, että patologisoituneet ja kärjistyneet riidat eivät sovellu soviteltaviksi, ja kertonut Oslon kärjäoikeudessa suorittamissaan

¹⁶⁷ HE 186/2013 vp, s. 24.

¹⁶⁸ *Aaltonen* (2015), s. 104

¹⁶⁹ Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun loppuraportti (2013), s. 53–56 ja 99.

¹⁷⁰ *Hannuniemi* (2015), s. 114.

¹⁷¹ HE 114/2004 vp, s. 48.

haastatteluissa tuomareiden maininneen esimerkiksi sellaiset riidat sovitteluun sopimattomiksi, joissa vanhempien kesken on ollut vaikea resurssien epätasapaino.¹⁷²

Asiantuntija-avusteinenkaan sovittelu ei siis kaikissa tapauksissa ole hyvä toimintamalli, kun kyseessä on kärjistynyt huolto- ja tapaamisriita. Kaikista vaikeimpiin ja kärjistyneimpiin tapauksiin sovittelu ei sovellu ollenkaan, koska tilanne on yleensä jo niin lukkiutunut, että sovinnolle ei ole edellytyksiä ja lapsen edun mukaisen sovintoratkaisun löytyminen on lähes mahdotonta. Asiantuntija-avusteisesta huoltoriitojen sovittelusta voi kuitenkin olla merkittävää hyötyä ja apua huoltoriitojen kärjistymisen ehkäisyssä. Aaltonen on teoksessaan esittänyt sovittelun etuja oikeudenkäyntiin verrattuna ja todennut, että varhaisessa vaiheessa vanhempien välillä saavutettu sopimus ehkäisee riidan kärjistymistä. Sovittelusta voi olla hyötyä esimerkiksi vanhempien välisen kommunikaation parantamisessa, vaikka sovittelussa ei saavutettaisikaan sopimusta.¹⁷³ Tuloksettomasta sovittelustakin voi olla hyötyä kärjistyneen huolto- ja tapaamisriidan ratkaisemisessa, jos riitaa on aiemmin käsitelty asiantuntija-avusteisessa sovittelussa, mutta sopimukseen ei ole päästy ja asia etenee oikeudenkäyntiin. Sovittelusta saatu kokemus ja vanhempien kommunikaation parantuminen voi helpottaa asian käsittelyä oikeudenkäynnissä ja auttaa ratkaisun löytämisessä.

Sovittelulla on monia huoltoriidan kärjistymistä ehkäiseviä vaikutuksia. Sovittelussa vanhemmat tekevät itse sopimuksen lapsen huollosta ja tapaamisesta, mikä sitouttaa heitä ratkaisun noudattamiseen, eikä kummankaan tarvitse kokea hävinneensä. Ratkaisuun tyytymättömyys johtaa herkästi huoltoriidoissa sopimuksen rikkomiseen, joka voi johtaa huoltoriitakierteeseen, jossa asiaa käsitellään tuomioistuimessa uudelleen ja uudelleen. Sovittelussa pyritään pysyvään ratkaisuun, joka toimii mahdollisimman hyvin perheen arjessa. Siinä voidaan käsitellä oikeudenkäyntiä laaja-alaisemmin vanhempien ja lapsen elämäntilannetta kokonaisuutena, ja huomioida kaikki kysymykset, jotka aiheuttavat riitaa vanhempien välillä. Sovittelussa pyritäänkin lopettamaan juridinen riita lapsen huollosta ja tapaamisesta ja sen lisäksi taustalla vaikuttava vanhempien välinen konflikti. Huoltoriitaoikeudenkäynnissä vanhemmat ovat toistensa vastapuolia kuten missä tahansa riita-asiassa, mikä herkästi kärjistää erimielisyyttä ja oikeudenkäynnissä esiin nousseet negatiiviset tunteet kärjistävät konfliktia vielä oikeudenkäynnin jälkeenkin. Sovittelussa sen sijaan pyritään edistämään vanhempien välistä yhteistoimintaa, joka myös edesauttaa

¹⁷² *Auvinen (2006), s. 501.*

¹⁷³ *Aaltonen (2015), s. 63–65.*

saavutetun ratkaisun noudattamista.¹⁷⁴ Myös *Ervasti* on todennut sovittelujen tapausten päätyvän harvemmin uudelleen riidan kohteeksi kuin oikeudenkäynnissä ratkaistujen ja sovittelun parantavan tuomioistuinprosessia enemmän vanhempien välejä.¹⁷⁵

Asiantuntija-avusteisesta huoltoriitojen sovittelusta tuomioistuimissa on saatu erittäin hyviä tuloksia. Sovittelumallia kärjäoikeuksissa koskevan kokeilun loppuraportista käy ilmi, että sovittelussa käsitellyistä tapauksista jopa noin 77 prosenttia päätyi sovintoon (kokonaissovintoon n. 62 % ja osasovintoon n. 15 %). Huomattavaa on, että nämä tapaukset ovat tuomioistuimeen tulleita huolto- ja tapaamisriitoja, jotka ovat yleensä tavanomaista vaikeampia. Sovittelussa loppuun asti käsitellyistä tapauksista noin 47 prosenttia oli uusintariitoja. Niistä merkittävässä osassa oli kysymys pitkittyneestä tai patologisoituneesta huoltoriidasta. Sovinto myös saavutettiin joissakin erittäin vaikeissa ja jopa patologisissa riidoissa, vaikka lähtökohtaisesti sellaiset riidat eivät yleensä ole soveltuvia sovitteluun. Myös monikulttuuristen riitojen sovittelusta saadut kokemukset olivat suurimmaksi osaksi myönteisiä.¹⁷⁶

Loppuraportissa esitellyistä tuloksista havaitaan, että sovittelussa on mahdollista päästä lapsen edun mukaiseen ratkaisuun, vaikka huolto- ja tapaamisriita olisi melko vaikeakin ja ainakin jossain määrin kärjistynyt. Ajatusta asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta kärjistyneidenkin riitojen ratkaisumallina ei tulisi siis ainakaan kokonaisuudessaan hylätä ja kärjistymistä ehkäisevien vaikutusten voidaan arvioida olevan merkittäviä. Auvisen mukaan prosessin muodollisuus heikentää kärjistyneen ja juridisoituneen huoltoriidan sovitteluedellytyksiä oikeudenkäytössä.¹⁷⁷ Mahdollisimman varhaisessa vaiheessa tapahtuvan vapaamuotoisen ja joustavan, mutta oikeudellista osaamista ja asian ratkaisemisessa tarvittavaa muuta asiantuntijuutta sisältävän sovittelun, voidaan arvioida ehkäisevän huolto- ja tapaamisriidan kärjistymistä melko olennaisesti. Sovittelumenettelyä voisi olla tarkoituksenmukaista kehittää siihen suuntaan, että se soveltuisi entistä paremmin myös kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen ratkaisemiseen ainakin osittain. *Ervasti* on huomauttanut lapsen asemaa koskevista riidoista, että on tarpeellista kiinnittää huomiota oikeudellisen riidan, ja juridisten vaatimusten, sekä niiden taustalla vaikuttavien todellisen vanhempien keskinäisen konfliktin, ja intressien, väliseen eroon.¹⁷⁸ *Auvinen* on todennut omassa tutkimuksessaan esittämiensä näkemysten tukevan vahvasti *Ervastin* huomautusta.¹⁷⁹

¹⁷⁴ *Aaltonen* (2015), s. 60–63.

¹⁷⁵ *Ervasti* (2013), s. 160.

¹⁷⁶ Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun loppuraportti (2013), s.30–33 ja 100.

¹⁷⁷ *Auvinen* (2006), s. 483.

¹⁷⁸ *Ervasti* (2005), s. 207.

¹⁷⁹ *Auvinen* (2006), s. 505.

8.2.2. Määräaikainen kokeilusopimus ja osasovinto

Huolto- ja tapaamisriidan tuomioistuinsovittelussa voidaan tehdä määräaikainen ns. kokeilusopimus, jonka avulla vanhemmat voivat kokeilla käytännössä kuinka saavutettu ratkaisu toimii heidän perheensä arjessa. Huoltoriitojen taustalla on usein hyvin pitkään jatkuneita ja voimakkaita erimielisyyksiä, joten sovinnollisen ratkaisun löytäminen lasta koskevassa asiassa ei ole helppoa yhden sovittelupäivän aikana.¹⁸⁰ Vanhempien riitaisista mielipiteistä, lukkiutuneista asenteista sekä asemista luopuminen ja asian edistyminen on paljon aikaa vaativa prosessi. Vanhempien voi olla myös vaikeaa luopua pitkäkestoisesta riidasta, joka on voinut muodostua jo lähes elämäntavaksi, joten osapuolille annetaan tarvittaessa mahdollisuus edetä sovintoon lyhytkestoisten kokeilusopimusten avulla.¹⁸¹ Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankeen julkaisemassa lapsiasian oikeudenkäynnin käsittelijän oppaassa on mainittu ensimmäisen kokeilusopimuksen kestoksi yleensä kahdesta kuuteen kuukautta.¹⁸² Vaikka kokeilusopimus tehdään pääsääntöisesti lyhyeksi ajaksi, se yleensä vahvistetaan tuomioistuimessa ja kirjataan olemaan voimassa tiettyyn määröpäivään asti. Nämä toimenpiteet sitouttavat vanhempia noudattamaan sopimusta ja etsimään sellaista ratkaisua, että lasta koskevista asioista voidaan tehdä lopullinen sopimus.¹⁸³

Kokeilusopimus voi olla perusteltu järjestely, jos sovittellevalle tuomarille ja asiantuntija-avustajalle on jäänyt epävarmuus siitä, kykenevätkö vanhemmat sitoutumaan sopimukseen lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tai tarve varmistua lapsen turvallisuudesta. Kokeilusopimuksella on myös mahdollista rakentaa lapsen tapaamisoikeus porrastaen, tapaamisia pikkuhiljaa laajentaen ja lapsen reaktioita seuraten.¹⁸⁴ Kokeilusopimus voi tulla vaihtoehdoksi myös sellaisissa tilanteissa, joissa vanhemmat ovat eroprosessissaan eri vaiheissa. Toinen vanhempi voi olla työstänyt eroa jo pitkään toisen ollessa eron aiheuttaman ensijärkytyksen tilassa, jolloin hän ei todennäköisesti pysty rationaalisesti arvioimaan sopimuksen merkitystä. Kokeilusopimuksen määräajan jälkeen vanhemmat palaavat tuomioistuimeen, jolloin tilanne arvioidaan uudelleen.¹⁸⁵

Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevassa kokeilussa havaittiin kokeilusopimukset hyväksi tavaksi vanhempien välisen luottamuksen rakentamiseen ja lopullisen sovinnon edistämiseen. Myös kokeilusopimuksia tehneet vanhemmat kokivat määräaikaisen sopimuksen

¹⁸⁰ Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun loppuraportti (2013), s. 34.

¹⁸¹ *Altonen* (2015), s. 154–155.

¹⁸² Oikeudenkäynti lapsiasioissa – käsittelijän opas, s. 84.

¹⁸³ *Altonen* (2015), s. 174.

¹⁸⁴ *Ibid.* s. 248.

¹⁸⁵ Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2007, s. 88.

pääsääntöisesti erittäin hyödylliseksi tai melko hyödylliseksi. Vain hieman yli kymmenesosa vanhemmista arvioi kokeilusopimuksen heidän kohdallaan hyödyttömäksi.¹⁸⁶ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhankkeessa kokeilusopimusten on havaittu soveltuvan erityisesti lapsen tapaa-misoikeudesta sopimiseen.¹⁸⁷

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankkeessa on mainittu yhtenä mahdollisuutena osasovintojen tekeminen huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa. Silloin kun huoltoriidassa on esitetty useita vaatimuksia ja vanhemmat eivät pääse kaikista niistä yhteisymmärrykseen, on mahdollista tehdä sovinto osasta vaatimuksia. Osasovinto voidaan tehdä lopullisenakin, vaikka riita muilta osin jatkuu. Esimerkkinä on mainittu tilanne, jossa vanhemmat sopivat lapsen asumisesta ja elatuksesta, mutta asian käsittely huoltomuodosta ja tapaamisoikeudesta jatkuu.¹⁸⁸

Määräaikaisia kokeilusopimuksia ja osasovintoja käytetään todennäköisesti yleisimmin juuri kärjistyneissä ja vaikeissa huolto- ja tapaamisriidoissa. Lievemmissä riidoissa on pääsääntöisesti perusteltua pyrkiä suoraan lopulliseen sopimukseen, ja siihen epäilemättä pyritään aina kun siihen on mahdollisuus. Kärjistyneissä riidoissa tilanne on yleensä se, että lopullisen kokonaisuuden saavuttamiselle ei ole tuomioistuinsovittelussa lähtökohtaisesti kovin hyviä edellytyksiä. Kokeilusopimukset ja osasovinnot ovat huolto- ja tapaamisriitojen käsittelyssä melko pieniä yksityiskohtia, eivätkä ne likimainkaan riitä ratkaisuksi huolto ja tapaamisriitojen kärjistymisen ehkäisyyn. Määräaikaisista kokeilusopimuksista ja osasovinnosta ei ole määräyksiä lapsenhuoltolaissa, mutta on selvää, että niidenkin on oltava lapsen edun mukaisia. Kaikenlaisen sovinnollisen ja lapsen edun mukaisen etenemisen lasta koskevassa riidassa voidaan katsoa olevan hyödyllistä. Kärjistyneiden tai kärjistyvien huoltoriitojen ehkäisemisessä ja ratkaisemisessa on tarpeellista hyödyntää kaikki pienetkin yksityiskohdat, joista asian käsittelyssä ja lopullisessa ratkaisemisessa voi olla apua.

¹⁸⁶ Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun loppuraportti (2013), s. 34–35.

¹⁸⁷ Oikeudenkäynti lapsiasioissa – käsittelijän opas, s. 84.

¹⁸⁸ Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2007, s. 88.

9. Ratkaisumahdollisuuksia kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen ehkäisemiseen ja katkaisemiseen sekä lapsen aseman parantamiseen riidan aikana

9.1. Lasta koskevia asioita käsittelevien tuomareiden jatkokoulutus ja ammattitaidon kehittäminen

Aaltonen on esittänyt optulan tutkimukseen viitaten kysymyksen siitä, käsitelläänkö huolto- ja tapaamisoikeusasioita tuomioistuimissa riittävän hyvin, koska valtaosa asioista koskee vahvistetun sopimuksen tai päätöksen muuttamista. Se osoittaa, että ratkaisut eivät ole syystä tai toisesta toimineet käytännössä, joten tuomioistuinten toimintaa lasta koskevissa asioissa on syytä tarkastella kriittisesti.¹⁸⁹ Hannuniemi on arvioinut suomalaisen oikeusjärjestyksen toimivan tyydyttävästi sellaisten vanhempien kohdalla, jotka kykenevät jollain tavalla sopimaan lasten huollosta ja tapaamisesta tai kykenevät päättämään prosessin kohtuullisessa ajassa. Sen sijaan kärjistyneitä riitoja ei hänen mukaansa kyetä ratkaisemaan nykyisellään käytettävissä olevilla keinoilla, joten oikeusjärjestys on kyvytön ja prosessi aiheuttaa osapuolille jopa ylimääräistä kärsimystä.¹⁹⁰ Norjalaisessa huolto- ja tapaamisoikeusasioita tuomioistuimissa käsittelevässä raportissa on todettu, että lasta koskevien asioiden erityisen luonteen vuoksi tuomioistuimen toiminnalla voitaisiin yrittää saavuttaa asiassa enemmän kuin oikeudenmukainen ja laillinen tuomio. Erityisesti lapsen, mutta myös vanhempien kannalta parhaan ratkaisun löytäminen asettaa vaatimuksia tuomareille, asianajajille ja asiantuntijoille. Erityisosaamista, joustavuutta ja yksittäiseen tapaukseen mukautettuja toimintamenetelmiä tarvitaan lasta koskevissa asioissa jopa muita tuomioistuinasioita enemmän.¹⁹¹

Hannuniemi on esittänyt, että päätöksenteon tasoa lapsia koskevissa asioissa tulisi nostaa merkittävästi ja tuomareiden pitäisi erikoistua ja jatko koulutautua perusteellisesti niiden käsittelemiseen. Lisäksi tuomareiden tulisi olla aidosti kiinnostuneita lapsiasioista, ja vähintään 40 vuoden ikäisiä, jotta heillä olisi riittävä elämäkokemus niiden käsittelemiseen. Lapsiasioihin perehtyneet tuomarit tulisi keskittää niin, että heitä ei enää kierrätettäisi muissa jutuissa. Hannuniemi on myös yhtynyt eläköityneen hovioikeuden presidentti Erkki Rintalan ajatuksiin.¹⁹² Rintala on esittänyt voimakasta kritiikkiä suomalaista oikeuslaitosta kohtaan. Hänen mukaansa Suomessa on jätetty toteuttamatta merkittävä määrä Euroopan neuvoston suosituksista kunnollisen oikeudenkäynnin takeiksi, joista yksi tärkeimmistä on tuomareiden ammatilliseen koulutukseen

¹⁸⁹ Aaltonen (2009), s. 20.

¹⁹⁰ Hannuniemi (2007), s. 89.

¹⁹¹ Koch (2000), s. 79.

¹⁹² Hannuniemi (2015), s.128.

liittyvä. Oikeudellisten ratkaisujen laatu heijastelee suoraan tuomareiden pätevydestä ja tuomareita tulisi antaa erillinen ammatillinen koulutus lakimiestutkinnon jälkeen ja heitä tulisi jatkokouluttaa koko heidän virkauransa ajan. Nämä toimenpiteet ovat Rintalan mukaan Suomessa vakavasti puutteellisia.¹⁹³

Myös Auvinen on esittänyt, että tuomareiden erikoistuminen käsittelemään huolto- ja tapaamisriitoja olisi ainakin jossakin määrin välttämätöntä vastaavalla tavalla, kuin sovitteluksi tuomariksi valikoitumis- ja kouluttautumistarve on tunnustettu. Perheasioita käsittelevä tuomari tarvitsee vankan yleistuomarin ammattitaidon ja kokemuksen lisäksi teoreettista ja käytännöllistä koulutusta huolto- ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen käsittelyyn. Auvinen on myös huomauttanut, että tuomarin ammattitaito ei ole puhtaasti opiskeltavissa ja koulutettavissa, vaan kyvyt ja valmiudet johtuvat osittain henkilökohtaisista ominaisuuksista ja käytännön kautta hankitusta kokemuspohjasta.¹⁹⁴

Useammassa virallisuonteisissa lähteissä ja lapsia koskeviin asioihin liittyvän lainsäädännön esitöissä on mainittu huolto- ja tapaamisoikeusasioita käsittelevien tuomareiden jatkokoulutuksen mahdollisuus ja tarve. Lapsiasioista kiinnostuneita tuomareita tulisi laaja-alaisesti kouluttaa tehtävien hoitamiseksi tarpeellisista asioista ja heille tulisi tarjota mahdollisuus myös pitkäjänteiseen työskentelyyn tällaisten asioiden parissa käytännön kokemuksen ja sen myötä kehittyvän tietotaidon hankkimiseksi.¹⁹⁵ Aaltonen on todennut käytännön kokemuksissa tehtyihin havaintoihin viitaten, että tuomareiden erikoisosaamisesta hyötyvät sekä tuomioistuimet että niiden asiakkaat.¹⁹⁶

9.2. Lainsäädännön kehitys ja muutostarpeet – oikeusministeriön muistio lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistamisesta

Pääministeri Juha Sipilän hallitusohjelmaan on kirjattu lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman toteuttaminen, jonka yhtenä osana on eropalveluiden vahvistaminen ja lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistaminen.¹⁹⁷ Oikeusministeriö on antanut 25.1.2016 muistion lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistamisesta. Siihen on koottu lapsenhuoltolain soveltamisessa havaittuja ongelmia, jotka ovat tulleet

¹⁹³ Rintala (2010).

¹⁹⁴ Auvinen (2006), s. 521–523.

¹⁹⁵ Esim. HE 186/2013 vp, s. 14, HE 114/2014 vp, s. 32, LaVL 15/2005 vp, s. 3.

¹⁹⁶ Aaltonen (2009 [2]), s. 319.

¹⁹⁷ Ratkaisujen Suomi (2015), s.21.

oikeusministeriön tietoon. Se sisältää myös ehdotuksia lain uudistamisesta, mutta niiden tarkoituksenmukaisuutta tai muutosten edellyttämiä lainsäädäntötoimenpiteitä ei ole tarkemmin arvioitu.¹⁹⁸ Muistio sisältää useita kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen kannalta merkittäviä uudistusehdotuksia lainsäädäntöön. Siinä on pohdittu esimerkiksi tapaamisoikeuden toteutumiseen liittyviä vaikeuksia, huolto- ja tapaamisriitojen oikeudenkäyntimenettelyn kokonaisvaltaista nopeuttamista, lapsen osallistumista oikeudenkäyntiin, toistuvia huoltajuusoikeudenkäyntejä, vanhemmuussopimuksia sekä sovittelua ja muuta varhaisen vaiheen tukea.

Muistiossa on todettu lapsen tapaamisoikeuden toteutumiseen liittyvien vaikeuksien nousseen esille useissa yhteyksissä ja problematiikkaa on käsitelty muun muassa monissa kirjallisissa kysymyksissä. Lakialoitteella 27/2012 vp (*Juho Eerola ym.*) ehdotettiin niin sanotun vieraannuttamiskielton kirjaamista lapsenhuoltolakiin ja lakialoitteella 28/2012 vp (*Pauli Kiuru ym.*) ehdotettiin tahallisen tapaamisoikeuden estämisen kriminalisointia rikoslakiin lisättävällä säännöksellä. Nämä lakialoitteet raukesivat valiokuntakäsittelyn jälkeen, mutta lakivaliokunnan mielestä oli kuitenkin vielä aiheellista pohtia, olisiko lainsäädäntöä tarpeellista täsmentää vieraannuttamisen osalta. Muistiossa todetaan, että olisi syytä harkita vieraannuttamista koskevien säännösten ottamista lapsenhuoltolakiin ja kartoittaa toimia tapaamisoikeuden toteutumisen helpottamiseksi.¹⁹⁹

Hannuniemi on ollut asiantuntijana kuultavana edellä mainituista lakiehdotuksista. Hän ei vastustanut niitä, mutta piti vieraannuttamiskieltoon liittyvää lakiehdotusta sanamuodoltaan liian suppeana vieraannuttamistekniikoiden osalta, joista lakiehdotuksessa lausuttiin vain mustamaalaaminen. Hannuniemi katsoo vieraannuttamistekniikoita olevan kuitenkin lukuisia. Hän katsoi tapaamisoikeuden estämisen kriminalisoinnin tähtäävän tehottoman täytäntöönpanojärjestelmän aukkojen korjaamiseen. Hän esittää parhaaksi tavaksi vieraannuttamista sanktioivan lain säätämiseksi noudattaa Brasilialaista esimerkkiä, jossa vieraannuttaminen on konkretisoitu useiksi erilaisiksi vieraannuttaviksi teoiksi, joista seuraamukseksi voidaan määrätä esimerkiksi sakkoa tai huoltajuuden menetys. Brasilialaisessa mallissa tuomari voi tehdä vieraannuttamista koskevia päätöksiä ilman erityiskoulutusta, koska niiden ei katsota edellyttävän psykiatrista diagnoosia. Hannuniemi myös ehdottaa lapsenhuoltolakia muutettavaksi siten, että toisen vanhemman ja lapsen välisten tapaamisten aiheeton estäminen katsottaisiin oikeustulosiseikaksi, joka toimisi perusteena lähihuoltajan vaihtamiselle.²⁰⁰ Vieraannuttaminen on terminä ja ilmiönä niin kiistanalainen, että sitovaa lainsäädäntöä sen ympärille voi olla melko vaikeaa säätää.

¹⁹⁸ OM 34/41/2015, s. 1.

¹⁹⁹ Ibid. s. 3–4.

²⁰⁰ *Hannuniemi* (2015), s. 127–128.

Muistiossa on katsottu lapsia koskevien asioiden olevan luonteeltaan kiireellisesti käsiteltäviä asioita, mutta kiireellisyysvaatimus ei silti aina täyty oikeudenkäyntimenettelyissä. Muistiossa esitetään, että tulisi selvittää voitaisiinko oikeudenkäyntimenettelyä nopeuttaa säätämällä määräaika huolto- ja tapaamisasian ensimmäiselle istuntokäsittelylle. Istunnon järjestäminen mahdollisimman nopeasti on katsottu erityisen tärkeäksi tapauksissa, joissa lapsen turvallisuus voi olla vaarassa esimerkiksi henkistä tai fyysistä väkivaltaa taikka lapsikaappausuhkaa koskevien väitteiden perusteella. Muistiossa todetaan tuomioistuimen pyytämän sosiaalitoimen selvityksen viipymisen olevan yksi oikeudenkäyntien kestoa venyttävä seikka.²⁰¹ Oikeusministeriö ja lakivaliokunta ovat katsoleet vuonna 2005 tehdyn selvityksen perusteella, että selvityksiä koskeva määräaika olisi tarkoituksenmukaista kirjata lapsenhuoltolakiin selvitystoimien aloittamiselle, mutta ei itse selvityksen tekemiselle.²⁰² Auvinen on katsonut vuonna 2006 ilmestyneessä väitöstutkimuksessaan sosiaalitoimen selvitystyön aloittamisen kestävän liian kauan, ja pitänyt selvitystyön aloittamisen sääntelyä sen keston sääntelyä tärkeämpänä, jos selvitystyötä tahdotaan tehostaa asettamalla lakiin määräaika sen enimmäiskestosta.²⁰³ Oikeusministeriön muistiossa on todettu selvitysten viipymisen olevan edelleen ajankohtainen ongelma ja esitetty harkittavaksi säännöstä selvityksen laatimiselle asetettavasta määräajasta, jotta tilannetta saataisiin parannettua.²⁰⁴ Mielestäni sosiaalitoimen selvityksen aloittamisen nopeuttaminen on edelleen ensisijainen asia, johon tulisi pyrkiä löytämään parannuskeinoja. Koko selvityksen laatimiselle asetettavaa määräaika on myös syytä pohtia.

Muistiossa on nostettu esille eri yhteyksissä toivottu seikka, että lapsi voisi osallistua huolto- ja tapaamista koskevaan oikeudenkäyntiin nykyistä paremmin esimerkiksi hänelle oikeudenkäyntiä varten määrättävän edunvalvojan tai muun edustajan kautta. Oikeusministeriö on katsonut tarpeelliseksi pohtia, miten lapsen asemaa olisi mahdollista vahvistaa huolto- ja tapaamisoikeusasiassa.²⁰⁵ Mielestäni tämä asia on erittäin merkittävä ja tärkeä, ja sitä käsitellään tarkemmin tämän tutkielman seuraavassa luvussa 9.3.

Lasta koskeva tuomioistuimen ratkaisu ei saa oikeusvoimaa, joten huolto- ja tapaamisriidassa voidaan ajautua toistuvien oikeudenkäyntien kierteeseen. Lain mukaan lapsen huolto- ja tapaa-misratkaisua voidaan muuttaa, jos olosuhteet ovat muuttuneet tai ratkaisun muuttamiseen on muusta syystä aihetta (LSL 12 §). Muistiossa todetaan viime aikoina nousseen esille tapaukset, joissa vanhempi saattaa huolto- ja tapaamisriidan uudelleen ja uudelleen vireille tuomioistui-messa, vaikka olosuhteissa ei tosiasiallisesti ole tapahtunut muutoksia. Muistion mukaan olisi

²⁰¹ Ks. myös tämän tutkielman 3.3.1. luku sosiaalitoimen selvityksistä ja niiden kestosta.

²⁰² OM 34/41/2015, s. 5–6.

²⁰³ Auvinen (2006), s. 530.

²⁰⁴ OM 34/41/2015, s. 6.

²⁰⁵ Ibid. s. 6–7.

syytä pohtia keinoja, joilla toistuvia riitoja voitaisiin ehkäistä. Kynnystä saada lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva riita uudelleen käsittelyyn voisi olla tarpeen korottaa, tai oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuteen liittyviä säännöksiä voisi olla tarkoituksenmukaista selkeyttää huoltoriitakierteiden ehkäisemiseksi.²⁰⁶ Hannuniemi on todennut maksuttoman oikeusavun osaltaan mahdollistavan toistuvat oikeudenkäynnit ja esittänyt maksuttoman oikeusavun osalta samanlaista käytäntöä kuin vakuutusyhtiöillä on oikeusturvavakuutusten osalta, eli vain ensimmäinen oikeudenkäyntikerta korvataan, minkä jälkeen asiakkaan on käytettävä omia varojaan. Hän on maininnut oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 21 luvun 2 ja 6 pykälien oikeudenkäyntikuluja koskevat säännökset voimassa olevan lainsäädännön tehokkaimmiksi keinoiksi prosessien lyhentämiseksi ja esittää, että niitä tulisi käyttää nykyistä useammin torjumaan aiheettomat oikeudenkäynnit pitkittyneissä huoltoriitakierteissä.²⁰⁷

Muistiossa todetaan myös, että eri yhteyksissä on ehdotettu erilaisten vanhemmuussopimusten tai -suunnitelmien ottamista käyttöön. Lapsenhuoltolakia on ehdotettu lakialoitteella 100/2014 vp (Juho Eerola ym.) muutettavaksi siten, että vanhemmat voisivat tehdä niin sanotun vanhemmuussopimuksen, eli etukäteen sopia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta avio- tai avoeron varalta. Myös eron jälkeisen vanhemmuussuunnitelman (parenting plan) käyttöönottoa on ehdotettu. Vanhemmuussuunnitelmalla tarkoitetaan vanhempien yhdessä tekemää asiakirjaa, johon merkitään konkreettisesti lapsen arkea eron jälkeen koskevat huoltoon, asumiseen ja tapaamiseen liittyvät yksityiskohdat.²⁰⁸ *Erkki Saksa* on jo vuonna 1993 ehdottanut vanhemmuussuunnitelmien tekemistä huolto- ja tapaamisriidoissa. Niillä tulisi pyrkiä varmistamaan sopimuksella tai oikeuden päätöksellä määriteltyjen lapsen ja toisaalla asuvan vanhemman tapaamisten toteutuminen käytännössä.²⁰⁹ Ainakin etukäteisillä vanhemmuussuunnitelmilla, jotka tehtäisiin vanhempien yhteiselämän päättymisen varalta, voisi olla merkitystä kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen ehkäisemisessä. Valmis sopimus voisi olla tehokas keino ehkäisemään vanhempien erotessa syntyvän konfliktin kärjistymistä. Lasta koskevista asioista ei tarvitsisi riidellä, jos niistä olisi sovittu etukäteen. Se tosin edellyttäisi sitä, että riittävän tarkka ja toimiva sopimus olisi todella tehty ja olemassa.

Viimeisenä kohtana muistiossa on sovittelu ja muu varhaisen vaiheen tuki. Kuntien tarjoamien sovittelupalveluiden ja muiden varhaisessa vaiheessa perheille annettavan tuen kehittämistä pidetään tärkeänä ja on ehdotettu myös eroneuvottelua, joka olisi pakollinen eroaville vanhem-

²⁰⁶ OM 34/41/2015, s. 7.

²⁰⁷ *Hannuniemi* (2015), s. 104.

²⁰⁸ OM 34/41/2015, s. 9.

²⁰⁹ *Saksa* (1993), s. 206.

mille. Vanhempien taholta on kaivattu selkeää tahoa, johon voi ottaa yhteyttä esimerkiksi taapaamisoikeuteen liittyvissä ongelmissa. Kiinnostusta on ilmennyt myös sähköisten sovittelupalveluiden ottamisesta käyttöön.²¹⁰ Varhaisessa vaiheessa annettava tuki on erittäin tärkeässä roolissa kärjistyvien huolto- ja tapaamisriitojen ehkäisemisessä. Mitä pidemmälle riita etenee, sen vaikeammin se on ratkaistavissa vanhempien sopimalla tavalla ja sitä vaikeammaksi se yleensä kärjistyy. Myös sovittelun rooli riitojen ehkäisemisessä on tärkeää, kuten tämän tutkielman 8.3.1. luvussa on todettu. Sovittelupalveluiden kehittäminen vastaamaan erilaisten riitojen ja niiden keskellä elävien perheiden tarpeita on asia, johon tulee kiinnittää huomiota nykyistä enemmän.

9.3. Edunvalvojan tai muun tukihenkilön määrääminen lapselle huolto- ja tapaamisriitaan

Lapsella ei lähtökohtaisesti ole asianosaisasemaa häntä itseään koskevassa huolto- ja tapaamisasiassa. Vireillepanovalta on lapsen vanhemmilla yksin tai yhdessä, lapsen huoltajalla tai sosiaalilautakunnalla (HTL 14.1 §). Lapsen toivomukset ja mielipide on selvitettävä hänen ikäänsä ja kehitystasoansa vastaavalla tavalla (HTL 11 §), mutta lasta kuullaan henkilökohtaisesti tuomioistuimessa vain silloin, kuin se on painavista syistä välttämätöntä (HTL 15.2 §). Lapsi saattaa helposti jäädä itseään koskevassa asiassa ikään kuin ulkopuoliseksi, joka ei saa prosessin etenemisestä objektiivista tietoa sellaisella tavalla, että hän kykenisi myös ymmärtämään, miten asia etenee. *Tolonen* on kuvaillut lapsen olevan lapsenhuoltolain prosessuaalisessa sääntelyssä asianosaisten ja ulkopuolisten välissä. Lapsi on päätöksen välittömänä kohteena materiaalisesti asianosaisten asemassa, jonka muodollista asemaa prosessissa on erityisnormein rajoitettu.²¹¹ Lapsen kannalta epäselvän prosessuaalisen aseman vuoksi lapsioikeudellisessa keskustelussa on toisinaan noussut esille mahdollisuus määrätä lapselle edunvalvoja tai muu aikuinen tukihenkilö huolto- ja tapaamisasiaa koskevaan riitaan. Lastensuojelun edunvalvontaa koskevassa käsikirjassa on mainittu, että sosiaalityöntekijät ovat usein havainneet huolto- ja tapaamisriidat esimerkkeinä sellaisista tilanteista, joissa heidän mielestään tulisi olla mahdollisuus määrätä lapselle edunvalvoja prosessiin.²¹² *Sinko* ja *Heinonen* ovat todenneet, että mahdollisuus edunvalvojan käyttämiseen olisi tarpeen erityisesti vaikeissa huoltoriidoissa, koska sosiaalityöntekijöiden mukaan olosuhdeselvitys ei vaikeissa tapauksissa riitä turvaamaan lapsen etua.²¹³

Helin on pohtinut edunvalvojan määräämistä lapselle huolto- ja tapaamisriitaan ja todennut, että lapselle määrättävälle erilliselle edunvalvojalle ei ole tarvetta, koska lapsen edun kannalta

²¹⁰ OM 34/41/2015, s. 9.

²¹¹ *Tolonen* (2015), s. 245.

²¹² *Tammi & Lapinleimu* (2010), s. 44.

²¹³ *Sinko & Heinonen* (2012), s. 82.

merkittävän informaation hankkimiseen prosessissa voidaan käyttää sosiaaliviranomaisia. Hän huomauttaa, että sosiaaliviranomaisilla on yksittäiseen edunvalvojaan verrattuna myös paremmat voimavarat, ja heille on annettu prosessissa puhevalta juuri siksi, että lapsen kannalta oleellinen tieto saataisiin tuomioistuimen käyttöön. Helin viittaa myös siihen, että sellaisia henkilöitä, joilla on lapsen edun kannalta merkittävää tietoa, voidaan kuulla huoltoa ja tapaamista koskevan asian käsittelyssä myös todistajana.²¹⁴ Tosin on huomattava, että Helin on pohtinut edunvalvojan määräämistä lapselle sen kautta tulisiko lapselle myöntää asianomaisasema huoltoriitaprosessiin. On aiheellista pohtia, voitaisiinko lapselle määrätä edunvalvoja tai muu tukihenkilö tällaiseen prosessiin ilman asianosaisasemaa. Ulkopuolinen aikuinen henkilö voisi toimia prosessissa eräänlaisena asiantuntijana tai lapsen tukihenkilönä, joka huolehtii lapsen edun toteutumisesta ja lapsen äänen kuulumisesta sekä siitä, että lapsi saa prosessista objektiivista tietoa ja ymmärtää, miten asia etenee ja mitä sen käsittelyssä tapahtuu.

Kristiina Väyrynen on tutkinut psykologian ammatillisessa lisensiaatintutkimuksessaan lapsena vanhempiansa huoltoriidan keskellä eläneiden henkilöiden kokemuksia. Väyrysen tutkimustuloksista ja haastateltujen henkilöiden kertomuksista voidaan havaita, että lapsi ei ollut saanut vanhempien välisen huoltoriitaprosessin aikana riittävästi tietoa siitä, mitä prosessissa tapahtuu ja mistä riidassa on kysymys. Tutkimukseen osallistuneet henkilöt olivat kokeneet ikävänä sen, että heitä ei ollut kohdattu prosessin aikana lapsina ja heiltä kysyttiin asioita, joihin he eivät olisi halunneet vastata. Haastatellut ilmaisivat, että he olisivat halunneet nimenomaan vanhempien kertovan heille huoltoriitaprosessista ja sen etenemisestä ymmärrettävällä tavalla. Sosiaaliviranomaiset eivät käsitellyissä tapauksissa kyenneet auttamaan tai tukemaan lapsia heidän tarvitsemallaan tavalla eivätkä osoittamaan lasten kaipaamaa empatiaa ja myötätuntoa. Viranomaisen tapaaminen koettiin kuitenkin tärkeänä, mutta kuulemisen tulisi tapahtua viranomaisen luona enemmän kuin kotona. Positiivisia kokemuksia tutkimukseen osallistuneet ilmaisivat lasta tuomioistuimessa useampia kertoja kuulleesta tuomarista, ja vanhempia avustaneiden asianajajien toiminnasta.²¹⁵

Väyrynen on haastatellut tutkimustansa varten neljää 20–22 vuotiasta nuorta, jotka olivat vanhempiansa huoltoriidan aikana olleet 7-17 vuotiaita.²¹⁶ Tutkimuksen otanta on suhteellisen pieni eikä tutkimus ole lähtökohdiltaan oikeustieteellinen vaan psykologinen. Kovin pitkälle meneviä ja vahvoja päätelmiä tutkimustuloksista ei voida tehdä, mutta ne antavat kuitenkin viitteitä juuri lasten omasta näkökulmasta huoltoriidoissa. Tolonen on Väyrysen tutkimustuloksiin viitaten todennut, että lapsilta vaikutti puuttuvan oikeaa ja puolueetonta tietoa huoltoriitaprosessista,

²¹⁴ *Helin* (1996), s. 994.

²¹⁵ Ks. *Väyrynen* (2008), s. 31–41.

²¹⁶ *Ibid.* s. 20–21.

jonka keskelle he olivat joutuneet. Hän myös esittää, että tutkimusraportin perusteella sosiaaliviranomaiset eivät kyenneet tarjoamaan sellaista tukea ja apua tutkimuksessa haastatetuille henkilöille, mitä he kokivat tarvitsevansa ja olisivat toivoneet, eikä lapsen läheisistäkään ollut välttämättä hänelle tukea. Tolonen katsoo, että lasten pitäminen oikeudenkäynnin ulkopuolella merkitsi Väyrysen tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden kertomuksissa sitä, että heillä ei ollut prosessissa ketään vain heitä varten.²¹⁷

Väyrysen tutkimustulosten voidaan katsoa antavan jonkinlaisia viitteitä siitä, että huoltoriitaprosessissa lasta lähimpänä olevat aikuiset, eli vanhemmat ja sosiaaliviranomaiset, eivät kyenneet antamaan lapselle objektiivista tietoa prosessista eivätkä hänen tarvitsemaansa tukea. Prosessiin osallistuvien muiden aikuisten, kuten tuomarin ja asianajajien toiminta lasta kohtaan koettiin positiivisempänä. Sosiaalitoimella on huoltoriitaprosessissa monta roolia.²¹⁸ On aiheellista pohtia, tarvittaisiinko huoltoriitaprosessiin aikuinen henkilö, joka olisi prosessissa lasta varten ja edistämässä lapsen etua ilman, että hänellä olisi muita rooleja asian käsittelyssä. Tällaista henkilöä ei huoltoriitaprosesseissa tällä hetkellä ole, koska sosiaaliviranomainen, jonka on ajateltu ainakin osittain korvaavan tai tekevän tarpeettomaksi edunvalvojan määräämisen lapselle huoltoriitaprosessiin, on prosessissa muissakin rooleissa. Sosiaaliviranomainen voi olla lapsen kanssa tekemisissä esimerkiksi sosiaalitoimen selvityksen tai mahdollisten lastensuojelun toimenpiteiden tiimoilta. Tolonen on esittänyt, että erillisen aikuisen määrääminen lapselle huolto- ja tapaamisriitaprosessiin voisi olla mahdollinen keino täydentää sosiaalitoimen roolia. Siitä voisi olla apua lapselle ja tuomioistuimelle tilanteissa, joissa sosiaalitoimen mahdollisuus tehtävänsä hoitamiseen on syystä tai toisesta vaikeutunut tai joissa riita on niin kärjistynyt, että tavanomaiset prosessissa käytettävissä olevat keinot eivät riitä.²¹⁹

Edunvalvojan tai muun tukihenkilön määräämiseen lapselle huoltoriitaprosessiin voisi olla tarvetta erityisesti kärjistyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa. Useammassa ulkomaisissa oikeusjärjestyksissä tämä mahdollisuus on olemassa juuri kärjistyneissä ja vaikeissa huoltoriidoissa. Esimerkiksi Norjan lapsilaissa (Lov om barn og foreldre [LOV-1981-04-08-7], barnelova) on säädetty, että tuomioistuin voi erityisissä tapauksissa, kuten silloin kun lapsen fyysiselle tai psyykkiselle terveydelle voi aiheutua haittaa tai vaaraa, nimittää asianajan tai muun edustajan huolehtimaan lapsen edun toteutumisesta oikeudenkäynnissä (61.1.5 §). Tanskalaisen tuomiois-

²¹⁷ Tolonen (2015), s. 298–299.

²¹⁸ Ks. myös Auvinen (2006).

²¹⁹ Tolonen (2015), s. 300.

tuinprosessia koskevan lain (Lov om rettens pleje [lov nr. 1255 af 16. november 2015], retsplejeloven) 450 d §:n mukaan, norjalaista mallia vastaavalla tavalla tuomioistuin voi erityistapauksissa määrätä henkilön, joka avustaa lasta huoltoa ja tapaamista koskevassa asiassa.

Tanskalaisessa edunvalvojan määräämistä koskevan lainkohdan esitöihin kuuluvassa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta käsittelevän komitean mietinnössä (Betænkning afgivet af Udvalget om Forældremyndighed og Samvær) on todettu, että edunvalvojan määrääminen voisi olla tarpeen erityisissä tapauksissa, kuten Norjassakin. Sellaisina tapauksina mainitaan tilanteet, joissa vanhempien välinen konflikti on niin voimakas ja painostava, että se rasittaa riidan kohteena olevaa lasta, kuten esimerkiksi seksuaalista hyväksikäyttöä tai perheväkivaltaa sisältävät tapaukset tai tapaukset, joissa vanhempien välillä on epätasapainoinen valta-asetelma. Lisäksi komitea mainitsee pitkittyneet huoltoriitakierteet ja tapaukset, joissa lapsi on erityisen haavoittuvassa asemassa.²²⁰ Norjalaisessa ja tanskalaisessa lainsäädännössä mainitut tilanteet, joissa lapselle voidaan määrätä edunvalvoja tai tukihenkilö häntä itseään koskevaan riitaan, sisältävät myös tässä tutkielmassa tarkoitettulla tavalla kärjistyneet huolto- ja tapaamisriidat.

Tanskalaisessa komiteamietinnössä on tarkennettu lasta tuomioistuinprosessissa avustavan henkilön asemaa, oikeuksia ja tehtäviä. Tukihenkilöksi nimetyn henkilön tehtävänä on lapsen avustaminen eikä hän saa prosessissa asianosaisasemaa tai -valtuuksia. Hän ei voi esimerkiksi tuoda asiassa omaa näyttöä tuomioistuimeen tai valittaa tuomiosta. Hänen on myös oltava puolueeton vanhempien suhteen, eikä hän saa ottaa osaa vanhempien väliseen riitaan tai vaikeuttaa sitä. Tukihenkilö voi suositella asiantuntijaselvityksen pyytämistä tilanteesta, jos sellaista ei ole tehty. Tukihenkilöllä tulee myös olla oikeus saada prosessiin liittyvät asiakirjat, olla läsnä oikeuden istuinnoissa ja käydä keskusteluja lapsen kanssa.²²¹

Komiteamietinnössä on lisäksi mainittu, että on tärkeää saada prosessiin ulkopuolinen ja riippumaton henkilö, jolta lapsi voi saada tukea, ja jonka kanssa hän voi keskustella prosessiin liittyvistä asioista. Lapsella voi olla prosessin aikana voimakas tarve ilmaista tunteitaan ja huoliaan turvallisesti niin, että hänen puhumansa asiat eivät tule muiden tietoon. Tukihenkilön yhtenä tehtävänä voisi olla myös tuomion merkityksestä keskusteleminen lapsen kanssa. Tukihenkilön nimeämisen tulee olla tuomarin tehtävä ja tukihenkilö voi olla esimerkiksi asianajaja, sosiaalityöntekijä tai joissakin tapauksissa myös vanhemmat voisivat ehdottaa lapselle tuttua aikuista hänen koulustaan, hoitopaikastaan tai muusta vastaavasta yhteydestä. Luonnollinen edellytys

²²⁰ Barnets perspektiv (2006), s. 91.

²²¹ Ibid.

on, että tukihenkilöllä tulee olla hyvä lain ja oikeusjärjestelmän tuntemus, mikä antaa hänelle hyvän perustan lapsen edun toteutumisesta huolehtimiseen ja sen esillä pitämiseen.²²²

Tanskalaisessa järjestelmässä tukihenkilö voidaan määrätä huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaan prosessiin lasta varten. Tukihenkilö ei saa prosessissa muodollista asianosaisuutta, eikä pysty juurikaan vaikuttamaan asian varsinaiseen käsittelyyn tai sen lopputulokseen. Tämä malli vaikuttaisi vastaavan hyvin siihen lasten kokemuksista ilmenneeseen tarpeeseen, joka Väyrysen tutkimuksesta on havaittavissa. Tanskalaisessa lainvalmistelussa oli pohdittu, että lapsella voi olla prosessissa tarve saada ilmaista tunteitaan ja huoliaan ulkopuoliselle henkilölle ja tämä saa vahvistusta Väyrysen tutkimuksesta. Voidaan olettaa, että tukihenkilön määrääminen lapselle huolto- ja tapaamisriitaprosessiin helpottaa lapsen taakkaa ja asemaa vanhempien välisen riidan keskellä. Se toteuttaa lapsen etua prosessin aikana ja lisäksi tukihenkilö pyrkii huolehtimaan lapsen edun toteutumisesta myös tuomioistuimen antamassa ratkaisussa. Siinä tehtävässään tukihenkilö voi merkittäväällä tavalla tuoda lapsen näkökulmaa sekä vanhempien, että tuomioistuimen tietoon.

Suomessa keskustelu on lähtenyt paljolti siltä pohjalta, että lapselle määrättäisiin häntä itseään koskevassa asiassa edunvalvoja prosessiin. Sen määrääminen on torjuttu sillä perusteella, että lapsella ei ole asianosaisuutta huoltoa ja tapaamista koskevassa prosessissa, ja edunvalvojan määrääminen lapselle prosessiin ei palvelisi asian ratkaisemista tai toisi prosessiin merkittävää lisäinformaatiota. Meilläkin olisi syytä pohtia ulkopuolisen aikuisen henkilön määräämistä lapsen tueksi huolto- ja tapaamisriitaan siitä näkökulmasta, että miten se voisi tukea ja edistää lapsen etua prosessin aikana. Lapselle nimettävälle tukihenkilölle ei olisi välttämätöntä antaa edunvalvojan tai asianosaisen asemaa, vaan hänen asemansa voisi olla prosessuaalisesti epämuodollisempi ja kevyempi. Vanhempien kärjistynyt huolto- ja tapaamisriita on lapselle niin ahdistava ja raskas kokemus, että hänen tilanteensa ja asemansa helpottaminen pienissäkin määrin on otettava erittäin vakavasti.

Suomalaisessa oikeusjärjestyksessä ei tällä hetkellä lähtökohtaisesti ole mahdollisuutta edunvalvojan määräämiseen lapselle huolto- ja tapaamisprosessiin. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin viitteitä siitä, että joissakin tapauksissa huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaan prosessiin on määrätty lapselle edunvalvoja.²²³ Lastensuojelulain (417/2007) mukaan lastensuojeluasiassa lapselle tulee laissa määritellyissä tilanteissa määrätä edunvalvoja käyttämään lapsen puhevaltaa huoltajan sijasta (22 §). Joissain tapauksissa edunvalvoja on voitu periaatteessa määrätä huolto- ja tapaamisriitaan lastensuojelulain perusteella, jos lapsi on esimerkiksi ollut huostaan

²²² Barnets perspektiv (2006), s. 91–92.

²²³ Ks. myös *Marjomaa, Tulensalo & Laakso* (2010), s. 123–124, *Aaltonen* (2009), s. 139.

otettuna ja tilanteen on katsottu olevan lastensuojeluasias. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sisältää mahdollisuuden edunvalvojan määräämiseksi alaikäisen aseman turvaamiseksi sosiaalihuollon asiassa (10 §). Se on mahdollista silloin, kun lapsen henkilöä koskevassa yksittäisessä asiassa on ilmeistä, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Sosiaalihuollon asiakaslain esitöihin kuuluvassa hallituksen esityksessä huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat riidat ovat tyypillinen esimerkki tilanteista, joissa lapsen ja huoltajan mielipiteet ja edut voivat olla ristiriitaisia.²²⁴ On mahdollista, että myös sosiaalihuollon asiakaslain perusteella on joissain tapauksissa määrätty lapselle edunvalvoja huolto- ja tapaamisriitaan. Aaltonen on arvioinut, että sosiaalihuollon asiakaslain perusteella edunvalvoja voisi tulla määrättäväksi tuomioistuimen oikeudenkäynnin aikana pyytämään sosiaalitoimen selvitykseen, mutta ei itse huoltoa ja tapaamista koskevaan riitaan.²²⁵

Korkein oikeus on ottanut selkeällä tavalla kantaa lapsen asianosaisuuskysymykseen huolto- ja tapaamisriidassa ratkaisussaan KKO 2012:95. Ratkaisussa sivutaan myös edunvalvojan määräämistä lapselle huoltoriitaan. Tapauksessa käräjäoikeus oli katsonut, että lapsella ei ole asianosaisasemaa prosessissa, eikä hänelle voida siten määrätä oikeudenkäyntiin myöskään edunvalvojaa. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden päätöstä. Myös KKO on todennut ratkaisun perusteluissa lapsenhuoltolakiin ja sen esitöihin viitaten, että lapsella ei ole oikeutta saattaa huoltoa koskevaa asiaa vireille tuomioistuimessa. Lapsen vireillepano-oikeus ja asianosaisuus eivät KKO:n perusteluiden mukaan ole johdettavissa myöskään perustuslaillisista tai kansainvälisissä sopimuksissa turvatuista perus- ja ihmisoikeuksista, eikä lapsen oikeuksista. Lisäksi KKO toteaa, että lapsen puhevaltaa huoltoa koskevassa tuomioistuinmenettelyssä ei voida perustaa tapauskohtaiseen harkintaan siitä vaatisiko lapsen edun toteutuminen asian käsittelemistä sillä perusteella, että asiassa oli esitetty sosiaalilautakunnan laiminlyöneiden tehtäviään.²²⁶ Edunvalvojan määräämisen huoltoriitaan KKO torjuu toteamalla, että lastensuojelulain 22 §:n mukaan edunvalvoja tulee määrätä tietyin edellytyksin käyttämään lapsen puhevaltaa huoltajan sijasta lastensuojeluasiasa. Tolonen toteaa ratkaisuun viitaten, että lainsäädäntöhanke olisi tarpeen, mikäli erillisiä aikuisia halutaan lapsen tueksi huoltoriitoihin.²²⁷ Tolonen on esittänyt myös erilaisia nykyisen lainsäädännön tarjoamia tulkinnallisia mahdollisuuksia edunvalvojan, avustajan tai tukihenkilön määräämisestä huolto- ja tapaamisriitoihin.²²⁸ Lainsäädäntöhanke olisi epäilemättä tarpeen tilanteen selkeyttämiseksi ja käytäntöjen vakiinnuttamiseksi, koska tilanne on tällä hetkellä niin avoin, että toimintamalleissa ja lain tulkinnassa vaikuttaisi olevan merkittäviä eroja.

²²⁴ HE 137/1999 vp, s. 24.

²²⁵ Aaltonen (2009), s. 140.

²²⁶ Korkein oikeus on tässä kohdassa perusteluissaan viitannut ratkaisuun KKO 1998:66.

²²⁷ Tolonen (2015), s.300.

²²⁸ Ks. myös *Ibid.* s. 300–308.

10. Yksi australialainen ratkaisumalli kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen katkaisemiseksi

10.1. Parenting Orders Program

Australiassa esiteltiin vuonna 1999 uudenlainen ohjelma huolto- ja tapaamisriitojen käsittelyyn. Ohjelman tarkoitus on lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon (contact) edistäminen vanhempien eroamisen jälkeen. Ohjelma on maailmanlaajuisesti ensimmäinen laatuaan. Yhdysvalloissa luotiin hieman eri lähtökohdista samantyylinen, mutta kehittymättömämpi ohjelma samoihin aikoihin. Ohjelman alkuperäinen nimi Australiassa oli Contact Orders Pilot Program, ja sitä järjestettiin aluksi kolmella paikkakunnalla. Ohjelmaan kuului perheiden tilanteen arviointi, tapausten kokonaisvaltainen selvittäminen ja koordinointi, vanhempien ja perheenjäsenten koulutusryhmiä, lasten koulutusryhmiä, terapeutista sovittelua ja yksilöllistä neuvontaa kaikille perheenjäsenille.²²⁹

Kolme vuotta kokeilun alkamisen jälkeen Australian oikeusministeriön (Attorney General's Department) toimesta suoritettiin virallinen arviointi, jossa saatiin hyviä tuloksia ja todettiin kokeilun olleen onnistunut. Ohjelmaa päätettiin laajentaa ja se otettiin 2004 käyttöön muutamalla uudella paikkakunnalla. Vuonna 2006 liittovaltion hallitus vakiinnutti ohjelman osaksi perheoikeuden sosiaalioikeudellisia palveluita lisäämällä asiakasmääriä paikkakunnilla, joilla ohjelma oli jo otettu käyttöön ja ilmoittamalla, että ohjelmaa tullaan laajentamaan kahdellekymmenelle uudelle paikkakunnalle seuraavien neljän vuoden aikana. Samalla ohjelman vakiintuneeksi nimeksi tuli Parenting Orders Program.²³⁰ Ohjelmaa järjestäviä toimijoita on nykyisin kymmenen ja toimipaikkoja on kaikkiaan kolmekymmentä.²³¹ Parenting Orders -ohjelmat toimivat ylempänä oikeusasteena olevien perheoikeudellisten tuomioistuinten (Family Court) yhteydessä, ja niitä rahoittaa Australian oikeusministeriö.²³²

Australialaisessa lainsäädännössä käytetään termiä eron jälkeinen vanhemmuusohjelma (post-separation parenting program). Perheoikeudellisessa lainsäädännössä (Family Law Act, Act No. 53 of 1975) se on määritelty ohjelmaksi, joka on suunniteltu auttamaan vanhempia ratkaistaan ongelmia, jotka haittaavat heidän vanhemmuudesta johtuvien velvollisuuksiensa hoitamisesta (Part I, 4). Saman lainkohdan mukaan ohjelma voi koostua luennoista, henkilökohtaisista

²²⁹ Brown (2008), s. 46.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Family Relationships Online.

²³² Megan Solomonin haastattelu.

tai ryhmässä tapahtuvista keskusteluista ja muista aktiviteeteista. Erilaiset lapsiin keskittyvät interventiot ovat tyypillisiä ohjelmissa käytettäviä toimintamalleja ja ne voivat tapahtua ryhmätöiden, koulutuksen ja neuvonnan kautta.²³³

Australiassa ylempänä oikeusasteena toimiva perheoikeudellinen tuomioistuin voi huolto- ja tapaamisoikeutta koskevassa oikeudenkäynnissä (proceeding for a parenting order) antaa määräyksen, jolla se ohjaa vanhemmat osallistumaan eron jälkeiseen vanhemmuusohjelmaan (Family Law Act, Part VII, division 6, subdivision B, 65LA). Tuomioistuimen on ennen tällaisen määräyksen antamista harkittava asiantuntija-arvion pyytämistä ohjelman sopivuudesta osapuolten tarpeisiin. Tuomioistuimen on huomioitava lapsen etu tärkeimpänä harkintaa ohjaavana periaatteena päättäessään vanhemmuusohjelmaan ohjaavan määräyksen antamisesta. Lain 65 LB kohdassa on määritelty edellytykset, jotka vanhemmuusohjelmaa tarjoavan toimijan on täytettävä.

Parenting Orders -ohjelmat on suunniteltu auttamaan erityisesti perheitä, joiden huolto- ja tapaamisriita on kärjistynyt pitkäkestoiseksi ja vaikeaksi.²³⁴ Ohjelmat ovat luonteeltaan psyykoedukatiivisia ja niillä pyritään vähentämään vanhempien välisen konfliktin negatiivisia vaikutuksia lapsiin eroperheissä.²³⁵ Niiden tarkoitus on auttaa vanhempia noudattamaan perheoikeudellisen tuomioistuimen antamia määräyksiä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, lieventää konfliktia heidän välillään, lopettaa vanhempien huolto- ja tapaamisratkaisun rikkomukset ja pysäyttää toistuva tuomioistuinkierre.²³⁶ *Brown* on tutkimuksessaan todennut, että vanhemmuusohjelma on ollut toimiva toimintamuoto useissa perheissä, joissa on ollut vakaviakin ongelmia. Ohjelma auttoi perheitä opettamalla heille keskustelutaitoja ja keinoja järjestellä heille sopivia ratkaisuja niin, että heillä ei ole tarvetta palata tuomioistuimeen. Tutkimuksessa ei keskitytty kustannuksiin, mutta *Brown* arvioi, että ohjelma on huomattavasti jatkuvaa riitaa ja toistuvia oikeudenkäyntejä edullisempi vaihtoehto sekä perheille että yhteiskunnalle.²³⁷

10.1.1. Keeping Contact Program

Keeping Contact -ohjelma on yksi australialaisista Parenting Orders -ohjelmista ja sitä järjestetään Sydneyn, Parramattan ja New Castlen alueilla. Keeping Contact ohjelmaa järjestää Unifam niminen organisaatio, joka toimii Uniting kirkon (Uniting Church) alaisuudessa, mutta ei ole varsinaisesti kirkollinen toimija. Ohjelma on yksi kolmesta alkuperäisestä vanhemmuusohjelmasta,

²³³ *Cashmore & Parkinson* (2011), s. 187.

²³⁴ *Brown* (2008), s. 51, *Cashmore & Parkinson* (2011), s. 187.

²³⁵ *Goodman, Bonds, Sandler & Braver* (2004), s. 263.

²³⁶ *Megan Solomonin* haastattelun oheismateriaali.

²³⁷ *Brown* (2008), s. 51.

jotka otettiin käyttöön Australiassa vuonna 1999. Ohjelmaan suhtauduttiin aluksi tuomioistuinten ja lakimiesten taholta erittäin kriittisesti. Ohjelmaan myös ohjattiin ensiksi vain erittäin vaikeita ja moniongelmaisia tapauksia, joiden käsitteleminen ja ratkaiseminen tuomioistuinprosessissa oli havaittu lähes mahdottomaksi. Ohjelman saavutettua positiivisia tuloksia, sen tarjoamat mahdollisuudet on otettu vakavammin huomioon, ja rahoitusta ja asiakasmääriä on lisätty huomattavasti.²³⁸

Keeping Contact ohjelmaa käytetään erityisesti sellaisten vanhempien kohdalla, joilla on ollut vaikeuksia saada tuomioistuimen antama huolto- ja tapaamisratkaisu ja vanhemmuusjärjestelyt toimimaan arjessaan, ja joiden riita on kärjistynyt. Ohjelmaan tulee usein vanhempia, joiden riita on kärjistynyt ja jatkunut niin pitkään, että tapauksessa on käyty läpi kaikki mahdolliset huolto- ja tapaamisriidan ratkaisuprosessit. Riita on esimerkiksi voinut olla oikeudenkäynnissä tuomioistuimen ratkaistavana ja asiassa on voitu suorittaa erilaisia arviointeja, kuulla useita todistajia ja pyytää psykiatrisia lausuntoja. Tuomioistuin voisi kutsua tapausten asianosaisia ”vaikeiksi”. Ohjelman tavoitteena on tukea sekä vahvistaa turvallista ja kunnioittavaa ihmissuhdetta vanhempien ja lapsen välillä, ja auttaa lasta pääsemään eroon vanhempien välisen riidan aiheuttamasta tuskasta ja ahdistuksesta. Ohjelmassa toimivat neuvojat avustavat vanhempia ilmaisemaan tarpeitaan ja huoliaan. He pyrkivät myös käsittelemään vanhempia erottavia tekijöitä ja keskittyvät ihmissuhteiden parantamiseen yhteisen lapsen vuoksi. Lapsella on myös mahdollisuus keskustella itsenäisen asiantuntijan kanssa, joka ilmaisee ja välittää lapsen tunteita vanhemmille.²³⁹

Vanhemmat tulevat Keeping Contact ohjelmaan yleensä tuomioistuimen määräyksestä, joten he ovat käyneet läpi tuomioistuinprosessin asiassa ja heillä on yleensä tuomioistuimen antama ratkaisu tai väliaikainen ratkaisu huolto- ja tapaamisoikeutta koskevaan riitaan. Toisinaan ohjelmaan tulee myös vanhempia asianajajien tai lakimiesten suosituksesta.²⁴⁰ Cashmoren ja Parkinsonin tutkimuksen mukaan kolme neljäsosaa vanhemmista tulee ohjelmaan tuomioistuimen määräyksestä tai suosituksesta. Jotkut vanhemmista osallistuivat ohjelmaan, koska toinen vanhempi oli määrätty osallistumaan siihen, ja he halusivat edistää riidan selvittämistä. Muut vanhemmat sanoivat osallistuneensa ohjelmaan välttääkseen uusia oikeudenkäyntejä, selvittääkseen ongelmansa, parantaakseen kommunikaatiotaan tai ”palauttaakseen rauhan” perhepiiriin.²⁴¹

²³⁸ Megan Solomonin haastattelu.

²³⁹ Megan Solomonin haastattelun oheismateriaali.

²⁴⁰ Megan Solomonin haastattelu ja oheismateriaali.

²⁴¹ Cashmore & Parkinson (2010), s. 8.

Keeping Contact ohjelma etenee aina perheen tarpeiden ja tilanteen mukaan. Vanhempien tullessa ohjelmaan, perheelle suoritetaan kattava sisääntuloarviointi. Perheet laitetaan odotusjonoon, josta perheneuvoja poimii tapauksia käsittelyyn aikataulunsa mukaan. Odotus ja siirtymävaiheen aikana vanhemmat osallistuvat koulutusseminaariin, jossa keskitytään lapsen tarpeisiin. Seminaarissa perehdytään siihen, kuinka lapselle olisi hyvä puhua ja kommunikoida riidan aikana, ja tähdätään siihen, että vanhemmat eivät riitelisi lasten läsnä ollessa.

Varsinaisen ohjelman alkaessa perhe osallistuu kolme viikkoa kestävään arviointi- ja kuulemisjaksoon. Siihen sisältyy vanhempien ja lapsen kuuleminen erilaisissa haastatteluissa ja keskusteluissa, lapsen kuulemisessa saadun palautteen antaminen vanhemmille, raportointi kuulemisten sisällöstä ja tilanteen kokonaiskuvasta osapuolille sekä tapauskohtaisen toimintasuunnitelman suunnittelu ja valmistelu. Vanhempia kuullaan jakson aikana aina erikseen, ja tilanteen salliessa heitä voidaan kuulla myös yhdessä. Jos esimerkiksi turvallisuudesta on epävarmuutta, yhteistä kuulemista ei tässä vaiheessa järjestetä. Kolme viikkoa kestävä arviointi- ja kuulemisjakson lopuksi perheelle on tavoitteena saada tehtyä toimintasuunnitelma, jonka mukaisesti ohjelma lähtee etenemään. Toimintasuunnitelma sisältää neuvonnallisia, koulutuksellisia ja terapeuttisia toimintamuotoja, joilla vanhempien käyttäytymistä pyritään muuttamaan siihen suuntaan, että tilanteen lapselle aiheuttama huoli, tuska ja stressi vähenisivät ja poistuisivat.²⁴²

Lapset voivat tarvittaessa osallistua omaan erilliseen heitä tukevaan ohjelmaan (Supporting Children after Separation Program) Keeping Contact -ohjelman aikana. Ohjelma on tarkoitettu kaikille sellaisille lapsille, jotka tarvitsevat tukea selviytyäkseen vanhempiansa erosta ja ymmärtääkseen, mitä ero tarkoittaa ja merkitsee heidän elämässään. Ohjelma auttaa lapsia käsittelemään heidän vanhempiansa ihmissuhteeseen tulleen häiriötilanteen nostattamia kysymyksiä. Se myös auttaa heitä sopeutumaan eron aiheuttamiin muutoksiin sekä ilmaisemaan tunteitaan ja ajatuksiaan vanhempien erosta. Mahdollisuus keskustella vanhempien avioerosta parantaa lasten kykyä hallita eron heille aiheuttamaa stressiä. Ohjelma antaa lapsille mahdollisuuden myös osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon.²⁴³ Unifamin järjestämän lasta eron jälkeen tukevan ohjelman nimi on Anchor.²⁴⁴

Vanhempien arviointi- ja kuulemisjakson aikana tehdyn toimintasuunnitelman mukainen Keeping Contact ohjelma kestää pääsääntöisesti 6-8 kuukautta. Koko ohjelman ajan vanhemmat saavat neuvontaa lapsia ja eroa koskevissa asioissa ja perheen toimintaa seurataan ja arvioidaan jatkuvasti. Ohjelman aikana perheet osallistuvat tarvittaessa terapeuttisiin ryhmiin. Jos jollakin

²⁴² Megan Solomonin haastattelu ja oheismateriaali.

²⁴³ Supporting Children after Separation Program -esite.

²⁴⁴ Megan Solomonin haastattelun oheismateriaali.

osapuolella on traumaattisia kokemuksia esimerkiksi toisen vanhemman käyttäytymisestä tai toiminnasta, ohjelmassa tarjotaan myös traumaterapiaa. Perheen tarpeiden mukaan ohjelman aikana voidaan järjestää myös esimerkiksi valvottuja tapaamisia, lapsen ja toisaalla asuvan vanhemman tapaamisia, lapsen ja isän välisen ihmissuhteen parantamiseen tähtäviä lapsi-isä ryhmiä ja vanhempia yhdistäviä ryhmätapaamisia. Ohjelman aikana voidaan toteuttaa myös sisaruksia yhdistäviä tapaamisia, joiden tarkoituksena on mahdollistaa sisarusuhteen säilyminen ja palautuminen vanhempien eron jälkeen, vaikka vanhemmat eivät kykenisi tapaamaan toisiaan tai toinen vanhemmista ei kykenisi tapaamaan lapsen sisaruksia. Ohjelma ja sen sisältämät toimintamuodot räätälöidään aina yksittäisen perheen tilanteen mukaan. Ohjelman aikana tehdään tilannekatsauksia yleensä 3-6 kuukauden välein ja ohjelman lopuksi suoritetaan vielä kokonaisarviointi.²⁴⁵

Keeping Contact ohjelmaa ja sen toimintamuotoja pyritään myös kehittämään ja laajentamaan niin, että ohjelma voisi tarjota mahdollisimman monipuolista apua perheille. Ohjelmassa on kehitetty positiivisin tuloksin muun muassa Radical Exposure Tapping nimistä terapiaa.²⁴⁶ Se on altistavaa terapiaa, jota voidaan käyttää nopeasti ja tehokkaasti ratkaisemaan ja selvittämään muistoja häiritsevistä tapahtumista. Tällaiset muistot voivat aiheuttaa mm. traumaperäistä stressihäiriötä, ahdistusta, pelkoja ja erilaisten konfliktien kärjistymistä.²⁴⁷

Ohjelmaan osallistuvien perheiden tilanteet ovat niin monimuotoisia, että saavutettavat tuloksetkin ovat hyvin erilaisia tapauksesta riippuen. Keeping Contact -ohjelmassa ei edes pyritä vanhempien ihmissuhteen korjaamiseen tai kaikkien negatiivisten tunteiden poistamiseen vanhempien väliltä. Ohjelmassa pyritään siihen, että vanhemmat kykenevät jatkossa toteuttamaan tapauksessa annettua huolto- ja tapaamisratkaisua ajautumatta uudelleen tuomioistuimeen. Hyvä lopputulos ohjelmalle on se, jos vanhemmat lopettavat riitelemisen. Vanhemmat eivät välttämättä pysty edelleenkään puhumaan toisilleen, mutta he lopettavat riitelemisen lasten nähden ja luopuvat voimakkaita negatiivisia tunteita herättävästä keskinäisestä ihmissuhteestaan. Ohjelman jälkeen perheet ovat yleensä siinä tilanteessa, että he selviytyvät itsenäisesti arjestaan ja lasten huollon ja tapaamisoikeuden päivittäisestä järjestämisestä. Vanhemmat eivät ohjelman jälkeenkään välttämättä näe toisiaan juuri milloinkaan, eivätkä ole toistensa kanssa tekemisissä, mutta yleensä saavutetaan sellainen lopputulos, että he hallitsevat tilanteen ja kykenevät elämään sen kanssa. Tiivistäen positiivisimpia ohjelmalla saavutettuja tuloksia lasten kannalta on ollut mahdollisuus saada keskustella asiasta objektiivisen ammattilaisen kanssa, joka on puolus-

²⁴⁵ Megan Solomonin haastattelu ja oheismateriaali.

²⁴⁶ *Beauchamp* (2013), s. 78.

²⁴⁷ Radical Exposure Tapping.

tanut heitä. Lapset ovat kokeneet myönteisenä myös sen, että vanhemmat ovat lopettaneet riitelemisen ja ovat tulleet onnellisemmiksi tai vähemmän stressaantuneiksi. Vanhemmille positiivisinta on ollut heidän ja lapsen välisen suhteen paraneminen sekä lapsen turvallisuuteen ja hyvinvointiin kohdistuvan huolen väheneminen.²⁴⁸

Solomonin mukaan Parenting Orders Program -ohjelmien saavuttamista tuloksista tehdyssä tutkimuksessa, jossa myös Keeping Contact -ohjelma oli mukana, todettiin suoritetun ohjelman olleen onnistunut jopa 88 prosentissa tapauksista. Ohjelmalla on saavutettu erittäin hyviä tuloksia ja lähes kaikissa tapauksissa saavutetaan ainakin jonkinlaisia positiivisia muutoksia perheessä.²⁴⁹ Keeping Contact ohjelman tapaiset menetelmät voivat säästää huomattavasti tuomioistuinten työtä huolto- ja tapaamisasioissa. Vaikka kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen ratkaisemiseen ei ole olemassa yksinkertaisia ratkaisuja, voidaan soveltuvilla menetelmillä saavuttaa huomattavia tuloksia sellaisten riitelevien vanhempien osalta, jotka ovat valmiita kuuntelemaan ja muuttumaan.²⁵⁰

Brown on todennut eron jälkeisiä vanhemmuusohjelmia koskevassa tutkimuksessaan, että Australian viimeaikaiset muutokset perheoikeudessa voidaan tulkita liikkumiseksi uudenlaisen eroamismallin suuntaan. Siinä mallissa eroaminen ja eron jälkeiset tapahtumat, kuten lapsia koskevat prosessit eivät ole ristiriidassa keskenään, vaan ne ovat toisiaan tukevia. Vanhempien on yhdessä sitouduttava jatkuvaan vastuuseen lastensa kasvatuksesta. Brownin tutkimus osoittaa, että voimakkaasti kärjistyneisiin huolto- ja tapaamisriitoihin ajautuneet perheet voidaan muokata toimivaan ratkaisuun tämän mallin avulla, mutta vain jos heille tarjotaan riittäviä tukipalveluita.²⁵¹

²⁴⁸ Megan Solomonin haastattelu ja oheismateriaali.

²⁴⁹ Megan Solomonin haastattelu.

²⁵⁰ Cashmore & Parkinson (2011), s. 202.

²⁵¹ Brown (2008), s.51.

Johtopäätökset ja pohdinta

Tässä tutkielmassa havaittiin kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen taustalla olevan moninaisia syitä. Merkittäväksi syyksi havaittiin vanhemman huoli lapsen turvallisuudesta ja hyvinvoinnista. Se aiheuttaa osaltaan vanhemman vieraannuttavaa käyttäytymistä. Vieraannuttaminen voi olla myös itsenäinen syy riidan kärjistymisen taustalla. Huolto- ja tapaamisriitoja kärjistäviksi tekijöiksi todettiin myös perheen monikulttuurisuus ja vanhempien persoonallisuushäiriöt. Tutkimuksessa havaittiin huolto- ja tapaamisriitojen kärjistymisen olevan yksittäistapauksia yleisempää. Vanhempien riitely aiheuttaa negatiivisia vaikutuksia lapsen hyvinvoinnille ja kehitykselle sekä huomattavia kustannuksia osapuolille ja yhteiskunnalle. Huolto- ja tapaamisriidan kärjistyminen asettaa merkittäviä haasteita lapsen oikeuksien ja edun toteutumiselle sekä riidan aikana että tuomioistuimen antaman ratkaisun osalta.

Tutkielmassa havaittiin puutteita suomalaisessa toimintatavassa erityisesti lapsen asemassa riidan aikana ja riitojen jälkikäteisessä käsittelemisessä tuomioistuimen antaman ratkaisun jälkeen. Myös lapsia koskevia vaikeita riitoja käsittelevien viranomaisten ja muiden henkilöiden osaamisessa todettiin olevan puutteita. Tutkielmassa suositellaan lapsia koskevia asioita käsittelevien tuomareiden ammattitaidon kehittämistä ja ehdotetaan pohdittavaksi mahdollisuutta tukihenkilön määräämiseen lapselle kärjistyvään huolto- ja tapaamisriitaan. Lisäksi ehdotetaan tuomioistuimen antaman huolto- ja tapaamisratkaisun jälkeen tapahtuvan kärjistyneiden riitojen jälkihoidon ottamista käyttöön, mikä voitaisiin toteuttaa ainakin osittain australialaisen mallin mukaisesti. Lisäksi tutkielmassa kartoitetaan lainsäädännön kehitys ja muutostarpeita.

Huolto- ja tapaamisriitojen kärjistyminen on erityisesti niiden kohteeksi joutuvien lasten kannalta, mutta myös yhteiskunnalle ja osapuolille aiheutuvien kustannusten kannalta merkittävä ongelma. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päästään onneksi pääsääntöisesti sopimukseen vanhempien välillä tai riita ratkeaa oikeudenkäynnin kuluessa. Kärjistyvien huolto- ja tapaamisriitojen määrä on silti huomattava ja niiden aiheuttama työmäärä ja kustannukset kuntien sosiaalitoimille, erilaisille asiantuntijoille ja tuomioistuinlaitokselle ovat valtavia. Riidan kohteeksi joutuville lapsille kärjistyneet ja vaikeat riidat ovat niin haitallisia ja raskaita kokemuksia, että jokainen tapaus on negatiivinen asia. Kärjistyneitä huolto- ja tapaamisriitoja on mahdotonta ehkäistä tai ratkaista yksinkertaisilla toimenpiteillä. Monipuolinen ja mahdollisimman helposti lasta koskevia asioita käsittelevien henkilöiden käytettävissä oleva keinovalikoima olisi tarpeellinen, jotta riitoja saataisiin ehkäistyä ja ratkaistua nykyistä enemmän.

Suomalaisessa oikeusjärjestelmässä lasta koskevien asioiden käsittelyn pääpaino on tapausten ratkaisemisessa ja ratkaisutoiminnan kehittämässä. Vanhempien sovinnollinen ja yhteisymmärryksessä tapahtuva huollosta ja tapaamisesta sopiminen on todettu lapsen kannalta parhaaksi tavaksi sopia lasta koskevista asioista perheen hajotessa. Suomessa on tehty merkittäviä toimenpiteitä sovittelutoiminnan kehittämiseksi ja sovinnollisten ratkaisujen saavuttamiseksi lapsen huoltoa ja tapaamista koskevissa riidoissa. Erityisesti tuomioistuimessa tapahtuvalla sovittelulla on tärkeä rooli kärjistyvien huolto- ja tapaamisriitojen ehkäisemisessä, koska riidan juridisoituminen asian tullessa vireille tuomioistuimessa on käännekohta, jossa vanhempien välinen konflikti herkästi kärjistyy. Asiantuntija-avusteisesta huoltoriitojen sovittelusta on saatu hyviä kokemuksia ja sen käyttämistä on syytä jatkaa ja kehittää edelleen niin, että se olisi soveltuva toimintatapa mahdollisimman monissa huolto- ja tapaamisriidoissa.

Sovinnollisuusideaali on hyvä lähtökohta huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa. Kaikkia tapauksia ei kuitenkaan ole mahdollista saada ratkaistua sovinnollisesti vanhempien kesken ja osa riidoista kärjistyy niin, että sovinnolle ei ole minkäänlaisia edellytyksiä. Tuomioistuintoimintaa ja lasta koskevien asioiden käsittelyyn liittyvää lainsäädäntöä on siitä syystä tarpeellista kehittää. Osa asioista tulee välttämättä oikeudenkäynnissä käsiteltäväksi. Lapsiasioita käsittelevien tuomareiden ja asiantuntija-avustajien ammattitaitoa ja yhteistyötä tulisi kehittää niin, että riitojen kärjistyminen havaittaisiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Vain sitä kautta kärjistymiseen on mahdollista puuttua ja lähteä selvittämään kärjistymisen taustalla vaikuttavia tekijöitä. Mitä varhaisemmassa vaiheessa kärjistyminen havaitaan, sitä todennäköisempää on, että riita saadaan ratkaistua ilman, että asia ajautuu uudelleen ja uudelleen tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Suurimmat suomalaisen oikeusjärjestelmän heikkoudet kärjistyneiden ja kärjistyvien huolto- ja tapaamisriitojen käsittelemisessä ovat mielestäni lapsen asemassa riidan aikana ja riitaisten perheiden niin sanotussa jälkihoidossa. Lapsi ei ole huolto- ja tapaamisasian oikeudenkäynnissä asianosaisen asemassa ja hänen tietonsa prosessin etenemisestä riippuvat pitkälti siitä, kuinka hyvin vanhemmat tiedottavat ja kertovat lapselle asioista. Lapsen asema prosessissa on hieman epäselvä ja monet lapset vaikuttavat olevan oman onnensa nojassa vanhempien välisen riidan ja etenkin sen kärjistymisen aikana. Tähän olisi syytä kiinnittää huomiota nykyistä enemmän ja ulkopuolisen aikuisen määrääminen lapsen avuksi ja tueksi huolto- ja tapaamisriitaprosessiin voisi keventää ainakin lapsen henkistä taakkaa asian käsittelyn aikana. Ulkopuolinen henkilö voisi myös pitää neutraalisti esillä lapsen oikeuden ja edun toteutumista sekä prosessin aikana että annettavan ratkaisun osalta. Ulkopuolisen aikuisen ei ole välttämättä tarpeen olla edunvalvoja, jonka määräämistä lapselle prosessiin vastustetaan usein prosessuaalisista ja lapsen asian-

osaisaseman puuttumisesta johtuvista syistä. Lapsen asianosaisuus prosessissa on lapsenhuoltolaisissa evätty perustellusti, mutta lapsen ulkopuolisen tukihenkilön ei olisi välttämätöntä olla prosessuaalista asianosaisuutta edellyttävä edunvalvoja, vaan se voisi olla epämuodollisempi ja asemaltaan neutraalimpi henkilö, jonka ensisijainen tehtävä olisi esimerkiksi lapsen tilanteen, tunteiden ja tarpeiden kuunteleminen ja niiden esille tuominen prosessin aikana.

Jälkihoidolla tarkoitan sellaisia toimenpiteitä sekä neuvonnan ja tuen muotoja, jotka kärjistyneisiin huolto- ja tapaamisriitoihin ajautuneilla perheillä on käytettävissään oikeudenkäynnin ja tuomioistuimen antaman ratkaisun jälkeen. Niiden osalta tilanne meillä kotimaassa on erittäin heikko. Vaikka tuomioistuimessa havaittaisiin huolto- ja tapaamisprosessin tai täytäntöönpanoprosessin aikana perheen olevan niin riitainen, että edellytyksen ratkaisun noudattamiseen on todella huonot, ei tuomioistuimella ole käytettävissään tehokkaita keinoja, joilla tilanteeseen voitaisiin puuttua. Tällaisten perheiden osalta on valitettavan todennäköistä, että tuomioistuimeen tullaan uudelleen ja uudelleen. Syvästi riitaisille vanhemmille ja perheille tuomioistuimen ratkaisun jälkeen annettavan avun tulisi olla organisoitu ja koordinoitu sillä tavalla, että perheet saisivat tarvitsemansa avun ja tuen muodot yhdestä paikasta. Kärjistyneessä tilanteessa perheellä voi olla tarvetta esimerkiksi traumaterapiaan, ihmissuhdeneuvontaan tai -terapiaan, mielenterveyspalveluihin, lastenpsykiatriaan, valvottuihin tai tuettuihin tapaamisiin, päihdekuntoutukseen tai muuhun vastaavaan. Näitä neuvonnan ja tuen muotoja meillä on kyllä tarjolla, mutta on epätodennäköistä, että pahimmillaan vuosikausia kuluttavan riidan keskellä elänyt perhe tai vanhemmat lähtevät omaehtoisesti hakemaan niitä useista eri paikoista. Osa kärjistyneiden riitosten kohteena olevista lapsista on lastensuojelun piirissä, ja tukimuotoja on tarjolla sitä kautta. Tukea ja neuvontaa tulisi olla nykyistä paremmin tarjolla myös vanhemmille ja perheille yhdessä ja tuomioistuimella tulisi olla mahdollisuus määrätä tai ohjata kärjistyneisiin huolto- ja tapaamisriitoihin ajautunut perhe niiden pariin myös ilman lastensuojelun asiakkuutta.

Australialaisesta Parenting Orders Program -toimintamallista voitaisiin saada suuntaviivoja ja ratkaisumalleja jälkihoidon tehokkaaseen järjestämiseen meillä Suomessakin. Toimintamalli ei ole käytettävissä meillä sellaisenaan, mutta siinä on sellaisia elementtejä ja toimiviksi todettuja ratkaisuja, jotka voisivat olla käyttökelpoisia. Jälkihoidollisilla toimenpiteillä voitaisiin tehokkaasti vaikuttaa huoltoriitakierteisiin, joissa tuomioistuimeen tullaan toistuvasti uudelleen. Jälkihoidon tarkoituksena ei tarvitsisi olla riidan ratkaiseminen tai sovinnon saavuttaminen vanhempien välillä. Sen tarkoituksena tulisi olla perheen arjen saaminen toimimaan sillä tavalla, että tuomioistuimen ratkaisua voitaisiin noudattaa ja perhe tulisi toimeen ja kykenisi elämään oman tilanteensa kanssa. Jos kärjistynyt tilanne saataisiin rauhoittumaan siten, että lapsen huolto-

losta ja tapaamisesta annettu ratkaisu toimisi perheen arjessa, vanhempien ymmärrys riidan vahingollisuudesta lapselle lisääntyisi ja konflikti siirtyisi taka-alalle, niin uusien tuomioistuinkäsittelyiden tarve ja todennäköisyys pienenesi huomattavasti.

Tässä tutkielmassa esitetyt ratkaisumallit ja -ehdotukset ovat melko maltillisia ja pehmeitä keinoja huolto- ja tapaamisriitojen kärjistymisen ehkäisemiseen ja katkaisemiseen. Ne perustuvat ennemminkin tiedon ja taidon sekä erilaisten tukimuotojen lisäämiseen kuin pakkoon. Ne olisivat toteutettavista kohtuullisilla toimenpiteillä ja kustannuksilla sekä pienehköillä muutoksilla huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaan lainsäädäntöön. Mielestäni keinovalikoimaa on hyvä lähteä kehittämään juuri maltillisilla toimenpiteillä. Jos maltilliset toimenpiteet eivät tuo muutoksia kärjistyvien lasta koskevien asioiden käsittelyyn tai ne eivät kykene lyhentämään tai ehkäisemään kärjistyneitä riitoja on pohdittava myös kovempien ja pakottavampien keinojen käyttämistä. Tällaisina keinoina on esitetty esimerkiksi pakollisten psykiatristen tutkimusten tai sosiaalitoimen selvitystä laajempien vanhemmuuden arviointien käyttöönottoa.²⁵² Myös Patrick Parkinson näkee tärkeänä psykiatristen interventoiden lisäämisen kärjistyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa. Hän pitää mahdollisena myös sellaista mallia, että huoltajuus tai tapaamisoikeus määrättäisiin ikään kuin ehdollisena. Jos vanhempi tai molemmat vanhemmat laiminlyövät heille annetun tuomioistuimen ratkaisun noudattamista, huoltajuus tai tapaamisoikeus voitaisiin poistaa, tai niitä voitaisiin rajoittaa.²⁵³

Tämän tutkielman heikkous on se, että tutkielman laajuuden ja luonteen vuoksi ei ole mahdollista esittää kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen syitä niin kattavasti ja syväluotaavasti, että olisi mahdollisuus esittää sellaisia ratkaisuvaihtoehtoja tai -malleja, jotka vastaisivat suoraan kärjistymisen syihin. Huolto- ja tapaamisriitojen kärjistyemisessä ja sen tutkimisessa on myös paljon sellaisia seikkoja, jotka eivät kuulu oikeustieteilijän vahvimpaan osaamisalueeseen ja kärjistyksen ehkäisemisessä on paljon sellaisia mahdollisuuksia, joihin juridiikka ei voi vastata. Aihepiirin ympärillä olisi tarpeellista tehdä laajempaakin tutkimusta sekä sellaista poikkitieteellisiä tutkimusta, joissa voitaisiin yhdistää esimerkiksi oikeustieteilijän ja psykiatrista asiantuntemusta omaavan henkilön vahvimpia osaamisalueita. Esimerkiksi kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen syiden ja luonteen tutkimisessa olisi vielä paljon työnsarkaa. Laajempi tietämys kärjistyksen syistä ja kärjistyneiden riitojen luonteesta mahdollistaisi parhaimmin suoraan niihin kohdistuvien ratkaisumallien etsimisen.

Kärjistyneet huolto- ja tapaamisriidat ovat myös suuresti yksittäistapauksia ja problematiikka niiden taustalla on erittäin monimuotoista. Kuten todettua, yksinkertaisia keinoja kärjistyksen

²⁵² Ks. myös *Hannuniemi (2015)*, s. 129–130, *Salo (2009)*, s. 444.

²⁵³ *Patrick Parkinsonin* haastattelu.

ehkäisemiseksi ja kärjistyneiden riitojen ratkaisemiseksi ei ole olemassa. Ei ole myöskään taikatemppuja, joilla kärjistyneet huolto- ja tapaamisriidat saataisiin kaikki loppumaan. Pitkäjänteisellä ja maltillisella työllä voidaan kuitenkin saada aikaan merkittäviä muutoksia ja edistyksiä. Huoltoriitojen kohteena olevien lasten vuoksi tätä työtä on syytä jatkaa.